

**UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE**

VESNA LAMBERGAR

MENTORICA: DOC. DR. ZDENKA ŠADL

EMOCIONALNO DELO V ZASEBNOSTI

DIPLOMSKO DELO

LJUBLJANA, 2005

Mojim staršem, nani in babici Ančki, ker vem, da bi bila ponosna name.

*Posebna zahvala prof. dr. Zdenki Šadl za strokovno vodstvo pri nastajanju moje
diplomske naloge.*

KAZALO

1. UVOD	4
2. INTIMNA RAZMERJA – NEKOČ IN DANES	5
2.1. INTIMNA RAZMERJA V PRETEKLOSTI	7
2.2. ZNAČAJ PARTNERSKIH RAZMERIJ DANES	10
2.3. VLOGA LJUBEZNI V INDIVIDUALIZIRANI DRUŽBI	12
2.4. BIOGRAFIJA ŽENSK	16
3. EMOCIJE NA OBROBJU SOCIOLOŠKEGA ZANIMANJA	19
3.1. EMOCIONALNO DELO JE DELO	20
3.2. ŽENSKO KOT PRIMARNE IZVAJALKE EMOCIONALNEGA DELA	22
3.2.1. <i>Nevidnost ženskega emocionalnega dela</i>	25
3.2.2. <i>Posledica opravljanja emocionalnega dela – izguba avtentičnosti</i>	27
4. RAZLIKE V IZRAŽANJU EMOCIJ MED SPOLOMA	29
4.1. NOVI MOŠKI IN EMOCIJE	32
4.2. RAZISKAVE O EMOCIONALNEM ODNOSU MED SPOLOMA	34
4.3. EMOCIONALNO DELO IN MOČ	41
4.4. MODEL POSTTRADICIONALNEGA EMOCIONALNEGA DELA	44
5. EMOCIONALNO DELO STARŠEV	45
5.1. DRUŽINSKI ODNOSI V PRETEKLOSTI	47
5.2. SODOBNO RAZUMEVANJE ODNOSA MED STARŠI IN OTROKI	50
5.3. MATI KOT PROTAGONISTKA DRUŽINSKEGA EMOCIONALNEGA DELA	51
5.4. PRIMERI EMOCIONALNEGA DELA MATER	55
5.5. NOVO OČETOVSTVO	59
5.5.1. <i>Vloga očeta v preteklosti</i>	62
5.5.2. <i>Emocionalna (ne) evolviranost novega očeta</i>	63
5.5.3. <i>Ali znajo očetje materiniti?</i>	67
5.5.4. <i>Očetje na razpotju</i>	70
6. ZAKLJUČEK	73
7. LITERATURA	77

1. UVOD

Industrializacija zahodnih družb ter ločitev dela (ekonomije) od doma (družine) sta vzpostavili delitev dela po spolu, ki se je ohranila vse do današnjih dni. Povedano drugače, moški so vstopali v sfero produkcije in tržnih odnosov, ženske pa so poleg gospodinjskih nalog prevzele skrb za nudenje emocionalne podpore družinskim članom. Ženske so znotraj družine postale izvedenke za čustvene zadeve, specializirale so se v zadovoljevanju čustvenih potreb vseh družinskih članov. Ukvarjanje s čustvi drugih oziroma emocionalno delo je postalo ključna sestavina družinskega dela (Šadl, 2002: 60).

Sodobna intimna razmerja ter dnevno družinsko rutino si težko predstavljamo brez emocionalnega izražanja ter komunikacije. Posameznik se je zaradi izgube tradicionalne varnosti ter ob naraščajoči kompleksnosti in neosebnosti družbenega sveta že v meščanski družbi začel zatekati v družino in v njej iskati sproščenost, varnost, ugodje ter pozornost. Družina se je razvila v okolje, ki oskrbuje posameznika z emocionalnimi sredstvi potrebnimi za preživetje v zunanjem svetu. V ustvarjanje in vzdrževanje družinskega okolja je vloženo veliko emocionalnega dela predvsem s strani žensk (Šadl, 2002: 60). Ko sta moški in ženska postala kompetitivna v ekonomski sferi, je intimnost prešla v stanje »kaosa«. Tržne razmere od obeh zahtevajo razvoj lastne volje, kar pomeni, da ni nihče pripravljen zavzeti podrejenega položaja. Tako smo priča »novi sveti vojni med spoloma« (Illouz, 1997: 55). A. Giddens (2000: 9) pravi, da je »v današnjem času med spoloma zazeval čustveni prepad, pri čemer ne moremo z gotovostjo reči, da ga bomo premostili«. V ospredje intimnih razmerij med spoloma prihaja kvaliteta odnosov. Kvaliteten intimen odnos pa je odnos, ki temelji na recipročnosti, torej vzajemni skrbi za emocionalne potrebe in želje.

Vzgoja otrok je prav tako postala zahteven emocionalni projekt za starše. Ideologija materinstva je bila od nekdanj močno prisotna v zahodnih družbah, saj je skozi zgodovino bila mati primarno odgovorna za delo z otroki, domena očeta pa je bila materialna preskrba potomcev. Ker pa tradicionalna delitev spolnih vlog v sodobni družbi izgublja svojo težo, postaja tudi opravljanje emocionalnega dela znotraj družine odgovornost obeh, tako matere kot očeta.

Namen moje diplomske naloge je izpostaviti sociološko relevantnost problematike emocionalnega dela v zasebni sferi. Emocionalno delo bom konceptualizirala kot delo ter raziskovala zakaj so ravno ženske znotraj družine ali partnerskega odnosa glavne izvajalke. Izpostavila bom problem nevidnosti ter podcenjenosti emocionalnega dela ter kakšne so potencialne posledice za njegove nosilce oziroma nosilke.

Ukvarjala se bom z raziskovanjem emocionalnega značaja partnerskih zvez. Zanimalo me bo, kakšno težo nosi emocionalno delo pri vzdrževanju partnerske zveze. Pri tem se bom navezala na nekatere raziskave, večinoma angleške in ameriške, ki so ugotavljale, ali partnerski odnos z delitvijo emocionalnega dela pridobiva na kvaliteti.

V nadaljevanju diplomske naloge bom obravnavala družinska razmerja oziroma razmerja med starši in otroki. Sprva bom obravnavala družinske odnose v preteklosti, nato pa se bom osredotočila na sodobno razumevanje odnosa med starši in otroki. Zanimalo me bo, ali se še vedno pričakuje, da bo mati poskrbela za zadovoljitev emocionalnih potreb otrok, ali pa s pojavnostjo t.i. »novega očeta«, ki naj bi razvijal tesnejše odnose s svojimi potomci, oba v enaki meri skrbita za nudenje čustvene podpore.

Preden pa se posvetim tematiki emocionalnega dela, me bo zanimala razlika med intimnimi razmerji nekoč in danes. Poskusila bom ugotoviti kakšno vlogo je igrala ljubezen v predmoderni ter moderni družbi in kakšen je značaj partnerskih razmerij v današnji družbi.

2. INTIMNA RAZMERJA – NEKOČ IN DANES

Še pred desetletjem so teoretiki obravnavali intimnost kot irelevantno sociološko tematiko in jo nadomeščali s koncepti osebnih in primarnih odnosov. Danes tematika intimnosti zaseda osrednje mesto tako v družbenih teorijah kot v popularni literaturi za samopomoč, obravnavajo jo prominentni sociologi kot so A. Giddens ter U. Beck in E. Beck-Gernsheim (Jamieson, 1998: 1). Zanimanje znanstvenih diskurzov za analizo intimnosti sugerira, da postajajo intima razmerja tudi v vsakdanji realnosti vedno bolj pomembna (Švab, 2001: 155). Vedno večje zanimanje družbenih ved za interpretacijo spreminjanja intimnosti pa povzroča »interpretativno divergenco – raznoličnost tez, kjer je težko najti interpretativni konsenz« (Švab, 2001: 206).

Moški in ženska si stojita nasproti kot dva avtonomna posameznika z lastnimi željami in vizijami. Paradoksalno, bolj ko moški in ženska postajata enakopravna, večja je zavest o dejanski neenakopravnosti med spoloma. Mnoge spremembe so se dogodile le v teoriji, v realnosti pa se niso realizirale. Moški pogosto zagovarjajo enakost, vendar svojih misli ne udejanjijo. Ženske zahtevajo enakopravno partnersko življenje, vendar njihove zahteve trčijo ob gluha ušesa moških, ki niso pripravljeni spremeniti svoje dnevne rutine. Zavest žensk o svojih pravicah sega že tako daleč, da se ni mogoče več vrniti na stare tirnice omejevanja. Zdi se torej, da nas v prihodnje čaka dolga in bridka vojna med spoloma (Beck in Beck-Gernsheim, 1995: 14).

Tudi besednjak, ki označuje stanje stvari med spoloma in ki ga uporabljajo številni analitiki sodobnih razmerij, ne napoveduje miroljubne prihodnosti. B. Berger in P. L. Berger tako govorita o »vojni za družino«, B. Ehrenreichtova o »vojni med spoloma« in R. Sennet o »terorju intimnosti« (Beck, 2001: 147). Ko govorimo o čustvenem področju, lahko ugotovimo, da so ženske pionirke sprememb. Ženske v sodobnih intimnih razmerjih zahtevajo spolno in čustveno enakost (Giddens, 2000: 7-8). V času, ko tradicionalne identitete bledijo, prihaja kontradiktornost moških in ženskih spolnih vlog v ospredje zasebne sfere. Znotraj družine ni več jasno zarisanih vlog, zato se morata posameznika, ki se odločita za skupno življenje, vsakodnevno pogajati o vseh zadevah, od trivialnih stvari kot je vprašanje, kdo bo pomil posodo do resnih tematik usklajevanja družinskega življenja ter kariere (Beck in Beck-Gernsheim, 1995: 2).

Razlike med spoloma v emocionalnem vedenju postajajo glavni vir trenj med partnerjema in povzročajo nezadovoljstvo v razmerju. Takšno stanje se pojavlja kot posledica transformacije same institucije zakonske zveze, v kateri se uveljavlja ideologija partnerskih razmerij, spodbujena z željo po večji emocionalni komunikaciji (Duncombe in Marsden, 1993: 228). Danes, ko sta tako moški kot ženska polno zaposlena, naraščajo pričakovanja o enakopravnosti v partnerstvu, zato se ženske težje sprijaznijo z asimetričnim odnosom. Resnost problema se kaže v ženski emocionalni nezadoščenosti in moškemu nepriznavanju problema (Jamieson, 1998: 169). J. Duncombe in D. Marsden tako menita, da je »spolna asimetrija v intimnosti in emocionalno delo zadnja in najbolj trdovratna manifestacija spolne neenakosti« (Duncombe in Marsden v Jamieson, 1998: 170).

2.1. Intimna razmerja v preteklosti

V predindustrijski dobi je bila zakonska zveza predvsem združitev dveh družin in ne dveh posameznikov. Kljub temu, da so člani gospodinjstva med seboj gojili intimne vezi, pa tradicionalna pravila niso puščala prostora za individualne želje. Le-te je bilo potrebno zatreti, saj je bila primarna funkcija zakonske zveze prispevati k prosperiteti ter preživetju družine kot ekonomske enote in vzdrževanje nasledstva v primeru plemstva (Beck in Beck-Gernsheim, 1995: 79-80). Zakonska zveza je bila predvsem institucija *sui generis*¹, torej dvignjena nad posameznika/-ico ter nedostopna za njegovo/njeno intervencijo. Zakonska vez moškega in ženske ni bila prostor kultiviranja ljubezni, odkrivanja samega sebe in drugega ter iskanja individualne sreče (Beck in Beck-Gernsheim, 1996: 825-826). Odločujoči kriteriji pri izbiri partnerja so bili zemljiška posest staršev, delovna zmožnost, torej zdravje ter dota. Telesna privlačnost in osebnost sta bili drugotnega pomena. Izbira partnerja ni bila osebna zadeva, saj je vplivala na življenje celotne gospodinske skupnosti, staršev, bratov in sester, zato je pri odločitvi igral pomembno vlogo »kolektivni interes hišne skupnosti« (Sieder, 1998: 54-55).

V obdobju srednjega veka se je oblikovalo prepričanje, da predstavljata ljubezen in strast greh za zakonsko zvezo. Ljubiti ženo na isti način kot ljubico je bila sramotna napaka. Posebej moški predstavniki vladajočega razreda so uživali v družbi ljubic, ne da bi njihova dejanja vplivala na zakonske obveznosti (Beck in Beck-Gernsheim, 1995: 184). Pred poznim 18.stoletjem tako ni bilo govora o ljubezni znotraj zakonske zveze, govorilo se je bolj o tovariški ljubezni med zakoncema, ki je bila povezana z njuno odgovornostjo do upravljanja gospodinjstva ali kmetije (Cancian v Giddens, 2000: 50). Zakonca sta »morala ljubiti drug drugega v skladu z medsebojno dolžnostjo« (Wadsworth v Giddens, 2000: 50).

V 19. stoletju, z nastopom moderne industrijske družbe, lahko govorimo o družini kot zasebni sferi, kjer med družinskimi člani vzcvetijo tesne vezi, empatija, razumevanje, ljubezen ter medsebojna skrb. Z izboljšanjem življenjskih razmer se je zmanjšal strah pred izgubo najbližjih, obenem pa posamezniki niso bili več v toliki meri zavezani tradicionalnemu načinu življenja, torej religiji in diktatom lokalne skupnosti (Jamieson, 1998: 18). Zakonska zveza se

¹ E. Durkheim je izraz *sui generis* uporabljal za označitev družbe kot samostojne, neodvisne in objektivne realnosti, ki je dvignjena nad posameznikom. Člane družbe, je menil, omejujejo »družbena dejstva (*sui generis*), načini delovanja, mišljenja in čutenja, ki so posamezniku zunanji in opremljeni z močjo prisile, zaradi katere ga nadzirajo« (Haralambos in Holborn, 1999: 878).

je transformirala v intimno institucijo dveh predanih posameznikov, ki sta premagala razredne ter statusne prepreke predindustrijske družbe ter sledila eni in edini avtoriteti, to je pravilu srca (Beck in Beck-Gernsheim, 1995: 81). Mož in žena sta postala »sodelavca v skupnem čustvenem podjetju« (Giddens, 2000: 33). Domače okolje je v nasprotju z instrumentalnostjo delovnega okolja začelo posamezniku nuditi čustveno podporo.

V poznem 18. stoletju ne smemo zanemariti pomembnega vpliva paradigme romantične ljubezni na zakonsko zvezo. Če je bila pred 18. stoletjem zakonska vez med moškim in žensko tovariške narave, se z rojstvom romantične ljubezni začne govoriti o srečanju duš ter pravi ljubezni, ki traja za vekomaj. Vendar je romantična ljubezen že v svoji osnovi neegalitarna, saj njene ideje jasno nakazujejo, da ženska nosi odgovornost za negovanje ljubezni, kar pomeni njeno podrejenost doma ter izoliranost iz javnega življenja (Giddens, 2000: 48-53). Ženska je namreč tista, ki moškega kljub njegovi vzvišenosti in hladnosti s svojo ljubeznijo omehča ter vzpodbudi njegovo zanimanje in vračanje ljubezni. Romantična ljubezen tako ne predpostavlja enakosti pri čustvenem dajanju in prejemanju, saj so srčne zadeve večinoma v domeni žensk.

Na prelomu stoletja, ko so se pod tržnim vplivom razbile podporne prijateljske mreže in ko se je spremenila definicija zakonske zveze, ženske niso več iskale emocionalne zadovoljitve preko prijateljstva z drugimi ženskami, temveč pri moških. Od moških so začele zahtevati ekspresiven, skrben ter ljubeč odnos. Ljubezen in zakonska zveza sta postala ključ do sreče (Illouz, 1997: 46).

Z razvojem družine kot zasebne sfere in njeno ločitvijo od trga dela, so se zarisale ostre meje med moško in žensko vlogo v družini in družbi na sploh. Z industrializacijo oziroma selitvijo produkcije iz domačega okolja, je družina postala »primarni lokus emocionalnega zadovoljstva« (Bielby, 1999: 391). Hierarhija med spoloma oziroma ločitev moške in ženske vloge je produkt in hkrati temelj industrijske družbe, ne pa tradicionalni relikv, ki bi se ga lahko preprosto znebili (Beck, 2001: 159).

Razvili sta se dve ločeni sferi delovanja. Sfero produkcije, ki je bila dodeljena moškim, sta obvladovala individualna konkurenca ter mobilnost, v nasprotju s pričakovanji, ki so se porajala v krogu družine, kot primarne sfere žensk. Od žensk se je pričakovalo, da bodo s svojo požrtvovalnostjo vzdrževale ter krepile družinske vezi. Neplačano družinsko delo žensk

je v nasprotju s plačanim proizvodnim delom moških že v osnovi pomenilo odvisnost in nesamostojnost. Usoda je bila v industrijski družbi določena že ob rojstvu glede na spol. Individualna svoboda in enakost se je enemu spolu odtegovala, drugemu pa dodeljevala (Beck, 2001: 162-164).

Nocija o zakonski zvezi kot partnerstvu dveh enakovrednih posameznikov, se je razvila šele po drugi svetovni vojni. Vendar petdeseta leta v praksi še niso uresničila ideje enakosti med partnerjema. To je tudi čas, v katerem je prominentni sociolog T. Parsons zagovarjal komplementarnost dejavnosti spolov in ne enakost med moškim in žensko (Jamieson, 1998: 24). Srčiko Parsonsove idealno-tipske družine je predstavljala ženska kot gospodinja in mati. Domače okolje je prostor, kjer naj poročena ženska prevzame ekspresivno vlogo pri vzgoji otrok in stabilizaciji odraslih oseb. Ekspresivna vloga pomeni vse od kuhanja, likanja pa do »subtilnih tehnik emocionalne manipulacije, psihološkega managementa usmerjenega k zagotavljanju družinske harmonije« (Jamieson, 1998: 31). Empatija, razumevanje, ljubeč ter skrben odnos so lastnosti, ki naj bi jih imela oziroma razvila ženska. Moški, ki se udeležuje v javni sferi, pa naj prevzame instrumentalno vlogo oskrbovalca družinskih članov. Tovrstna delitev dela, je menil Parsons, igra ključno vlogo pri varovanju družinske intimnosti pred kompetitivnim racionalnim delovnim okoljem.

Jezik enakosti je zajel akademske vode šele okoli leta 1960. V tem času se je povečalo pričakovanje, da bosta moški in ženska postala enakovredna partnerja v intimnem razmerju in idealno-tipsko zakonsko življenje se je približalo »odkriti« (»disclosing«)² intimnosti. Idealen zakonski partner je postala oseba, ki je hkrati najboljši prijatelj, zaupnik ter odziven spolni partner. Intimno razmerje naj bi vključevalo obojestransko empatijo, razumevanje ter iskanje načinov kako zadovoljiti drug drugega (Berger in Kellner v Jamieson, 1998: 24). Zakonska zveza se je iz institucije temelječe na instrumentalnem funkcioniranju preobrazila v zakonsko zvezo, ki je skupek dveh enakopravnih partnerjev (Berger in Kellner, Young in Willmont v Duncombe in Marsden, 1993: 222).

² Termin povzeman po avtorici L. Jamieson, ki ga je vpeljala v svoji knjigi »*Intimacy. Personal Relationships in Modern Societies*«, izdani leta 1998.

2.2. Značaj partnerskih razmerij danes

Zakonska zveza je v 20. stoletju dobila nov pomen predvsem za ženske, saj v njej niso več iskale zgolj socialne in ekonomske varnosti. Zakonska zveza je postala »emocionalno podjetje, v katerem se preko izražanja emocij dosega seksualna, verbalna in emocionalna intimnost« (Illouz, 1997: 46).

Ljubezen in spolnost sta bila v predmoderni³ in moderni družbi za večino ljudi povezana z zakonsko zvezo. V postmoderne družbi⁴ se ne govori toliko o poroki kot o razmerjih, vendar to ni indikator krize družinskega življenja, saj ljubezen in intimna razmerja dobivajo središčni pomen v življenju posameznikov (Beck in Beck-Gernsheim, 1995: 3).

Ljubezen, kot čustvo in odnos, je v sodobnem času postala pomembnejša kot kdajkoli prej. Kot pravita U. Beck in E. Beck-Gernsheim (1995: 3), se je ljubezen razvila v center, okoli katerega se vrtilo detradicionalizirano življenje posameznikov sodobnih zahodnih družb. Ljubezen je postala »religija po religiji, končna vera po koncu vseh ver« (Beck in Beck-Gernsheim, 1995: 12). Položaj, ki so ga nekoč zasedali bog, država, razred, politika, si je sedaj prisvojila ljubezen. Danes sem pomemben »jaz in ti kot moj pomočnik, če ne ti, pa drugi ti« (Beck in Beck-Gernsheim, 1995: 12). Paradoks moderne ljubezni je v tem, da nas emocionalna kultura poziva, da si v ljubezni želimo vedno več, da popustimo zavore in se predamo drugemu, hkrati pa nas statistika ločitev⁵ opozarja, da v ljubezen »ni dobro pretirano verjeti«, saj nikoli ne veš, kdaj lahko zvodeni. A. R. Hochschild opozarja na emocionalno dilemo, ki jo ustvarja kulturno spodbujanje zaupanja v ljubezen in močna čustva, ob tem, ko nove negotovosti in tveganja rušijo naše zaupanje. Ljudje so danes bolj svobodni v ljubezni, hkrati pa je strah pred prekinitvijo razmerja večji. Tako posamezniki uporabljajo razne

³ Že očetje sociologije – E. Durkheim, K. Marx ter M. Weber so pisali o delitvi na predmoderno oziroma predindustrijsko družbo in moderno oziroma industrijsko družbo (Jamieson, 1998: 16).

⁴ Termin postmoderna družba povzemam po avtorju A. Giddensu. Giddens uporablja izraz visoka ali pozna modernost oziroma postmodernost za označevanje obdobja, »v katerem postajajo posledice modernosti bolj radikalne in univerzalne kakor kdaj prej« (Giddens, 2000: 207). U. Beck za isto družbeno obdobje uporablja izraz reflektivna moderna (Jamieson, 1998: 16).

⁵ Statistika razvez zakonske zveze, je najbolj dramatična v ZDA, saj razpade kar 50% sklenjenih zakonskih zvez. Prav tako je visoka stopnja razvez kohabitacijskih parov, vedno več je mamic samohranilk in samskih žensk brez otrok (Hochschild v Williams in Bendelow, 1998: 9). Tudi v Sloveniji je opažen trend naraščanja števila razvez, saj se razveže že vsaka tretja zakonska zveza (Statistični urad RS: www.stat.si, 16.2.2005).

emocionalne strategije, ki blažijo negotovost intimnega življenja in predstavljajo nekakšno emocionalno zavarovalno polico v primeru izgube. Upravljanjeemocij v intimnem življenju polnem negotovosti tako hkrati pomeni njihovo ustvarjanje. Posameznik se na potencialno prekinitvev razmerja pripravlja z uporabo emocionalnega managementa, saj je v nasprotnem primeru izguba preveč boleča. »Emocionalna strategija je nekakšen boj proti paradoksu moderne ljubezni, ki nas ne samo oskrbuje z emocionalnim orožjem, temveč do določene stopnje z občutki, ki so oboroženi« (Hochschild v Williams in Bendelow, 1998 :11).

A. Giddens je v svojem delu »*Transformacija intimnosti*« vpeljal izraz »čisto razmerje«, ki je po njegovem mnenju del splošnega prestrukturiranja intimnosti. Giddens čisto razmerje opredeli kot situacijo, kjer »dva stopita v družbeni stik zaradi stika samega, zaradi tistega, kar lahko vsaka oseba dobi iz daljšega druženja z drugo osebo; in ki traja le če obe strani menita, da je obojestransko zadovoljivo« (Giddens, 2000: 64).

Romantična ljubezen se je v pozni moderni pod pritiskom ženske seksualne emancipacije in avtonomije preobrazila v »sotočno ljubezen« (Giddens, 2000: 67). V nasprotju z romantično ljubeznijo pa sotočna ljubezen predpostavlja enakost pri čustvenem dajanju in prejemanju, da se odpremo drugemu, mu razkrivamo skrbi in smo ranljivi, vendar je to obojestranski proces. Pomembna karakteristika sotočne ljubezni oziroma čistega razmerja je, da se ljubezen razvije do tiste točke, do katere se razvije intimnost, rok trajanja pa je »do nadaljnjega«, dokler razmerje obema daje dovolj in ga želita nadaljevati. Ne velja več, da pravo ljubezen najdeš enkrat za vselej, prepričanje, ki je mnoge ženske dolga leta priklepalo na nesrečno zakonsko zvezo (Giddens, 2000: 53, 68). Trajnost današnjih razmerij ne moremo več jemati za samoumevno. Če hočeta dve osebi razviti skupno zgodovino, se morata naučiti dajati druga drugi. V besedah ali dejanjih dajemo drugi osebi neko zagotovilo, da lahko razmerje traja nedoločen čas. Pri tem pa je vedno prisoten moment tveganja, saj lahko čisto razmerje vsak izmed partnerjev konča. V čistem razmerju zaupanje nima zunanje podpore, partnerja ga morata razviti sama na temelju intimnosti. V razmerju je potrebna obojestranska odkritost, saj se brez primerne uravnovešenosti izpolnjujejo želje zgolj enega od partnerjev (Giddens, 2000: 141-143). Pomembno je, da v odnosu najdemo ravnovesje ter da se znamo medsebojno dogovarjati, sprejemati kompromise ter se neprestano pogajati. Med partnerjema nenehno in ne samo v primeru kriz, poteka komunikacija o željah in občutkih obeh (Giddens, 2000: 99-100). Zgled Giddensovega čistega razmerja je »aktivno delovanje posameznikov pri

določanju pogojev za medsebojno povezovanje« (Giddens, 2000: 191). Če hočemo zadostiti temu pogoj, se moramo odpreti drugi osebi, to pa storimo z nenehno komunikacijo.

Danes je torej v ospredju poseben tip intimnosti, ki je odraz specifičnih družbenih pogojev poznega 20. stoletja. Intimnost, ki je najbolj iskana v sodobnih razmerjih ter je postala modna muha tako v družbenih znanostih kot v popularni literaturi za samopomoč, je po besedah Jamiesonove (1998:1) »odkrita intimnost«. Poudarek je na obojestranski odkritosti, ki zahteva nenehno izpovedovanje svojih notranjih misli in občutkov drugi osebi. Tovrstno razmerje pa je mogoče le med dvema enakovrednima posameznikoma. Za realizacijo obojestranske odkritosti je potrebno odstraniti družbene bariere ter preseči strukturne neenakosti. Jamiesonova opozarja, da je naravo in pomembnost sprememb v intimnosti težko enoznačno opredeliti. Čeprav je tip t.i. odkrite intimnosti v porastu, ni jasnega dokaza, da je tovrstna intimnost glavni organizacijski princip osebnega življenja posameznikov v družbeni sedanjosti.

2.3. Vloga ljubezni v individualizirani družbi

E. Illouz (1997: 47-51) opisuje pomen vpliva t.i. »psihološke revolucije« v dvajsetih, bolj intenzivno pa v štiridesetih in petdesetih letih 20. stoletja na pojav javnega diskurza o »spoznavanju samega sebe« ter spoznavanju »avtentičnega jaza«, ki igra ključno vlogo pri doseganju emocionalne zadovoljstva v družini in na delovnem mestu. V dvajsetih letih 20. stoletja je v ZDA naraščala stopnja razvez zakonskih zvez in psihologija je ponudila rešitev v obliki terapevtskih programov za pare ter promocije misli, da je sreča v zakonu stvar mentalnega zdravja in da lahko psihologi s svojim znanstvenim znanjem rešujejo zakonske težave. Ideja o pomenu iskanja osebne sreče in samospoznanja je v sedemdesetih letih 20. stoletja našla pomembno mesto tako v organizacijah in korporacijah kot znotraj družine. Na intimnost se je začelo gledati kot na »potrebo«, ki jo lahko zadovoljimo le preko emocionalnega dela. Terapevtski diskurz je zagovarjal misel, da partnerja lahko intimnost dosežeta le skozi verbalizacijo emocij ter razkritjem »pravega jaza«, saj bosta le tako zmožna razrešiti konfliktno situacijo. Emocionalna zadovoljitev je postala pravica tako moškega kot tudi ženske, verbalna komunikacija pa pot do razumevanja partnerja ter zagotavljanja, da bo posameznik/-ica izrazil/-ila svoje potrebe ter da jih bo drugi posameznik/-ica znal/-la sprejeti. Partnerja morata zgraditi »dinamiko zaupanja«, ki bo temeljila na emocionalni odkritosti

obeh, zavedanju lastnih potreb in interesov ter zmožnostjo izražanja le teh. Vezi med partnerjema se formirajo, vzdržujejo in v končni fazi prekinjajo skozi verbalno izražanje potreb, emocij in posameznikovih ciljev. Reševanje konfliktov, kot so poudarjale številne knjige z nasveti, poteka preko komuniciranja ter ubeseditve emocij, pogajanja, sprejemanja kompromisov, ob tem pa ne smemo pozabiti na vzdrževanje lastnega jaza. Pogajanje in sprejemanje kompromisov sta postali glavni sestavini ne samo javne, temveč tudi domače sfere. Terapevtski etos je kultiviral »androgini model sebstva«, ki zahteva od obeh, moškega in ženske, da zavestno oblikujeta svoje emocije in vzdržujeta intimna in delovna razmerja. Androgina identiteta je vidna karakteristika »refleksivne moderne«, o kateri piše tudi U. Beck (v Illouz, 1997: 51), v kateri se posamezniki zaradi izgube tradicionalne varnosti srečujejo z novimi negotovostmi.

V posttradicionalnih družbah je transformacija odnosa med posameznikom in družbo pomembno vplivala na intimen odnos med moškim in žensko ter njuno dojetje ljubezni. Posameznikova biografija se je osvobodila tradicionalnih spon, gotovosti, samoumevnosti in postala prepuščena njegovi/njeni lastni izbiri. »Standardno biografijo« je tako nadomestila »naredi-si-sam biografija« (Beck in Beck-Gernsheim, 1995: 5, 53).

Pomembna karakteristika pozne modernosti je »refleksivni projekt jaza«, o katerem piše tudi A. Giddens. Gre za projekt, kjer se prepletata jaz in družba na globalni ravni. V današnji družbi posameznikovega življenja ne določajo več vnaprej obstoječi vzorci in navade, zato se mora posameznik nenehno pogajati za lastni jaz (Švab v Giddens, 2000: 209). Posameznik je tisti, ki je odgovoren za lastni jaz, to pomeni, da smo to, kar iz sebe naredimo. Izpraševanje in sestavljanje lastnega jaza pa se dogaja v kontekstu mnogovrstnih izbir, ki nam jih posredujejo priročniki za samopomoč, televizijski programi in članki v revijah, skratka posamezniki so prisiljeni, da izmed nešteto možnosti izberejo lastni življenjski stil.

Izobrazba, poklic, kraj bivanja, zakonski stan, število otrok, vse to ni samo možna, temveč nujna odločitev vsakega posameznika (Beck, 2001: 197). Posameznika, ki se odločita za skupno življenje postaneta akterja lastnega življenja, s tem pa se morata naučiti prevzeti popolno odgovornost za svoja dejanja. V individualizirani družbi postaja ljubezen prazno polje, ki ga morata partnerja, kljub raznim nasvetom s strani popularne literature, oglasov, psihoanalize, popularne glasbe, zapolniti sama (Beck in Beck-Gernsheim, 1995: 5). Posamezniki, osvobojeni tradicionalnih vezi in družbenih norm, pa se soočajo z novimi

oblikami odvisnosti, ki jih prinaša nasprotni pol individualizacije, to je proces standardizacije (Beck, 1992: 193). Na eni strani se posameznik lahko svobodno odloča in je odgovoren za svoje odločitve, na drugi se mora podrediti internaliziranim zahtevam ter pogojem, ki jih ne obvladuje. Paradoksalno isti pogoji, ki spodbujajo individualizem, producirajo nove odvisnosti ter nas silijo, da standardiziramo svoje življenje (Beck in Beck-Gernsheim, 1995: 7).

Novo izoblikovani individualni položaji so vseskozi odvisni od trga dela. V najširšem smislu to pomeni odvisnost od izobrazbe, potrošnje, socialnopravne ureditve, načrtovanja prometa ... kar kaže na »od institucij odvisno nadzorno strukturo individualnih položajev« (Beck, 2001: 192). Posameznik se je sicer osvobodil tradicionalnih navez, vendar so sedaj vskočile prisile trga dela in potrošnje. Na površje prihajajo neizogibni konflikti med zahtevami, ki jih postavlja trg dela in zahtevami, ki jih pred posameznika postavljajo intimna razmerja (Beck in Beck-Gernsheim, 1995: 6). Nezdržljive zahteve so še posebej vidne pri ženskah, ki morajo najti ravnovesje med poklicnim in družinskim ritmom življenja.

Individualizacija obenem ločuje in združuje moškega in žensko. Z izgubo tradicionalne varnosti želja po intimnosti narašča. Nekoč je posameznik našel varno zavetje v veri v boga, svoje skrbi je lahko izpovedal duhovniku, skupnost mu je nudila udobnost ter domačnost, skratka tradicionalne vezi so ga determinirale, obenem pa so mu nudile notranjo stabilnost. S procesom individualizacije pa se tradicionalne vezi, verovanja ter razmerja prekinejo. M. Weber je že v svojem delu »*Protestantska etika in duh kapitalizma*« zapisal, da se je individualizacija začela z izgubo verovanja v odrešitev in tako ljudi pahnila v notranjo izoliranost. Z naraščajočo kompleksnostjo ekonomskega sistema ter sekularizacijo, urbanizacijo in mobilnostjo se od individuma pričakuje, da bo živel zunaj meja neke skupnosti ali skupine. Orientiranost ter notranja stabilnost, ki jo je nudila predmoderna družba se z »odčaranjem sveta« izgubi, na površje pa priplavajo nova vprašanja, ki zadevajo iskanje smisla življenja, saj se z naraščanjem življenjskega standarda ljudem ni več potrebno izključno ukvarjati z golim preživetjem. Sodobni posameznik se sprašuje »kdo sem«, »od kod prihajam« in »kam sem namenjen«. Odgovori naj bi posameznikom ponudili smisel življenja, ker pa jih ne najdejo vedno, postane iskanje vir stresa in panike. Zaradi vedno večje dezorientiranosti, so ljudje začeli vedno več pozornosti usmerjati v družino. Družina je postala »raj v odtujenem in negostoljubnem svetu« (Lasch v Beck in Beck-Gernsheim, 1995: 49). Z izgubljanjem pomena tradicionalnih vezi, postajajo bližnji vitalnega pomena za našo

emocionalno in mentalno stabilnost. Vedno več upanja polagamo v drugo osebo, moškega ali žensko, ki naj bi nas držala pokonci v vrtiljaku življenja. Razumevanje, komuniciranje, skrb postanejo ključne komponente medosebnih razmerij. Družina dobiva nove razsežnosti. V partnerskem odnosu moški in ženska izdelata skupno vizijo sveta, ki obsega vse od trivialnih vsakdanjih opravkov do velikih svetovnih dogodkov, obenem pa se o tej viziji nenehno medsebojno pogajata. Zakonska zveza se spreminja v institucijo »specializirano za razvoj in vzdrževanje individualnega jaza« (Ryder v Beck in Beck-Gernsheim, 1995: 51). V partnerju vidimo svojo zrcalno sliko, njegova idealizirana podoba je obenem idealizirana podoba nas samih. Ljubezen in identiteta postaneta nerazdružljiva. Vizija sveta ter samega sebe se izoblikuje ter nenehno potrjuje skozi dialog med partnerjema. Komunikacija v intimnem odnosu, kot potrjujejo ločitvene statistike, pa postaja pereč problem sodobnih razmerij. Problem ljubezni današnjega časa se kaže kot problem kako »biti to, kar smo« skupaj z drugim (Beck in Beck-Gernsheim, 1995: 45-51).

V partnerstvu se stresnost povečuje sorazmerno s kompleksnostjo odločitev, ki jih morata dve različni osebi z lastnimi idejami, željami in navadami sprejeti, od tega kateri televizijski program bosta gledala, na kateri izlet se bosta odpravila, katero pohištvo bosta izbrala, do večjih odločitev kot so ali naj žena hodi v službo, polovični ali cel delovnik, ali naj se mož posveti karieri ali pa prevzame del odgovornosti doma, otroci da ali ne, koliko otrok, kdo bo skrbel zanje in tako dalje. Kljub novo pridobljeni svobodi odločanja o lastnem življenju, zunanji pritiski trga dela posameznika silijo, da nenehno išče svoj prostor ter izpolnjuje lastne potenciale (Beck in Beck-Gernsheim, 1995: 52-55). Zahteve po mobilnosti, visoki izobrazbi, iskanju primerne službe, skratka novi načini služenja denarja, ki slonijo na trgu dela nas silijo, da postavimo iskanje samega sebe in svojih interesov v središče dogajanja, kar ne moremo preprosto reducirati na kolektivni egoizem. »Naredi si sam biografija«, ki kaže na zasebne probleme, v resnici odseva družbeno stanje. Iskanje lastnih potencialov kot del »naredi si sam biografije« je postalo družbeni pogoj. Ko dva posameznika stopita na skupno življenjsko pot, postane življenje v dvoje ob množici odločitev problematično. Vedno več prostora je prepuščeno za subjektivne interpretacije, kar povzroča vedno več nesporazumov, izdaj ter prizadetosti med partnerjema.

V post-romantičnem svetu, ko so stare vezi izgubile svojo moč, ostaneš ti kot posameznik, lahko si, kar hočeš biti, sam izbiraš svoje življenje, okolje, celo svoj izgled in način čustvovanja ... Stare protekcije in odvisnosti ne obstajajo več, sedaj so prišle v ospredje

svobodno sklenjene pogodbe, ki se tudi končajo po želji. Tržne niše, ki so nekoč zajemale samo razmerja produkcije, so se sedaj razširile na vsa razmerja (Ehrenreich in English v Beck in Beck-Gernsheim, 1995: 55).

2.4. Biografija žensk

Modernizacijski proces je spodbudil razvoj moške in ženske biografije v dve različni smeri. Na začetku moderne dobe je bila individualizacija privilegij moških. J. Locke in A. Smith sta zagovarjala individualne pravice in dejanja posameznika, pri tem sta v mislih imela moškega posameznika. Na žensko se ni gledalo kot na individualno osebo s pripadajočimi pravicami, temveč kot na podporno osebo. Predpostavljalo se je, da za vsakim moškim stoji družina, katere člani niso bili smatrani za individualne osebe, saj je bil ta status rezerviran izključno za moškega (Degler v Beck in Beck-Gernsheim, 1995 :57).

V 19. stoletju je bila ženska omejena na dom, kjer je članom družine nudila emocionalno in fizično podporo. Posebej pa se je specializirala za vzdrževanje samega razmerja, kar je vključevalo nudenje podpore možu, posredovanje ob družinskih prepirih, skratka dejavnosti, ki so v literaturi opredeljene kot emocionalno delo. Od žene se je pričakovalo, da bo ob prihodu moža z dela, kjer se je spopadal z neprijaznim okoljem, ustvarila miroljubno ozračje. V racionalnem svetu naj bi ženska nastopila kot emocionalna alternativa, oaza miru in ljubezni za moškega. »Njena največja vrlina je preprosta feminilnost, to pomeni podrejanje brez težkega srca, skromnost, ostati to, za kar je rojena in si ne želei več ... Moški je bil ustvarjen pred žensko z namenom, da bo samostojen, ženska mu je bila dodeljena« (Lohne v Beck in Beck-Gernsheim, 1995: 58). Podobne izjave ter številna uzakonjena dejanja, kot so uporaba moževega priimka ter državljanstva, upravljanje z njenim premoženjem, postavljanje zahtev pri gospodinjskem delu, skratka uveljavljanje moževih želja, so kazala na izrazito odvisen položaj žene. Vse, kar šteje, so njegove želje, žena se jim mora podrediti. »Že od malih nog se mora naučiti navade, da je moški spol namenjen vladanju ter da so nežnost, potrpežljivost ter podredljivost vrednote, ki naredijo žensko privlačno« (Basedow v Beck in Beck-Gernsheim, 1995: 59). »Ženska dela v družini za družino; docela ji žrtvuje vse, kar je v njej najboljšega; vzgaja otroke; skupaj z možem živi njegovo življenje« (Riehl v Sieder, 1998: 129).

Kot se spominja Agatha Christie svoje mladosti:

S poroko je ženska sprejela za usodo njegovo mesto v svetu in njegov način življenja ... Če ne moreš sprejeti njegovega načina življenja, potem ne sprejmi dela, z drugimi besedami, ne poroči se s tem moškim ... če želi živeti v predmestju, igrati golf, hoditi na morje za počitnice ... to je tisto, kar dobiš s poroko. Odloči se, da boš to sprejela in sprejmi. Ne bo težko (Christie v Beck in Beck-Gernsheim, 1995: 59).

Pomembna prelomnica v življenju žensk se je zgodila v šestdesetih letih 20. stoletja, ko so se stari vzorci obnašanja pretresli do temeljev in so izključne pravice moških postale tudi pravice žensk. Ženske so dobile možnost vključevanja v proces izobraževanja, model gospodinje in matere, ki je žensko omejeval na dom, se je z vključitvijo poročenih žensk in mater v delovni proces zunaj doma, začel krhati. Pomembno vlogo so odigrale tudi demografske spremembe. Življenjska doba žensk že od začetka 20. stoletja skokovito narašča, število otrok pa drastično pada. Kombinacija teh dveh procesov je temeljito spremenila standardno žensko biografijo. Govorimo lahko o »demografski osvoboditvi žensk« (Beck in Beck-Gernsheim, 1995: 29, 60). Razpon življenjske dobe je v preteklosti ženskam omogočal, da so rodile in vzgojile družbeno zaželeno število otrok. Dandanes pa ženske svojo materinsko vlogo opravijo že do petinštiridesetega leta. Post-starševsko obdobje, ki traja še dobra tri desetletja tako preživljajo v »praznem gnezdu«. Ko je razširjeno družino nadomestila buržoazna, je glavna življenjska preokupacija ženske postala vzgoja otrok. Sedaj pa je skrb za otroke ter njihova vzgoja postala tranzitna faza, ki ne okupira celotnega življenja ženske.

Spremembe na področju izobraževanja, delovnih pogojev, družinskega življenja ter same zakonodaje, so ženskam omogočile, da se razvijejo v individualne osebe z lastnimi pravicami, izbirami, karakteristikami ter osebnostmi. Sedaj lahko zaživijo neodvisno življenje, tudi v finančnem smislu in same sebe ne tretirajo kot družinski privesek. Moški in ženska sta dobila priložnost, da se združita kot dva enakovredna posameznika, ki se jima ni potrebno bojevati za vsakdanje preživetje kot v predindustrijski družbi, niti podrejeni buržoaznem modelu 19. stoletja, ki je videl v delitvi spolnih vlog komplementarnost, vendar predpostavljal žensko podrejenost. Prejšnje generacije so verjele, da bo prava ljubezen zažarela šele, ko bosta oba spola uživala svobodo in enakost, saj se ljubezen in neenakost izključujeta kot ogenj in voda. Danes pa se postavlja vprašanje kako naj dva individualizirana posameznika gradita temelje ljubezni (Beck in Beck-Gernsheim, 1995: 13, 61).

Modernizacijski proces je tako prinesel individualno žensko biografijo. Družinska harmonija je do šestdesetih let prejšnjega stoletja ostala nedotaknjena, saj je v miroljubnem duhu moški razvijal svoj potencial, ženska pa je obligatorno skrbela zanj in za družino, pri tem pa je bila prikrajšana za realizacijo lastnih interesov ter razvoja svoje osebnosti. (Rubin v Beck in Beck-Gernsheim, 1995: 62). Sedaj pa se dva individualizirana posameznika s sebi lastnimi biografijami v partnerskem odnosu srečujeta kot »intimna tujca«, kar zadeva seksualne želje, erotične sanje, delitev dela, teme pogovora ter prioritete v komunikaciji, torej vse, kar predstavlja hrbtenico vsakdanjega odnosa.

Individualizirana družba sedaj tudi od žensk pričakuje, da bodo poskrbele same zase in bolj ko se krepi njihova zavest o lastnih pravicah, manj so pripravljene pristati na stare partnerske vzorce, ki so jih prakticirale njihove mame in stare mame. Pričakovanja žensk se verjetno niso spremenila, saj so si vedno želele enakopravnost, transformiral pa se je način soočanja s temi pričakovanji. Če so bile ženske prej nezadovoljne z zakonskim življenjem, so preprosto svoja nerealizirana pričakovanja pometla pod preprogo, sedaj pa se raje odpovejo zakonskemu življenju ter iščejo nove načine udejanjenja svojih želja (Beck in Beck-Gernsheim, 1995: 62-63). Ženske v večji meri kot moški pričakujejo, da bo življenje v dvoje emocionalno zadovoljivo, zato tudi večkrat kažejo nezadovoljstvo s partnersko zvezo. Ženske pogosto zapustijo zakonsko zvezo, ker ne dobijo tistega, kar si želijo. Želijo pa si emocionalno intimnost, enakost in občutek kontrole nad lastnim življenjem. Ne pristajajo več na samozanikanje v dobrobit drugih, niso pripravljene biti edine nosilke emocionalnega dela, utrujene so od nenehnega glajenja konfliktov. Moški pa niso pripravljene priskočiti na pomoč in tako se sedaj oba po napornem delavniku soočata z goro emocionalnega dela. Take spremembe dnevnega ritma življenja pa neizogibno povzročajo trenja med spoloma. Moški in ženska sta ujeta med starimi vlogami in prepričanji ter novimi modeli delovanja.

V nadaljevanju me bodo zanimala značilnosti emocionalnega dela v sodobnih heteroseksualnih partnerskih odnosih. Ali lahko govorimo o simetričnosti v emocionalnem vedenju in spolni delitvi emocionalnega dela ali pa, kot predvidevam, je emocionalno delo kljub spremembam, ki so zajele intimna razmerja, še vedno v domeni žensk. Preden pa preidem na glavni predmet obravnave moje diplomske naloge, bom predstavila sam koncept emocionalnega dela ter razloge za njegovo nevidnost in podcenjenost. Začela bom z razlogi za obravnavo sociologije emocij kot obrobnega področja sociološkega raziskovanja.

3. EMOCIJE NA OBROBJU SOCIOLOŠKEGA ZANIMANJA

Sociologija emocij je novo, razvijajoče se področje družboslovnega preučevanja, ki je v zadnjih desetletjih še posebej prisotno v ZDA in Veliki Britaniji. Pionirka na tem področju je A. R. Hochschild s svojim delom »Upravljalno srce: komercializacija človeških čustev« (*The Managed Heart: Commercialization Of Human Feeling*), ki ga je izdala leta 1983. Kljub temu, da so se emocije kot področje sociološkega raziskovanja dolgo nahajale na obrobju, najdemo emocionalne teme tudi v delih klasičnih sociologov⁶, od Marxa, Durkheima pa do Webra (Williams in Bendelow, 1998: 15).

Emocije so bile vedno pomemben del vsakdanjega življenja ljudi, vendar so bile dolgo časa obravnavane kot del posameznikove intimne sfere, torej stvar osebnega doživljanja in zato ni bilo mogoče teoretizirati o družbenih vplivih. J. Sarsby (v Duncombe in Marsden, 1993: 222) meni, da pomeni kakršnakoli ideja o vplivu družbenih sil na dožemanje ljubezni, kršenje osebne svobode. Za tradicijo zahodnega mišljenja je značilno ločevanje med telesom in umom, naravo in kulturo, javnim in zasebnim ter razumom in emocijami. Emocije so bile tako dolgo časa pometene pod preprogo zasebnega, potisnjene v domeno iracionalnega, povezanega z nevarnimi željami in histeričnimi telesi žensk. Vse od Platona dalje, je dominiral pogled, da mora moška glava razuma umiriti podivjane ženske emocije (Williams in Bendelow, 1998: 16). Kontrast med racionalnim in emocionalnim je po Seidlerjevem mnenju obeležil razvoj evropske intelektualne tradicije, v kateri so moški akademiki dajali prednost razpravi o kapitalistični ekonomiji in ne zadevam iz osebne življenja (Seidler v Duncombe in Marsden, 1993: 222). Nekatere feministične sociologinje so mnenja, da »mainstreamovske« moške sociologe čustva osebno ogrožajo in jih zato označujejo za iracionalna, kar posledično pomeni, da o njih ni mogoče teoretizirati. Britanska sociologija je tako razprave o emocijah v osebnih razmerjih postavila na stranski tir in v ospredje potisnila politične debate.

Družbeni in naravni svet sta z razvojem moderne padla v domeno razuma. Odcepitev razuma od tradicije in dogme je hkrati pomenila tudi prelom s čustvi. Institucionalna delitev med

⁶ K. Marx je govoril o občutkih alienacije ter odtujitve, ki jih producira kapitalistična proizvodnja. E. Durkheim je poudarjal kolektivno naravo človeških čustev. Webrov sociološki prispevek se nanaša na proces racionalizacije ter poudarjanja pomembnosti asketskega načina življenja za razvoj duha kapitalizma. (Williams in Bendelow, 1998).

razumom in čustvi je sledila liniji spolne delitve. Nadzor s pomočjo razuma so izvrševali moški, medtem ko so je smatralo, da so ženske, židi in obarvani pod vplivom instinktivne narave in zato so bili primorani nenehno dokazovati svojo racionalnost (Seidler v Williams in Bendelow, 1998: 194). Ženske so bile proglašene za iracionalne, kar jim je dalo pečat »čustveno najnižjih delavk modernosti« (Giddens, 2000: 201). Čustva, kot nasprotje racionalnosti in s tem znanstvenemu ter objektivnemu videnju, so pridobila negativno konotacijo, saj naj bi signalizirala nepredvidljivost in iracionalnost oziroma kaotično razmerje med jazom in univerzumom. A. Heller (v James, 1989: 17) nasprotuje tovrstnemu razmišljanju in dokazuje, da sodobna družba determinira, producira ter fiksira določene načine čustvovanja. Že E. Goffman je govoril o »kompleksni mreži nezavednih pravil igranja, ki nas vodijo skozi dan« (Hochschild v Williams in Bendelow, 1998: 3). Emocionalni igralec sledi pravilom čustvovanja in regulira emocije v skladu s temi pravili.

Vsaka kultura ima, po mnenju Hochschildove (v Williams in Bendelow, 1998: 6-8) unikaten »emocionalni slovar« oziroma »emocionalno biblijo«, ki definira, kaj smemo in ne smemo čutiti v določenem kontekstu in nas oskrbuje s predpozicijami, s katerimi sprejemamo emocionalna izkustva. Nekatera čustva tako sprejemamo z odprtimi rokami, druga nejevoljno, tretja pa popolnoma odklanjamo. Gre torej za proces ujemanja notranjih občutkov s kulturnim slovarjem.

3.1. Emocionalno delo je delo

Ann Oakley je leta 1974 v svojem delu »*Gospodinja*« opravljanje gospodinjskih nalog konceptualizirala kot delo. Do tedaj se je na gospodinjsko delo oziroma družinsko delo gledalo kot na del ženske vloge znotraj zakonske zveze ter kot na del vzgoje otrok. Družinsko delo se je torej enačilo z gospodinjskimi nalogami, kot so kuhanje, pospravljanje, nakupovanje in pa vzgojo otrok. Pomemben aspekt družinskega dela pa je ostal neviden in sociološko neraziskan in sicer to, kar Hochschildova imenuje »emocionalno delo« (Erickson, 1993: 888).

A. R. Hochschild je prva pisala o tematiki emocionalnega dela v organizacijah ter v zasebni sferi. Tako je razlikovala med »emotional labour«, ki se izvaja v sferi plačanega dela ter »emotion work«, ki se nanaša na dejanja v sferi družine oziroma zasebnega življenja. V obeh

situacijah pa delo zahteva »da sprožimo ali potlačimo čustvo, da bi navzven vzdrževali podobo, ki ustvarja ustrezno duševno stanje pri drugih. Gre torej za upravljanje čustev z namenom javno opaznega obraznega in telesnega nastopa« (Hochschild, 1983: 7). Emocionalno delo N. James (1989: 21) opredeli kot »delo, ki vključuje ukvarjanje s čustvi drugih ljudi«.

Hochschildova (v Duncombe in Marsden, 1993: 229) meni, da je naše emocionalno življenje v veliki meri družbeno regulirano skozi ideologije čustev, ki pa delujejo na podlagi pravil čustvovanja. Ta pravila določajo kako naj posameznik čustvuje v različnih situacijah. Posameznik, ki svojih občutij ne izraža spontano, temveč v skladu s pravili, opravlja emocionalno delo.

Študije zakonskih zvez, ki se nanašajo na žensko oskrbovanje, materinjenje, nudenje podpore, uporabljajo različne termine za to, kar Hochschildova poimenuje »emocionalno delo« oziroma »nevidno delo« (»shadow work«). Rubinova v tem kontekstu govori o »nudenju emocionalnih resursov« ter »nošenju emocionalne prtljage«. Millerjeva omenja »nevidno gospodinjsko delo«, Hiteova ter Clive in Spencer pa razpravljajo o »emocionalnem gospodinjenju« ter »nudenju emocionalnih uslug« (Duncombe in Marsden v Williams in Bendelow, 1998: 213).

Ekspresija emocij tako ni nekaj nepredvidljivega, nelogičnega, nasprotno racionalnemu. Reguliranje emocij je rutina oziroma predvidljiv proces, ki ga lahko označimo kot delo. Emocionalno delo zahteva od osebe, ki ga opravlja več kot samo formalni odziv, zahteva del samega izvajalca/izvajalke. Reguliranje emocij je naučen proces, katerega izrazne oblike kulturno variirajo, hkrati pa predstavlja osrednjo sestavino emocionalnega dela (James, 1989: 21).

Emocionalno delo tako od izvajalca/izvajalke zahteva naučene veščine, kljub temu pa se na dejavnosti kot so skrb za otroke, delo medicinskih sester in druge oblike socialnega servisiranja gleda kot na nekvalificirano delo, katerega veščine niso prepoznane, ne od družbe in pogosto tudi ne od izvajalcev/izvajalk samih. Vrednost pozitivnih rezultatov je pogosto zanemarjena, rezultati so vidni le, ko se pokažejo v negativni obliki. Vendar emocionalno delo lahko smatramo za delo, saj zahteva velik napor, obenem pa prispeva k družbeni reprodukciji (James, 1989: 26-28). Za izvajalca/izvajalko je emocionalno delo lahko zelo

utrudljivo, saj zahteva različne reakcije, od tolažbe, humorja do empatije. Biti v podporo prijatelju, ki ga je zapustila žena, je enako utrujajoče kot nuditi tolažbo otroku, ki ga je zapustil najboljši prijatelj, saj oboje zahteva veliko pozornosti od emocionalnega delavca/delavke. Upravljanje emocij tako ni v domeni iracionalnosti, saj je za njegovo izvajanje potrebno veliko organizacije, načrtovanja, usklajevanja, tako kot za druge oblike dela.

3.2. Ženske kot primarne izvajalke emocionalnega dela

P. Bourdieu je v svojem delu »*Masculine Domination*« zapisal, »ženske opravljajo očiščevalno, kvazi terapevtsko funkcijo reguliranja moškega emocionalnega življenja, pomirjajo njegovo jezo ter jim pomagajo soočiti se s krivicami in težavami, ki jih prinaša življenje« (Bourdieu v Reay, 2002: 4).

L. Thompson in A. Walker sta po pregledu večinoma ameriške literature ugotovila, da ženske delajo na tem, da spodbujajo intimnost z gestami kot so nasmejan obraz, poljubljanje in objemanje partnerja ter bolj osebnim komuniciranjem (Tannen v Duncombe in Marsden, 1998: 213). Tudi izsledki angleške literature kažejo, da ženske pogosto precenjujejo partnerjevo kariero ter opravičujejo njegovo minimalno participacijo pri gospodinjskih opravilih, hkrati pa podcenjujejo lastne aktivnosti. Da bi zagotovile njegovo dobro počutje, ženske pogosto minimalizirajo partnerjeve neuspehe, ga spodbujajo, simpatizirajo z njim ter mu laskajo. S. Cline in D. Spender (v Duncombe in Marsden, 1998: 213) sta ugotovila, da sta najbolj tipični emocionalni gesti žensk smehljanje ter hlinjenje orgazma.

Sodobne raziskave o delitvi gospodinjskega in družinskega dela med spoloma kažejo, da oboje v večji meri opravljajo ženske. Zares izstopajoča razlika pa se kaže v »negovalnem delu« (»caring labour«). Protagonistka negovalnega dela je ženska in sicer iz dveh razlogov. Prvi pravi, da negovanje predstavlja temeljni del ideologije ženskosti, drugi razlog pa je v sami definiciji negovanja pomembnih drugih, ki to dejavnost ne smatra za delo, temveč za izraz ljubezni. »Podoba junakinje današnjega časa je podoba ženske, ki je zaposlena, ki gospodinji, materini, skrbi za bolne in stare, pazi na zdravo prehrano, je informirana, izobražena in zabavna, reciklira embalažo in vestno ločuje odpadke. Včasih je lepega videza – in zaradi tega jo imamo še naprej radi« (Reener v Švab, 2000: 297).

E. Zaretsky (v James, 1989: 23) meni, da je spolna delitev emocij rezultat kapitalističnega načina proizvodnje, ki je v družbi razcepil »osebna čustva« od »ekonomske produkcije«, kar je pomenilo, da so ženske odgovorne za emocionalno plat življenja, moški pa za preživetje. M. Zelditch, kot funkcionalistični teoretik zagovarja diferenciran način vedenja po spolu, kot predpogoj za preživetja sistema. Ženska z nudenjem emocionalne podpore ter topline stabilizira razmerja v družini in ohranja njeno preživetje.

V civilizacijskem procesu je, po mnenju N. Eliasa, družbena regulacija emocij koncentrirana v nuklearni družini. Kljub temu, da je bila regulacija emocij omejena na nuklearno družino, so bile ženske glavne izvajalke tovrstne funkcije. Spolna delitev dela, v kateri je moškemu pripadlo udejstvovanje na trgu dela v javni sferi, ženski pa odgovornost za domačo sfero, je rezultirala v spolni delitvi emocij. Moškost in ženskost se diferencirata glede na polarizacijo racionalno/emocionalno, slednje karakterizira žensko vlogo, moškega pa se enači z racionalnim polom (James v Duncombe in Marsden, 1993: 229).

Dominantni diskurz pogosto polarizira spolne vloge v smislu, da ženskam pripisuje »delo« na emocijah ter intimnih razmerjih, moškim pa »delo« na področju spolnosti. E. Illouz (v Burns, 2002: 155) je v svoji raziskavi ugotovila, da ženske pogosteje od moških uporabljajo metaforo »dela«, ko govorijo o intimnih razmerjih, medtem ko moški partnerska razmerja večkrat označijo kot »igro« ali »relaksacijo«.

Asimetrija v intimnem razmerju izvira ravno iz pričakovanja, da bo ženska opravljala emocionalno delo, medtem ko bo moški emocionalno neekspresiven ali pa bo celo skrival svoja čustva. (Hochschild, Duncombe in Marsden v Burns, 2002: 155). Diskurz, ki obravnava »moško emocionalno nepismenost« kot normalno oziroma naravno za vse moške, nasprotno pa od žensk pričakuje naravno opravljanje emocionalnega dela, v osnovi opravičuje moško emocionalno ne-delo in konstruira polarizacijo emocionalno/racionalno, ki preide v žensko/moško opozicijo. Takšno razmišljanje vzdržuje tip t.i. »hegemonske maskulinosti«, to je »mačo, heteroseksualni, emocionalno neekspresivni tip moškega, ki se upira alternativni obliki moškosti, kot jo predstavlja novi moški, ki ima sposobnost emocionalne artikulacije« (Connell, Edley in Wetherell v Burns, 2002: 156). Nenehno reproduciranje tovrstnega razmišljanja pa onemogoča kakršnekoli spremembe.

Emocionalno delo se izvaja tako v zasebni kot v javni sferi, le da so oblike emocionalnega dela v sferi doma razlikujejo od tistih na delovnem mestu. V praksi tako moški kot ženske regulirajo svoja čustva, vendar se ta regulacija razlikuje. Dom se kot primarni lokus osebnih čustev povezuje z ženskami, medtem ko se delovno mesto kot prostor ekonomske produkcije povezuje z moškimi, kar nadalje pomeni, da se čustva regulirajo doma, ter potlačijo na delovnem mestu. Moška represija čustev na delovnem mestu pa ne pomeni, da čustva izginejo, ampak se postopno izrazijo doma (James, 1989: 29). Mišljenje, da potlačitev čustev na delovnem mestu omogoča nemoten potek dela, izvira iz prepričanja o destruktivnosti in disfunkcionalnosti čustev (Šadl, 1999: 207). Nekateri teoretiki menijo, da ženska emocionalna oskrba moških pomaga vzdrževati patriarhalni sistem. V tem sistemu vladajo hierarhični, neosebni odnosi, ter instrumentalna racionalnost, ki ne dopušča razkrivanja globljih čustev, saj le ta kažejo na ranljivost, kar pa ni zaželena lastnost. Moški morajo delati trdo, kontrolirano, samozadostno in ukazovalno. Emocionalna cena, ki jo plačajo moški s participacijo v tovrstnih sistemih bi bila previsoka, če jo ne bi ženske s svojim skrbstvenim odnosom zniževale. Ženske delujejo kot nekakšen »varnostni ventil«, ki omogoča sprostitvev emocionalnih tenzij, ki jih generira nehumani ekonomski in politični sistem. Ženske tako s svojim odnosom preprečujejo destabilizacijo ekonomskega in političnega sistema (Bartky, 1996: 262).

H koncipiranju naravne vloge spolov so prispevale tudi evolucijske teorije, ki pojasnjujejo, kaj je normalno vedenje moških in žensk, pri čemer se ozirajo na biološke mehanizme. Ženske naj bi imele bolj razvit »skrbstveni« in »prijateljski« instinkt, ki se dopolnjuje z njihovo materinsko vnemo po oskrbovanju otrok, medtem ko se je pri moških razvil »bojeviti« in »dinamični« instinkt, ki opravičuje njihovo nestanovitost tako pri očetovstvu kot v partnerskem razmerju (Taylor v Burns, 2002: 151). Evolucijske strategije se osredotočajo na model moški-lovec in ženska-nabiralka, brez oziranja na kulturno variabilnost, torej adaptacijo na spreminjajoča okolja, ki je za družboslovce ključnega pomena. Če se oziramo samo na biološke in genske predispozicije, potem nenehno reproduciramo mnenje, da so ženske v primerjavi z moškimi inferiorne in s tem vzdržujemo *status quo* v družbi (Hare-Mustin in Marecek, Hyde v Burns, 2002: 152). Takšno stališče je moškim odpiralo vrata na trg dela, ženske pa zaposlovalo v domači sferi.

Parsonsov model, ki je v ospredje postavljaj biološki funkcije spolov, je povezoval spolno delitev dela v družbi s spolno delitvijo emocij. Njegovo videnje idealne nuklearne

družine je vključevalo strogo delitev dela med spoloma, tudi v emocionalnem smislu. Družina bo funkcionirala le, če ima moški instrumentalno vlogo, ženska pa ekspresivno. Moški se udeležuje v javni sferi in skrbi za materialno blaginjo družine, torej je oskrbovalec. Ženska pa je tista, ki skrbi za dom in otroke in blaži možovo napetost ter frustracije, ki jih generira trg delovne sile. Ženska kot mati in žena skrbi za emocionalno toplino, stabilnost in odpravljanje trenj v domačem okolju (Parson in Bales v Duncombe in Marsden, 1993: 222). Parsons je bil kritiziran ravno zato, ker je biološke predispozicije moških in žensk jemal za kriterij funkcioniranja nuklearne družine (Morgan v Duncombe in Marsden, 1995: 154).

Pomembno je, da razumemo, da ženske niso po naravi bolj čustvene od moških, niti da moški ne čustvujejo z isto intenzivnostjo kot ženske, saj je »človeška zmožnost čustvovanja, izražanja in nadzorovanja čustev biološko določena in zato univerzalna« (Šadl, 1999: 209). Oba torej, tako moški kot ženska izvajata emocionalno delo, le na različen način. Ženska na način izražanja čustev, moški pa predvsem na način potlačevanja čustev. Zahodna kultura je moškega in žensko skozi emocionalno socializacijo usmerila k različnemu načinu čustvovanja. Ženske so se naučile prepoznati, poimenovati, izraziti ter interpretirati lastna in tuja čustva in se zato čustev bolj zavedajo in jih izražajo bolj odkrito, predvsem čustva ljubezni, žalosti ter strahu. Moški so prav tako čustveni, za primer lahko vzamemo moško spolno nasilje ali pijanske izbruhe. Vendar pogosteje izražajo »negativna« ali »trda« čustva, kot so jeza in nejevolja in manj »pozitivna«, na primer sočutje, usmiljenje, podporo ... Problem leži v tem, da je področje emocionalnosti podcenjeno, saj je v okviru delitve med razumom in čustvi, ekspresivnot žensk vrednotena negativno, racionalnost moških pa pozitivno (Šadl, 1999: 208).

3.2.1. Nevidnost ženskega emocionalnega dela

Kljub temu, da je emocionalno delo integralen del družinskega dela, ga veliko akademikov še vedno ne smatra za delo, temveč za del zakonske oziroma družinske intimnosti. K tovrstni kategorizaciji v določeni meri prispeva tudi empirija, ki kaže na večjo emocionalno investicijo žensk v intimnih razmerjih. Raziskave tudi kažejo, da se v kriznih situacijah, ko potrebujemo emocionalno podporo, raje obrnemo na ženske kot na moške. Prav tako menimo, da se ženske bolje znajdejo v vlogi podporne osebe (House, Umberson in Landis, Kessler, McLeod in Wethington v Erickson, 1993: 889). Če na emocionalno investicijo žensk gledamo

kot na del intimnosti, to posledično pomeni, da je to njihova naravna vloga in ni nekaj, kar delajo, torej ni kulturno predpisana vloga. Ravno zaradi podobnih razlag problematika emocionalnega dela dolgo časa ni našla mesta v socioloških analizah.

Ženska vloga znotraj domače sfere zahteva prepoznavanje in izpolnjevanje emocionalnih potreb njenih članov, kar pomeni, da je ženska tista, ki opravlja emocionalno delo. Od žensk se, za razliko od moških torej zahteva, da razvijejo posebne emocionalne veščine. Vendar v družbi, kjer dominirajo moški, ostaja tovrstno žensko delo neopaženo, nepriznано ter podcenjeno, zato se pogosto govori o nevidnem emocionalnem delu žensk v domači sferi. (Hochschild v Duncombe in Marsden, 1993: 229).

Emocionalno delo je oblika tega, kar Ivan Illich imenuje »nevidno delo«, to je »neviden napor, ki podobno kot gospodinjsko delo ne velja za delo, vendar je vitalnega pomena za to, da stvari tečejo tekoče« (Hochschild, 1983: 167). V zasebni sferi se od žensk pričakuje, da so prilagodljive, kooperativne ter ustrezljive. Ženske tako aktivno povečujejo počutje moških, pa tudi drugih žensk in bolj ko je njihovo počutje videno kot odraz naravnega stanja, manj je njihova dejavnost razumljena kot delo. Ženske skozi proces socializacije razvijejo veščine, ki niso cenjene v javni sferi, to so geste ustrezljivosti kot so pogosto prikimavanje, smehljanje, vzpodbujanje drugih ... Tisto posebno kar ženske delajo je, da »afirmirajo ter povečujejo dobro počutje in status drugih« (Hochschild, 1983: 165). Pri tem uporabljajo čustvo kot orodje. Ženske delajo na tem, da so ustrezljive, saj se s tem približajo idealu »dobre punce«. L. Fielder (v Hochschild, 1983: 165) meni, da se punce v vzgojnem procesu nagovarja, da si pridobijo sloves pridnega dekleta, kajti pridnost se smatra za pomembno komponento feminilnosti. Ženske, ki niso na razpolago za druge veljajo za manj feminilne od tistih ki svojo prilagodljivost ter kooperativnost kažejo kot naravno lastnost.

Emocionalno delo je tako nevidno na dva načina. Kot prvo, je nepriznано in podcenjeno. Kot drugo, pa drugi dejansko ne vidijo truda, časa in energije, ki ga izvajalke vložijo v tovrstne aktivnosti. Pogosto tudi same ženske vidijo svoje delo kot izraz »naravnega stanja« (Bielby, 1999: 394). Ženske naj bi bile že zaradi posedovanja »naravnega« emocionalnega potenciala bolj usposobljene za ukvarjanje z emocijami drugih, kar dodatno prispeva k nevidnosti emocionalnega dela, ki ga opravljajo doma. (James, 1989: 22).

Ženske so prepričanje, da so po svoji »naravi« emocionalne ponotranjile do te mere, da gledajo na svoje lastno emocionalno podporno vedenje kot na spontani izraz ljubezni do svoje družine. To še dodatno otežuje razumevanje in priznavanje emocionalnega dela kot neločljive sestavine družinskega dela. Hochschildova v nasprotju s tem prepričanjem pokaže, da upravljanje s čustvi dejansko je delo, ki zahteva napor in posledično lahko povzroči izgorelost. Zlasti ženskam, ki so primarne nosilke socioemocionalne podpore, preti emocionalna izčrpanost. Izčrpanost se pojavi kot »posledica intenzivnega in intimnega dela z drugimi skozi dolgo časovno obdobje« (Maslach v Erickson, 1993: 890). Geste kot so toplina in skrb niso le spontan izraz, temveč se v ozadju skriva intenzivno upravljanje emocij, z namenom izraziti pravo emocijo, ki bo blagodejno vplivala na drugo osebo (Daniels, Hochschild v Erickson, 1993: 890). Emocionalna podpora, ki jo ženske nudijo svoji družini je del ženske družinske rutine v isti meri kot opravljanje gospodinjskih opravil in vzgoja otrok. »Ženske pripravijo obed v duhu prijetnega družbenega dogodka za vse prisotne ... Ženske poskrbijo, da se vsi prisotni vključijo v pogovor« (Thompson in Walker v Erickson 1993: 890). Instistucija družine se torej ne zgodi spontano. V njeno izgradnjo in obstanek je vloženo veliko dela.

3.2.2. Posledica opravljanja emocionalnega dela – izguba avtentičnosti

Hochschildova meni, da se lahko posameznik/-ica v procesu opravljanja emocionalnega dela začne obnašati neavtentično. Pri »površnem igranju« (»surface acting«) naj bi posameznik/-ica ohranil/-la zavedanje o razliki med resničnimi čustvi in tistimi, ki jih narekujejo pravila čustvovanja. Na drugi stani pa naj bi pri »globokem igranju« (»deep acting«) že izgubil/-la občutek kaj so igrana in kaj resnična čustva. Posamezniki se lahko različno odzovejo na pritiske, ki jih na njih izvajajo pravila čustvovanja, vse od prevelike identifikacije s svojo vlogo, kar lahko vodi v emocionalno izgorevanje, do občutkov krivde ter neiskrenosti zaradi emocionalnega igranja ter do odtujenosti in ciničnosti. (Hochschild v Duncombe in Marsden, 1998: 216).

Posledica emocionalnega dela je lahko razvoj »lažnega jaza«, ki je ločen od »pravega jaza«. C. Lasch (v Hochschild, 1983: 195-196) meni, da se lahko »lažni jaz« razvije v dve smeri. Sprevrže se lahko v narcisoidno osebnost, ki se hrani s tem, da ga drugi občudujejo. Naša kultura pa je producirala še eno obliko lažnega jaza, to je altruistično osebnost, pri kateri gre

za osebo, ki pretirano skrbi za zadovoljitev potreb drugih. Razvoj narcisoidnega lažnega jaza preti zlasti moškim, ženske pa so v večji nevarnosti, da razvijejo altruistični lažni jaz. Vendar so altruistične ženske v večji nevarnosti, da bodo izkoriščane, ker je njihov »pravi jaz« vezan na dobrobit skupine.

Ženske se pogosto izogonejo konfliktu s partnerjem tako, da se obrnejo na »družinski mit«. To po mnenju Hochschildove pomeni prepričevanje sebe in drugih, da živijo srečno življenje ter podcenjevanje lastnih vložkov v odnos in opravičevanje moževega družinskega ne-dela. Nenehno prepričevanje, da živijo srečno partnersko življenje, pa od žensk zahteva velik vložek emocionalnega dela. Tako je, meni Hochschildova, žensko emocionalno delo tisto, ki zadržuje val razvez zakonskih zvez, vendar »pari družinski mit plačajo z izgubo avtentičnosti« (Duncombe in Marsden, 1998: 219).

J. Duncombe in D. Marsden (1998: 222) sta preverjala, kakšne so razlike med emocionalnim delom žensk in emocionalnim delom moških, če ga le ti sploh opravljajo ter ali opravljanje emocionalnega dela neizogibno vodi v izgubo avtentičnosti. Pri ženskah sta zaznala primere, ko se začetna avtentičnost ob emocionalnem delu čez čas sprevrže v distanciranje ali preračunljivo ter cinično »globoko igranje«, v katerem lahko obdržijo kanček svoje avtentičnosti.

Ena izmed anketirank gospa Walker pravi: »Moj mož zna biti zelo sarkastičen, kljub temu ga ljubim ... zato omilim njegove besede ter se smejim, zato da izpadejo kot šala – včasih so res šala, vendar ljudje tega ne vidijo vedno. Včasih sem že sita, da moram biti neprestano na preži, vendar zame je pomembno, da ljudje mislijo, da živim z dostojnim človekom. Na čuden način mislim, da bi name zelo vplivalo, če bi drugi mislili, da imam groznega moža« (Duncombe in Marsden, 1998: 222).

Gospa Walker tako opravlja emocionalno delo namesto svojega moža, da bi ohranila njegovo pozitivno podobo pred drugimi. Sama pa priznava »včasih se pojavi zamera, vendar sva kljub temu skupaj srečna« (Duncombe in Marsden, 1998: 222).

Poseben primer, kar zadeva raziskovanje avtentičnosti, ponazarja anketiranka gospa Saint, ki svoje življenje posveča podpori in pomoči drugim. Čeprav ustreza profilu tega, kar Hochschildova imenuje »izguba samega sebe« skozi opravljanje emocionalnega dela, se zdi,

da anketiranka insistira, da se zaveda svoje vloge ter, da ne izgublja svoje avtentičnosti s svojimi dejanji, temveč nasprotno, da svojo avtentičnost najde v razdajanju sebe drugim.

Včasih cel dan samo poslušam probleme drugih .. v glavi mi kar vre. Tako sem utrujena, da bi se najraje zaprla v sobo, stran od vsega ... Veliko dam na druge ... moja dolžnost je narediti svet lepši. Zame je pomembno, da sem dobra oseba. Včasih sem sita tega, da mora poslušati prijateljice, ki mi pravijo, da trpim za nekakšno lažno zavestjo ... pravijo, da bi morala začeti misliti nase in delati stvari zase in ne samo za druge. Vendar zadovoljevanje drugih je stvar, ki jo delam zase (Duncombe in Marsden, 1998: 223).

Empirija pa kaže, da se tudi moški poslužujejo »plitvega igranja«, ker olajša partnersko življenje, vendar se pri tem ne počutijo avtentične, zato kmalu prenehajo z emocionalnim delom. Gospod Foster razlaga kako je bil prisiljen opravljati emocionalno delo, ko se je žena soočala z predmenstrualnimi težavami. »Najprej sem mislil, da je samo muhasta ... na srečo sem naletel na članek, ki mi je odprl oči nisem to, kar imenujejo 'novi moški', tega ni v moji naraviko sem utrujen, nočem, da me kdo moti in priznati moram, da mi s časom postaja biti obziren odveč. Raje grem brati časopis in se ji umaknem s poti ali grem v pisarno. Tako je varneje, bolj mirno« (Duncombe in Marsden, 1998: 221).

4. RAZLIKE V IZRAŽANJU EMOCIJ MED SPOLOMA

Eden izmed argumentov se glasi, da ženske iščejo emocionalno potrditev v partnerskem razmerju zato, ker so v nasprotju z moškimi, ki dobijo potrditev in nagrade ter krepijo svojo identiteto na trgu delovne sile, same izključene iz tega procesa. Tovrsten argument predvideva, da bi ženske z večjo participacijo na trgu dela našle zadovoljiv vir svoje identitete in s tem spremenile svoje emocionalne potrebe. Toda tudi moški cenijo intimna razmerja, saj jih pogosto rangirajo kot najpomembnejšo stvar v življenju in raziskave kažejo, da se po razpadu partnerske zveze pogosto emocionalno zlomijo. Vendar je ravno spolna delitev emocij pripomogla k temu, da moški niso tako hitro pripravljene priznati in izraziti svoje emocionalne potrebe. Ženske potrebe po emocionalni intimnosti torej ni mogoče reducirati na pomanjkanje zadovoljivega vira identitete na delovnem mestu, saj tudi moški cenijo intimnost v razmerju, kar lahko pripišemo vedno večji kompleksnosti modernega sveta, v katerem

postajajo ljubeča razmerja »raj v brezsrdnem svetu« za oba spola (Ingham v Duncombe in Marsden, 1993: 230).

E. Goffman je menil, da če hočemo razumeti nek pojav, moramo ugotoviti, kaj vodi k njegovemu propadu. Če to apliciramo na institucijo družine oziroma zakonske zveze, moramo torej ugotoviti, kje tiči vzrok za razveze zakonskih zvez in tako bomo ugotovili, ali je emocionalno delo dejansko odločilni dejavnik pri ločitvi. C. G. Kitson in M. W. Holmes (v Erickson, 1993: 891) sta leta 1992 to tezo testirala tako, da sta izvedla longitudinalno raziskavo, v kateri sta ugotavljala, v kolikšni meri so zakonski partnerji izpolnili različna pričakovanja v zvezi z različnimi vlogami v zakonski zvezi. Ugotovila sta, da je kamen spotik, tako za poročene kot za ločene, »nekdo s katerim bi se pogovoril/ila«. Ko se partnerja odločata, ali bosta skupaj nadaljevala življenjsko pot, ali pa bosta šla narazen, je ravno dejavnik »komunikacije« ključnega pomena za njuno odločitev. Kar 64% ločenih je odgovorilo, da je njihov zakon razpadel, ker v partnerju/-ici niso našli sogovornika/-ico, nekoga, s katerim bi delili vsakodnevne tegobe. Socioemocionalni dejavniki so torej vitalnega pomena za stabilnost intimnega razmerja, hkrati pa nas navajajo na misel, da lahko govorimo o emocionalni delitvi dela po spolu, tako kot govorimo o delitvi gospodinjskih del ter delitvi skrbi za otroka.

E. Illouz (1997: 57-60) zagovarja stališče, da komunikacijska vrzel ni zgolj problem spolov, torej moškega in ženske, temveč tudi njune razredne umestitve, torej ali spadajo v delavski ali v srednji razred. Sodobna intimna razmerja zahtevajo delo naemocijah in samem razmerju, torej nenehno komunikacijo in pogajanje. Komunikacijska kompetentnost zahteva posedovanje »lingvističnega kapitala«, s pomočjo katerega posameznik rešuje probleme. Illouzova je mnenja, da imajo člani novega srednjega razreda, v primerjavi z delavskim razredom, razvite verbalne in emocionalne veščine pogajanja. Pri argumentiranju svoje teze se nanaša na ugotovitve L. Rubin o emocionalnih ženskah in racionalnih moških delavskega razreda, ki ne najdejo skupnega jezika. Vendar, razlaga Illouzova, njuno nerazumevanje drug drugega ni stvar emocionalnosti in racionalnosti, temveč komunikacijske nekompetentnosti, ki je posledica pripadnosti delavskemu razredu. Moški iz delavskega razreda so zaposleni v tradicionalnih moških poklicih, v katerih morajo vzdrževati podobo pogumnega, močnega moškega, ki se izogiba »ženskih emocionalnih debat«. Njegovo delovno okolje ne spodbuja razvoja veščin, kot so poslušanje za čustva drugih ter sposobnost pogajanja, niti kultiviranja emocionalnih in verbalnih veščin, nujno potrebnih za vzdrževanje sodobne intimnosti.

Medtem ko so ženske, pripadnice delavskega razreda, zaposlene večinoma v servisnih dejavnostih, bolj izpostavljene idealom intimnosti srednjega razreda, tako da v partnerskem razmerju težijo k izražanju svojih potreb in emocij. Ženske, ki so na delovnem mestu sposobne iniciirati pogovor, strateško reševati probleme ter se pogajati, se svojih potreb zavedajo tudi v domačem okolju in jih znajo ubesediti. Illouzova meni, da se domača sfera in javna sfera v tem smislu dopolnjujeta.

Razlike v emocionalni komunikaciji med spoloma torej obstajajo. Vprašanje je, zakaj do njih prihaja in, ali jih moramo problematizirati. Nekateri ameriški moški teoretiki se še vedno naslanjajo na Parsonsovo vizijo idealne nuklearne družine, ki jo je ponazoril z modelom funkcionalne delitve dela med spoloma, v katerem so se ženske prilagodile svoji emocionalno ekspresivni vlogi, medtem ko je moške njihova birokratska delovna vloga v javni sferi naredila nezmožne za emocionalno ekspresijo v odnosu do ženske in otrok. Korenine take delitve pa segajo v zgodnjo socializacijo. Očetje v zgodnjem otroštvu fante ne ljubkujejo, izrazi ljubezni so torej bolj izjema kot pravilo. Šolsko okolje in vrstniške skupine pa jih prav tako ne usmerjajo k emocionalni ekspresiji. Tovrstno razmišljanje na nek način opravičuje moško neekspresivnost, v smislu »ubogi moški« (Duncombe in Marsden, 1993: 226). Moški sicer deklarativno dajejo prednost intimnemu razmerju pred delom, obnašajo pa se ravno nasprotno. Postavljanje dela na prvo mesto je pri moških posledica potrebe po uspehu, ki izvira iz straha pred neuspehom v zgodnjem otroštvu. Moški so tako manj spretni v prepoznavanju in izražanju svojih čustev, prav tako niso veščji v percipiranju čustev drugih, kar se zopet pripisuje zgodnji socializaciji, ki ne razvija ranljivosti pri dečkih. Ženske pa so nasprotno pripravljene pokazati svoje šibke točke in izliti svoja čustva. Psihoanalitična literatura sugerira, da imajo moški globoko vgrajen strah pred intimnostjo, ki sega v zgodnje otroštvo, ko se morajo dečki v času emocionalne, pogosto tudi fizične odsotnosti svojih očetov distancirati od svojih mater, če hočejo postati pravi moški (Chodrow v Duncombe in Marsden, 1993: 226).

F. Cancian pa opozarja, da ženske nepravilno ocenjujejo moško emocionalno ekspresijo, saj se poslužujejo ženskih pravil in tako podcenjujejo moški način izražanja ljubezni, ki se kaže instrumentalno, skozi fizično delo. Cilj mora postati kohezija moškega dela in ženske skrbi, torej enakovredno cenjenje ženske emocionalne ekspresije in moške instrumentalne dejavnosti (Cancian v Duncombe in Marsden, 1993: 226). Vendar pa pri izenačevanju instrumentalne in emocionalne dimenzije obstaja nevarnost, da se lahko moški z opravljanjem

domačih opravil izognejo emocionalni vpletenosti v razmerje (Duncombe in Marsden, 1995: 155).

4.1. Novi moški in emocije

T.i. »novi moški« 21. stoletja naj bi se osebno bistveno razlikoval od starega tradicionalista, saj naj ne bi bil zgolj karierno orientiran ter emocionalno neartikuliran, temveč naj bi si vzel čas za druženje z družino in bil sposoben govoriti o svojih čustvih ter pokazati svoje šibke točke (Dalrymple, 2000: 13).

Kljub temu, da so v potekajoči tranziciji, ki je zajela partnerske odnose moški pravi zamudniki, obstajajo znamenja, da se moški želijo spremeniti in svoje emocionalne deficite ukiniti do te mere, da se bo razmerje med spoloma nadaljevalo s smeri enakosti in osebnega zadovoljstva. Prvič v zgodovini zahodne kulture so začeli ugotavljati, da so nosilci problematične moškosti. Njihov status v družbi je bil odvisen od materialnih nagrad, zato so svojo identiteto iskali v delu, doma pa so se nezavedno čustveno zanašali na ženske. Vendar trditve, da »moški niso zmožni izražati čustev« ali »niso v stiku z lastnimi čustvi« so pretirane oziroma artikulirane na napačen način. Morali bi reči, da se danes številni moški v vedno bolj demokratični sferi osebnega življenja ne znajdejo najbolje in se zato težko sprijaznijo z novimi razmerami med spoloma (Giddens, 2000: 66, 122).

Kljub temu, da se navidez zdi, da moški pozdravljajo žensko enakopravnost, pa dejansko kažejo nelagodje, ko se soočajo z intelektualno enakovredno in ekonomsko neodvisno partnerko. Iz njihovih trditev lahko razberemo zaskrbljenost glede novo nastalega stanja. L. Rubin (v Giddens, 2000: 17) ugotavlja, da moški pozdravljajo enakost med spoloma le na deklarativni ravni. Moški se pritožujejo, da ženske »ne znajo biti več prijazne«, »ne znajo sklepati kompromisov«, »nočejo biti žene, temveč hočejo imeti žene«. R. Bly (v Duncombe in Marsden, 1993: 228) meni, da so moške skupine za pogovor ključnega pomena, saj naj bi moški skozi medsebojno komunikacijo našli svojo notranji jaz in prišli v stik z emocijami, ki jih je zatrla vzgoja neobčutljivih očetov. Nasproten trend, ki sabotira Blyovo idejo pa je gibanje, ki reafirmira tradicionalno moškost, v smislu njihovega vračanja k tradicionalnim dejavnostim. Nekatere feministke označujejo »novega moškega« kot mehkejšo različico patriarhalnega moškega, saj ni pripravljen na emocionalno recipročnost v intimnem razmerju.

V tem smislu so pričakovane spremembe le lažna zavest. Zdi se, da je sprememba moške heteroseksualne identitete zelo trdovratna, saj kot pravi Segalova, (v Duncombe in Marsden, 1993: 227) se odpornost na spremembe skriva tudi v nepripravljenosti političnih in ekonomskih struktur. Tudi če so moški pripravljene na spremembe, ne najdejo vedno zunanje podpore. Ovira pa zna biti tudi idealizirana podoba ljubezni, na katero se še vedno opira večina žensk, ki pa po definiciji pomeni nadvlado moškega v razmerju.

Trenja v domačem okolju, ki vodijo v poglobljanje konfliktov med spoloma, pa kažejo na nujnost spremembe. Moški avtorji, ki razkrivajo, da ob novo nastalih ženskih zahtevah po emocionalni recipročnosti, doživljajo zmedenost, občutek krivde ter zamero, priznavajo, da jih je strah pred intimnostjo držal v izolaciji. Potreba po kontroli je pri moških zatrla izražanje emocij do te mere, da ne znajo identificirati in komunicirati lastnih potreb, kar posledično pomeni, da ne znajo prepoznati ženskega pričakovanja emocionalne podpore. V tem tudi tiči razlog, da je moškim »lažje pomagati pri domačih opravilih in skrbi za otroka, kot pa spremeniti ton in karakter emocionalnega in seksualnega razmerja« (Siedler v Duncombe in Marsden, 1993: 228).

Empirija ne potrjuje teze o spremembi emocionalnega vedenja moških, saj se ženske še vedno pritožujejo nad njihovo emocionalno odsotnostjo. Vendar kot opisuje B. Weiss, moški opravljajo emocionalno delo, le da se to usmerja na druge stvari kot pri ženskah. Moški se ukvarjajo s problemi povezanimi s službo, hkrati pa te probleme ne razkrijejo partnerki, saj menijo, da jih ne bi razumela, od nje pa pričakujejo, da bo doma ustvarila pomirjujoče in podpirne razmere v skladu s Parsonsovim modelom spolne delitve emocionalnega dela. R. Weiss (v Duncombe in Marsden, 1998: 214) navaja primer moškega emocionalnega dela v sferi doma, ko se moški trudi potlačiti zamero do žene, ker mu k zajtrku ni prinesla pomarančnega soka. »Jaz trdo delam ... ona pa ima cel dan časa, da mi nabavi pomarančni sok«. V Weissovi raziskavi so mnogi moški priznali, da doma iz svojih misli težko izrinejo službene zadeve in se posvetijo emocionalnemu delu, saj večino emocionalne energije in misli vložijo ravno v svoje delo.

Moški torej večinoma opravljajo emocionalno delo na sebi, da se lahko soočijo z vlogo prehranjevalca družine ali pa da sledijo ideologiji pravega moškega. Pri tem težijo k emocionalni odsotnosti v intimnem razmerju, saj delujejo v smeri zatiranja in ne izražanja čustev, zato ne moremo biti presenečeni, da se ženske pritožujejo nad njihovo emocionalno

hladnostjo. Kot se je izrazila ena izmed udeleženk v Mansfieldovi in Collardovi raziskavi (v Duncombe in Marsden, 1998: 215) »moški si želijo le sliko doma, žene in otrok, ne pa dejanske intimnosti«.

4.2. Raziskave o emocionalnem odnosu med spoloma

A. Wharton in R. Erickson (1995: 284-292) sta raziskovali povezavo med ženskim emocionalnim delom v sferi doma in na delovnem mestu. Vzorec je zajel dvestopetnosemdeset poročenih žensk in neporočenih, a v partnerskem odnosu, ki so zaposlene v bolnišnici, torej skrbstveni organizaciji. Ženske, od katerih delovno mesto zahteva emocionalno delo, v večji meri opravljajo emocionalno delo tudi doma, v primerjavi z ženskami od katerih delovno mesto ne zahteva teh aktivnosti. Na počutje žensk na delovnem mestu vpliva količina fizičnega ter družinskega emocionalnega dela, ki ga opravljajo doma. Emocionalno delo, ki ga ženske opravljajo znotraj družine povečuje stopnjo emocionalne izčrpanosti, ki jo čutijo na delovnem mestu. Torej družinsko emocionalno delo, ki ga opravljajo ženske okleste količino emocionalne energije na delovnem mestu ter s tem povečuje rizik emocionalne izčrpanosti. Na žensko počutje na delovnem mestu blagodejno vpliva količina družinskega emocionalnega dela, ki ga opravi partner, torej njegov prispevek lahko izboljša njeno počutje v službi. Če partnerji prispevajo svoj delež k opravljanju družinskega emocionalnega dela, potem ženske v manjši meri negativno ocenjujejo lastno emocionalno delo znotraj družine. V primeru, ko partnerji ne prispevajo svojega emocionalnega vložka, ženske v večji meri govorijo o občutku izgorevanja na delovnem mestu. Moško sodelovanje v družinskem emocionalnem delu ženske napolni z emocionalno energijo. Družinsko emocionalno delo je tako ključni dejavnik, ki vpliva na počutje žensk na delovnem mestu in njihov občutek emocionalnega izgorevanja. Odzivnost žensk na emocionalne potrebe drugih zahteva, kot pravi W. Kahn (v Wharton in Erickson, 1995: 286), da je tudi sama prejemnik emocionalne podpore. Žensko počutje na delovnem mestu v večji meri ogroža emocionalno delo, ki ga opravlja doma kot tisto, ki ga opravlja v službi. Ženske, ki opravljajo emocionalno delo v službi ne govorijo o višji stopnji izčrpanosti na delovnem mestu kot tiste, ki ne opravljajo tovrstnega dela. Ugotovitve raziskave torej nakazujejo, da čeprav opravljanje emocionalnega dela vodi k nižjemu ocenjevanju počutja na delovnem mestu, to ni povezano z opravljanjem emocionalnega dela na samem delovnem mestu, temveč s tovrstnim delom v družinskem okolju.

Temeljna ugotovitev raziskave Mansfieldove in Collardove na vzorcu šestdesetih mladoporočencev je, da sta mož in žena »intimna tujca«. S časom, ko začetna romantična podoba ljubezni zbledi, parterja ugotovita, da iščeta popolnoma nekompatibilne emocionalne cilje. Moški si od zakonske zveze želijo družinsko življenje, ki jim bo nudilo fizični in psihični temelj, dom kamor se bodo vedno znova vračali. Ne omenjajo pa želje po intenzivni intimnosti, kar je za ženske primarnega pomena. Nasprotno od moških, ženske od zakonske zveze pričakujejo življenje z empatičnim partnerjem, ki jih bo cenil kot osebo in ne le kot ženo. Kljub začetnemu sprejetju emocionalne asimetrije, se je že po treh mesecih pokazalo globoko nezadovoljstvo žensk s partnerskim življenjem. Večina žensk v zajetem vzorcu se je pritoževala nad emocionalno n reciprocnostjo, trdile so, da so izključno one tiste, ki nudijo podporo, razumevanje ter nežnost svojim partnerjem, medtem ko moški niso enakovredno izkazovali pripravljenosti za odprto, emocionalno komunikacijo. Ko je pogovor nanesel na spolno življenje, so se prav tako pokazale razprtije. Ženske si želijo spolnost napolnjeno z ljubezenskimi gestami, kot je naprimer topel objem, medtem ko so moški večinoma izenačevali seks z ljubeznijo. »Včasih me vpraša, ali me ljubiš? Jaz rečem, saj sem se poročil s teboj. Tako ve, da ne bo dobila direktnega odgovora in me ne mori več s podobnimi vprašanji« (Mansfield in Collard v Duncombe in Marsden, 1993: 223).

J. Duncombe in D. Marsden (1993: 224) navajata rezultate raziskave, ki je bila izvedena s pomočjo šestdesetih parov srednjih let, ki so poročeni ali živijo v partnerski zvezi. Rezultati so sicer predstavljeni na podlagi pilotne študije, ker raziskava še ni bila izvedena v celoti. Namen pa je osvetliti, kako se spolne razlike v emocionalnem obnašanju kažejo vsakodnevno ter kako se pogajanja med spoloma o intimnosti spreminjajo tekom življenjskih obdobj. Preliminarna oziroma pilotna študija je pokazala, da ženske dojemajo partnersko zvezo kot izrazito asimetrično glede emocionalne vpletenosti moških. Večina žensk je priznala, da že na začetku razmerja ni šlo za moško dvorjenje, temveč so bile same pobudnice partnerjevih emocionalnih izlivov. Prav tako ženske poudarjajo, da morajo svoje može spodbujati k večji skrbi za otroke, saj imajo občutek, da moške svoje otroke obravnavajo kot izključno žensko skrb, tako fizično kot emocionalno. Zdi se, da je odsotnost »emocionalne participacije« ne le značilnost odnosa mož-žena, temveč tudi odnosa oče-otroci.

Ženske so se z moško emocionalno hladnostjo soočile na različne načine. Nekatere so same sebe prepričale, da so v resnici srečne in s tem vzdrževale neko javno podobo srečnega zakona, kljub temu da je bila dejanska slika drugačna. Nekatere so celo trdile, da se z

igranjem zadovoljne žene dejansko približajo resničnemu občutku intimnosti v zasebnem življenju. Večinski odgovor pa se je glasil, da ženske doživljajo občutek krivde, ker so prepričane, da želijo preveč od razmerja in da bi morale biti zadovoljne že, če njihovi partnerji niso nasilni, ne pijejo in jih materialno dobro oskrbujejo. Pričakovanje emocionalne intimnosti pa se zdi prevelika zahteva. Ženske so si zgradile emocionalno življenje brez svojih partnerjev tako, da so svoje emocije usmerile v otroke, delo ter ženske prijateljska omrežja. Vendar pa se taka nadomestna stanja lahko izkažejo za zelo krhka in nevarna. Ena izmed anketirank, ki je razvila tesen odnos s svojim sinom opisuje, kako je postala ljubosumna na njegov ljubeč odnos do punce. Spoznala je, da sama v svoji zakonski zvezi ni bila deležna takšnega odnosa in da se ob svojem možu ni nikoli počutila kot nekaj posebnega, kar je vodilo v prepir in obtoževanje moža. Druga respondentka omenja dogodek, ko je ob svoji prijateljici in njenem ljubečem partnerju spoznala, da po dvajsetih letih zakona sama ni nikoli doživela take intimnosti. Nezadovoljstvo žena z emocionalno neekspresivnostjo svojih mož vodi večinoma v prepir. Moški se ponavadi odzovejo tako, da preprosto preslišijo ženske tegobe in argumente, včasih celo tako, da se fizično odstranijo iz hiše ali pa, da se začnejo braniti z dobro artikuliranimi, intelektualnimi odgovori, ki pa ne vsebujejo nobenih čustvenih izlivov. Ženske pa iščejo empatičnega sogovornika. Vendar so večinoma prepričane, da jih moški preprosto ne razumejo. Želijo se počutiti cenjene za opravljena gospodinjska dela, kot pravijo »saj ni nujno, da si želiš, da moški dejansko opravlja gospodinjska opravila, želiš si pa, da razume, da jih ti opravljaš« (Duncombe in Marsden, 1993: 225). Ženske si želijo, da jim moški dajejo občutek posebnosti ter da se na njihove potrebe odzivajo spontano, ne da bi jim same morale točno povedati kaj naj storijo, saj »če moramo same zahtevati, potem rože, objemi in ljubeči pogovori postanejo prazni« (Duncombe in Marsden, 1993: 225). Moški respondenti so sicer trdili, da seveda imajo čustva, vendar jih ne želijo razkrivati. Počutijo se pod pritiskom, tako doma kot v službi in ko pridejo po napornem delovnem dnevu domov, si želijo le sprostitev in se preprosto niso pripravljene soočiti še z ženskimi zahtevami po emocionalni intimnosti.

Žensko nezadovoljstvo z intimnim življenjem pri nekaterih parih vpliva na spolno življenje. Medtem ko nekatere pristajajo na partnerjeve spolne zahteve, ker menijo, da je to njihova dolžnost, pa druge preprosto ne pristajajo več na spolnost brez intimnosti. (Duncombe in Marsden, 1993: 226).

R. Erickson (1993: 892-896) navaja rezultate raziskave izvedene na vzorcu dvestopetih poročenih žensk, z namenom ugotoviti vpliv moškega opravljanja družinskega dela (gospodinjstva opravila, skrb za otroke in emocionalno delo) na žensko dožemanje kakovosti zakonske zveze ter na občutke izgorevanja zaradi vloženega emocionalnega dela. Pod gospodinjstva opravila je spadalo opravljanje nalog, kot so pomivanje posode, plačevanje računov, odnašanje smeti, ipd. Skrb za otroke se je nanašala na igranje z otroci, pogovarjanje ter kaznovanje. Emocionalno delo soprogov pa se je merilo tako, da so respondentke spraševali, kolikokrat jim možje zaupajo svoje misli in občutke, jim stojijo ob strani, ko se pojavijo težave, spodbujajo konverzacijo o določenih stvareh. Prav tako pa so anketiranke prosile, da same ocenijo svoje obnašanje v istih situacijah. V raziskavo so vključili še dodatne neodvisne spremenljivke, kot so starost, število delovnih ur na teden, dohodek, koliko let sta zakonca poročena ter prisotnost otrok. Ocenjevanje zakonskega počutja se je merilo glede na respondentkina občutja o kakovosti zveze (ali meni, da je razmerje v težavah, ali si želi izstopiti iz razmerja, kako meni, da partner ocenjuje stanje zveze). Izčrpanost pa se je merila glede na prijavljeno pogostost emocionalne utrujenosti zaradi samega razmerja.

Rezultati so pokazali, da količina gospodinjstvenega dela, ki ga opravlja mož pozitivno vpliva na ženino dožemanje stanja partnerske zveze in blaži občutke njene izčrpanosti. Prav tako obstaja pozitivna korelacija med moškim emocionalnim delom ter ženino percepcijo zakonske zveze in izčrpanosti. Prisotnost otrok pa negativno vpliva na ženino dožemanje značaja partnerske zveze in na izčrpanost.

Bolj ko so možje pripravljene prevzemati skrb za otroke, bolj so žene zadovoljne s svojim zakonskim življenjem. Za pomembnega se je izkazal vpliv financ in sicer, če ženin dohodek narašča, so možje bolj pripravljene priskočiti na pomoč pri gospodinjstvenih opravilih, v obratni situaciji, torej v primeru naraščanja moškega dohodka, pa njihova volja po pomoči splahni. Ko pa govorimo o povezavi emocionalnega dela in dohodka, pa možje v višjem dohodkovnem razredu opravljajo več emocionalnega dela. Emocionalno delo, ki ga opravlja mož, signifikantno vpliva na žensko dožemanje zakonske zveze, v pozitivnem smislu.

Poizvedovanja o občutkih ženske izčrpanosti so pokazala, da bolj ko so možje pripravljene opravljati gospodinjstvena opravila, manjša je verjetnost izkazovanja izčrpanosti s strani žene. Nadalje se je pokazalo, da je kljub velikemu vplivu, ki ga ima pomoč moških pri gospodinjstvenih zadevah, bolj pomembna količina emocionalnega dela, ki ga opravljata oba, saj

le reciprociteta ugodno vpliva na zadovoljstvo s partnerstvom in zmanjšuje ženine občutke izčrpanosti. Torej, če postavimo na tehtnico opravljanje emocionalnega dela moških na eni strani ter gospodinjska opravila na drugi strani, pretehta pozitiven vpliv, ki ga prinaša socioemocionalna podpora. Samo izvajanje emocionalnega dela s strani respondentk, pa ni nujno povezano z naraščanjem njihove izčrpanosti, temveč lahko tudi blagodejno vpliva na njihovo počutje. Nadaljna analiza je pokazala, da število ur preživetih na delovnem mestu v korelaciji z družinskim delom, ne spremeni ženine občutke dojemanja partnerske zveze in izčrpanosti. Ključna ugotovitev raziskave je, da emocionalno delo moških neizpodbitno pozitivno vpliva na zadovoljstvo žensk s partnerskim razmerjem in zmanjšuje njihovo izčrpanost.

Omenjena raziskava seveda ni brez omejitev, je pa pokazala, da je emocionalno delo pomemben indikator značaja zakonske zveze. Seveda bi bilo potrebno uporabiti večji, nacionalno reprezentativen vzorec. Longitudinalna analiza pa bi pokazala, ali je emocionalno delo tisto, ki vodi v zadovoljstvo s partnersko zvezo ali pa je vpliv obraten. V prihodnosti, po mnenju Ericksonove, bi morale podobne raziskave preseči sedanjo dihotomijo instrumentalnega in emocionalno podpornega dela, ter globlje poseči v sam pomen določenih družinskih opravil. V družini, kjer si partnerja delita delo, bi lahko moževo kuhanje večerje, čeprav je na vrsti žena, označili za izraz njegove emocionalne podpore in ne pa kot neko instrumentalno, dopolnilno dejavnost. Prav tako ima lahko moževa skrb za otroke emocionalni naboj in je ne moremo karakterizirati kot preprosto delitev nalog med spoloma. Družboslovni raziskovalci bi morali slediti novim definicijam emocionalnega dela, ki postavljajo tradicionalne, feminizirane koncepte pod vprašaj, saj je lahko moževo instrumentalno delo znotraj družine, njegov iskren izraz podpore in skrbi.

A. Burns (2002: 157-167) je izvedla kvalitativne intervjuje z enajstimi ženskami in enajstimi moškimi, v starostnem obdobju od sedemnajstega do petdesetega leta, belopolnimi, angleške nacionalnosti ter visoko izobraženimi. Obe skupini, moška in ženska, sta odgovarjali na vprašanja o izkušnjah z intimnimi heteroseksualnimi razmerji. Spraševali so jih podrobnosti o njihovem najpomembnejšem intimnem razmerju, kako sta se spoznala, ali sta resno zaljubljena, ali jim zaljubljenost veliko pomeni, ali izražajo ljubezen svojemu partnerju. Prav tako so jih spraševalci spodbujali, da delijo z njimi splošne opazke in razmišljanja o ljubezni. Cilj je bil s pomočjo diskurzivne analize ugotoviti kako udeleženci konstruirajo svoje ljubezensko življenje in emocije v intimnih razmerjih.

Raziskava je pokazala, da obstajajo razlike med moškim in ženskim načinom dojemanja intimnih razmerij ter govorom o emocijah. Ženske so skušale svoje izkušnje z ljubezenskimi razmerji postaviti v kontekst romantične ljubezni. Priznale so, da jih v času zaljubljenosti prevzemajo močni občutki, ki se jim ne morejo upreti oziroma jih težko kontrolirajo. Podobno kot junakinje v romantičnih zgodbah, tudi respondentke s svojo iracionalnostjo in emocionalnostjo izkazujejo svojo ljubezen do moškega in s svojimi zgodbami nakazujejo na dihotomijo racionalno/emocionalno. Kot pravi Zoe, ena izmed udeleženk raziskave, »kar naprej razmišljam, kaj bom storila, če se razideva, ker si sploh ne predstavljam sebe brez njega. Strah me je, da ga bom izgubila. On tudi pravi, da ga je strah, da bo izgubil mene, vendar se mi zdi, da ga to ne muči, toliko kot mene. Počutim se neumno ko to govorim, ker je malo iracionalno« (Burns, 2002: 161). Dihotomija racionalno/emocionalno označuje ločevanje moškega in ženskega načina obnašanja. Zoe meni, da je njeno vedenje iracionalno, saj njen fant ne čuti isto kot ona, torej njuno razmerje ne temelji na reciprociteti čustev. Tudi ostale udeleženke so omenjale moško emocionalno neekspresivnost, ki so jo na eni strani problematizirale, na drugi strani pa so bile razumevajoče. Moško emocionalno neartikuliranost ženske razumejo, pričakujejo in se z njo soočajo. One so tiste, ki opravljajo emocionalno delo in tako pomagajo moškim prebroditi probleme, povezane z njihovimi neartikuliranimi emocijami. Respondentka Gina opisuje razumevajoč odnos do svojega partnerja, ki je imel slabo izkušnjo s svojo bivšo punco in Gina je tista, ki je s svojim razumevajočim odnosom vzdrževala razmerje. Zdi se torej, da ženske ne kljubujejo moški emocionalni nereciprocitnosti, temveč jo razumejo in s tem potrjujejo partnerjevo obnašanje kot nekaj normalnega. Tako obnašanje moških sovпада z tipom »hegemonske maskulinosti«, ki se povezuje z emocionalno neartikuliranim heteroseksualnim moškim. Ženske respondentke so kritične do svojih lastnih močnih čustev, medtem ko opravičujejo moško neemocionalnost in s tem dajejo moškim moč. Obenem pa moška emocionalna neartikuliranost, menijo nekatere udeleženke, povečuje romantičnost ljubezenskega razmerja. »Nisem vedela, kaj se dogaja v njegovi glavi. Mislim, da je to celo povečalo njegovo privlačnost ... če bi se razkril in bil bolj odprt, mislim da bi privlačnost izginila«, pravi respondentka Barbara (Burns, 2002: 162).

Moški respondenti so se predstavili kot racionalni in razumni, ne kot osebe, ki jih vodijo močna čustva. Emocionalno intenzivna čustva so za moške problematična, saj so nestabilna in tako destruktivna za razmerje. Sami so zagovorniki manj emocionalnega pristopa, kjer glava premaga srce. Prevelika emocionalnost žensk je za moške včasih moteča, ali kot pravi eden

od anketiranih Ian – »včasih se pretirano vznemiri. Oba sva prišla do zaključka, da je to povezano z njenim otroštvom, ampak vseeno to projecira name, kar je zelo neugodno. Hočem, da se to neha. Saj sem ji pripravljen stati ob strani ... ampak hočem da se zave, da je v osnovi to njena stvar« (Burns, 2002: 167). Takšno razmišljanje se sklada z drugimi raziskavami, ki ugotavljajo, da ženska emocionalnost, kot nasprotje samokontrole, ogroža moško neodvisnost in je vir stigmatiziranosti žensk (Lupton v Burns, 2002: 167). Čeprav moški niso eksplicitno kritizirali ženska čustva, pa se je dalo zaznati, da dojemajo ženske kot bolj emocionalne od njih samih. Za moški del intervjujev je značilen »delovni diskurz o razmerjih«. Intimna razmerja temeljijo na delu in ne občutkih. Čeprav so ženske omenjale opravljanje emocionalnega dela skozi močna čustva, ki jih gojijo do partnerja, to niso označila kot »delo« na razmerju. Ženske dojemajo močno čustvovanje in skrb kot način izražanja ljubezni in logično posledico zaljubljenosti. V nasprotju pa moški konstruirajo intimnost kot nenehno delo na razmerju. Tim pravi »mislim, da je ljubezen del razmerja in je moraš nenehno delati na njej. Ne smeš predpostavljati, da bo vedno tam. Razmerja in ljudi ne smeš jemati za samoumevne« (Burns, 2002: 165). V intimnih razmerjih dajejo prednost svojemu osebnemu razvoju in dosežkom, torej izgradnji svoje identitete, občutke zaljubljenosti in emocionalno intenzivnost pa postavljajo ob stran. »Ne mislim da obstaja samo ena ljubezen ... Ker se stalno razvijaš, spreminjaš mnenja, politična, kulturna, moraš najti nekoga, ki ti v tistem trenutku ustreza in gre v isto smer kot ti ... verjamem, da imaš možnost izbire ... na koncu lahko razum prevlada srce«, pravi Robin. (Burns, 2002: 164). Dopuščajo misel, da ljubezen zavzame centralno vlogo v njihovem življenju, ki je bila prej ekskluzivno rezervirana za delo, vendar je izbira partnerja povezana z izgradnjo lastne identitete. Moško videnje intimnosti nekako sovпада s Giddensovo verzijo čistega razmerja, medtem ko se ženske še vedno naslanjajo na podobe romantične ljubezni. Kljub temu, da sta moška in ženska skupina respondentov orisala dve različni verziji intimnosti, pa obstaja stična točka, centralnost moških v razmerju. Moški postavljajo svoj osebni razvoj na vrh priorit, center ženskega razmišljanja pa so čustva do moškega. Moške in ženske zgodbe tako reproducirajo podobo ženske kot »emocionalne skrbnice« in moškega kot »racionalnega delavca« (Burns, 2002: 169).

S. Hiteove anketiranke (v Giddens, 2000: 152) so v raziskavi, ki jo je opravila med letom 1972-1976 in v kateri je sodelovalo 3500 žensk, izrazile hrepenenje po odprtem in čustveno nabitem pogovoru z moškim, saj se v razmerju nenehno soočajo s »čustveno sušo« moških.

Številne ženske vedo, da v svojih razmerjih ne dobivajo enakovredne čustvene podpore, da niso enako cenjene ali spoštovane. Vendar bi moškemu težko določno opisali, kako natančno projicira svoj omalovažujoč odnos. To se včasih izraža na tako pretanjene načine, da ženska, tudi ko je že do skrajnosti napeta in se počuti zapostavljeno in v obrambni poziciji, moškemu skoraj ne more pojasniti, zakaj je tako, kajti če bi opozorila na tisti težko razpoznavni vzrok, bi se zdelo, da je dlakocepska in preobčutljiva. Toda če seštejemo vse skupaj ni čudno, da lahko že en tak incident sproži hud konflikt – ali bolj tipično, drugi krog odtujevanja, ki se nikoli ne razreši. Ti majhni incidenti se zarežejo v razmerje, razjezijo ženske in nazadnje povzročijo, da se ljubezen med partnerjema omeji zgolj na skromno toleriranje (Giddens, 2000: 152).

4.3. Emocionalno delo in moč

Feministična literatura pripoveduje o metafori »polnjenja in praznjenja«, ki simbolizira moško pridobivanje in žensko odtegotanje moči. Ženske »polnijo« moške s svojo energijo in jim s tem vlivajo moč, ob tem pa »spraznijo« same sebe (Bartky, 1996: 261).

Zagovarjanje izmenjave ekonomske podpore moških za žensko gospodinjsko in emocionalno delo ne zdrži več, saj se ženske aktivno vključujejo v trg delovne sile. Tudi ko moški nudi ekonomsko podporo, je to podporo težko enačiti s prikrajšanostmi, ki jih ženska doživlja zaradi emocionalne n recipročnosti (Bartky, 1996: 271). Večji zaslužek moških ni več nujno indikator njihove moči nad ženskami, saj v ospredje prihaja druga pomembnejša dimenzija v razmerju, emocionalni kriterij. Ženske so pripravljene končati razmerje, če jim to ne nudi emocionalnega zadovoljstva in ekonomska sredstva postavljajo na drugo mesto, ko se odločajo o prekinitvi zakonske zveze oziroma razmerja z moškim. Eichler-jeva tako meni, da ekonomski viri ne determinirajo razmerja moči med partnerjema, saj je za številne ženske emocionalni vidik odnosa pomembnejši od materialnega (Duncombe in Marsden, 1995: 158).

Moška emocionalna hladnost je kljub temu lahko vir njihove moči, saj ženske hrepenijo ravno po emocionalni potrditvi, ki pa je ne dobijo od svojega partnerja, »bolj zainteresiran partner izraža večje emocionalne potrebe in tako daje moč manj zainteresiranemu partnerju« (Eichler v Duncombe in Marsden, 1995: 158). Tudi Cancianova meni, da je moška emocionalna

zadržanost oziroma moško odtegotvanje emocionalne potrditve, ki jo ženska išče v intimnosti vir njihove moči (Cancian v Duncombe in Marsden, 1995: 158).

Hkrati pa lahko rečemo, da so tudi ženske nosilke moči v razmerju, saj so one tiste, ki izvršujejo emocionalno delo in lahko namerno prenehajo izvajati svoje usluge, ter s tem dobijo moč nad partnerjem (Duncombe in Marsden, 1995: 11). Paradoksalno, nudenje emocionalnih uslug lahko daje ženskam občutek moči, kljub temu, da jim dejansko ne prinaša moči. Priznavanje ranljivosti ne jemlje moči moškimi, temveč njihovim skrbnikom, torej ženskam (Bartky, 1996: 268, 270). Z nerecipročno emocionalno podporo ženska podela moškemu status in svojo pokornost. Njegova dejanja postanejo središče njene pozornosti. Moški se pri tem razkrije kot ranljiv in nesiguren, potreben njene pozornosti in oskrbe, kar daje ženski občutek moči, saj je le ona tista, ki lahko odpravi njegove strahove in celi njegove rane s svojo senzibilnostjo. V teh dejanjih emocionalne podpore ženska najde vir svoje moči, ki pa objektivno gledano dodeljujejo moč njemu in ne njej, saj moški s priznanjem ranljivosti ne izgubi svojega privilegirane položaja, niti se ženska ne dvigne iz svojega podrejenega položaja na hierarhični lestvici spolov. Občutek osebne učinkovitosti ob negovanju moškega tako blaži zanikanje ženske moči v širši družbi.

Skrita moč moških, kot jo imenuje Komterjeva, leži v njihovi odklonitvi oziroma neodzivnosti na spremembe, ki si jih želijo ženske. Moški povečujejo svoj finančni prispevek in menijo, da ženska naravno uživa v skrbi za otroke (Komter v Duncombe in Marsden, 1995: 161). Moški svojo vlogo hranilca radi postavijo v center zanimanja, saj menijo, da delajo za preživljanje družine in se spreminjajo v prave deloholike, ženske zahteve po emocionalnosti pa tretirajo kot nenehno tarnanje, kar eksplicitno kaže na neenako delitev dela in moči v razmerju (Duncombe in Marsden, 1995: 150).

Sociolog T. Kemper meni, »da v ljubezenskem razmerju eden izmed akterjev daje oziroma je pripravljen dajati visok status drugemu akterju« (Kemper v Bartky, 1996: 264). Tipične ženske geste kot so pogosto smehljanje, razumevajoče kimanje z glavo, sklonjenost telesa, spodbujajoč odnos do govorjenja moških, kažejo na njihovo emocionalno podporo in so v skladu z izražanjem ustrežljivosti do nadrejenih v hierarhiji družbenih statusov. Žensko oskrbo moških z emocionalno podporo lahko razumemo kot podeljevanje statusa moškemu, saj gre za dejanje, ki ni recipročno, s tem pa se afirmira moška pomembnost in ženska inferiornost. Moški s sprejetjem ženske pozornosti in svojo neodzivnostjo potrjujejo njen

neenakopraven položaj v hierarhiji spolov. Njegova dejanja pa ne ostajajo neopažena. Ženska si želi moške pozornosti in dejanj naklonjenosti, za katera včasih celo prosi, kar eksplicitno kaže na njeno nemoč.

Mnoge se na moško pasivnost odzovejo tako, da podzavestno sprejmejo njegovo veselje in tegobe za svoje in se s tem izognejo zameram zaradi njegove indiferentnosti, saj so »njegova dejanja postala njena dejanja« (Bartky, 1996: 265). Obrambni mehanizem, ki so ga razvile ženske pa lahko preprosto pomeni željo po zatiranju jeze in ohranitvi razmerja. Ženske pogosto pripisujejo veliko pomembnost ritualiziranim gestam ob različnih praznikih, kot sta rojstni dan ali valentinovo. Moški njihovo preokupiranost s tovrstnimi rituali radi pripišejo kapricioznosti ali vraževernosti, kar je zopet dejanje odvzemanja moči. Ne razumejo pa, da je sprejetje ritualiziranih ljubezenskih gest, ženski način izogibanja jezi in bolečini, ki jo čutijo zaradi nerecipročnega dajanja emocionalne podpore skozi celo leto.

S. Bartky (1996: 266-268) pojasnjuje kako lahko nerecipročnost emocionalne podpore vodi v odvzemanje moči ženskam, saj se lahko zgodi, da bo ženska brezpogojno sprejela moško dojetje sveta oziroma »svet po njegovo« in s tem onemogočila konstruiranje sveta po svoje. Ženska, ki emocionalno podpira moškega, vstopa v njegov svet in gleda na stvari z njegovega stališča ter ocenjuje kaj je resnično in kaj ne skozi njegove oči, saj zahteva razvijanje emocionalnega odnosa do druge osebe »premestitev interesov iz lastne realnosti v realnost nekoga drugega ... izstopanje iz lastnega referenčnega okvirja v referenčni okvir nekoga drugega ... prepojenost z drugo osebo« (Bartky, 1996: 266). Ženska se pri tem pogosto ujame v paradoks, saj se zgodi, da včasih podvomi o njegovih prepričanjih. Tako se na eni strani sprašuje, ali naj zadrži svoje dvome zase ter s tem tvega, da se bo čez čas razvil občutek odtujenosti ali pa naj dvome artikulira, kar zopet vodi v tveganje, da bo moški v tem videl izdajo oziroma zavračanje podpore.

Kljub Eichlerjevi predpostavki, da emocionalna komponenta ženskam prinaša moč v razmerju, pa le te redko okusijo zmagoslavje. Na eni strani jih omejuje moško nepoznavanje njihovih emocionalnih potreb, na drugi strani pa moškimi kljub nerecipročnosti nudijo emocionalne usluge. Nekateri teoretiki celo menijo, da moška moč izvira iz globoko ukoreninjene nagnjenosti žensk po ustrežljivosti in tako so delno same krive za vzdrževanje moške moči v razmerju (Bell in Newby, Cline in Spender v Duncombe in Marsden, 1995: 160). S. Bartky (1996:264) je tako mnenja, da moramo iskati vire ženske nemoči v globoko

zakoreninjenih vzorcih ženskega vedenja, ki kažejo na nenehno prisotnost nerecipročnosti v emocionalni oskrbi.

4.4. Model posttradicionalnega emocionalnega dela

Asimetrija emocionalnega vedenja in izražanja ter spolne delitve emocionalnega dela v intimnih heteroseksualnih odnosih je, kot smo že ugotovili, najbolj trdovratna manifestacija spolne neenakosti v postmodernih družbah. Nujnost spremembe je evidentirana v številnih raziskavah, hkrati pa empirične analize kažejo, da so spremembe zelo počasne. V nadaljevanju bom govorila o konceptu »posttradicionalnega emocionalnega dela«, povzetega po avtorici Z. Šadl (2002:67-68), ki predstavlja alternativo modelu tradicionalnega emocionalnega dela in nakazuje možne spremembe.

Sodobni pogoji življenja in dela, kot že omenjeno, zahtevajo vzpostavitev egalitarnih emocionalnih odnosov med spoloma. Tradicionalno emocionalno delo se mora umakniti in omogočiti prosto pot posttradicionalnemu emocionalnemu delu, kjer vzdrževanje emocionalnih odnosov ni zgolj domena ženske, temveč postane veččina obeh. Zadovoljevanje potreb enega partnerja na račun drugega se v posttradicionalnem modelu preobrazi v obojestransko zadovoljevanje potreb in želja. Zadovoljevanje emocionalnih potreb partneric pomeni prekinitev čustvene odvisnosti moških od žensk ter uveljavljanje principa recipročnosti. V tradicionalnem modelu so imela čustva instrumentalno funkcijo, saj je gospodinja z opravljanjem emocionalnega dela, sledeč teoriji »varnostnega ventila«, vzdrževala obstoječa ekonomska in politična razmerja. V tem smislu so emocionalno delo opredeljevala zunanja, družbeno ideološka merila. Posttradicionalno emocionalno delo pa je določeno z medsebojnimi pogajanjem, kjer je primarni cilj vzajemno razumevanje ter reflektivni projekt jaza. Medsebojni odnos postaja skupnost, v kateri posameznika najdeta povezanost in se ne srečujeta kot »intimna tujca«. Demokratični model posttradicionalnega emocionalnega dela predpostavlja avtonomnost presojanja katera čustva bodo izražena in katera ne bodo razkrita, kar pomeni večjo možnost svobodnega emocionalnega izražanja ter reflektivnega preiskovanja negativnih čustev. Posttradicionalni model tako odpravlja spolno neenakopravnost, ki je prisotna v tradicionalnem modelu, kjer je ženska oziroma gospodinja smatrala emocionalne potrebe drugih za pomembnejše od lastnih in s tem zanemarjala svoj osebni razvoj.

Tabela 4.4.1. Tradicionalno in posttradicionalno emocionalno delo

Tradicionalno emocionalno delo	Posttradicionalno emocionalno delo
Veščina gospodinje	Veščina partnerjev obeh spolov
Čustvena odvisnost moških od žensk	Vzajemna odvisnost, recipročnost
Eksterno določeno	Interakcijsko določeno z medsebojnimi pogajanja
Čustva kot »blago«	Čustva kot komunikacija
Instrumentalna vloga čustev	Komunikacijska vloga čustev
»intimna tujost«	Povezanost, skupnost
Legitimna – nelegitimna čustva	Širitev legitimnih čustev, emocionalnega izražanja
Kontrola in potlačitev negativnih čustev	Izražanje in preiskovanje negativnih čustev
Dualizem racionalno - emocionalno	Emancipacija emocionalnega, »senzibilna refleksivnost«
Spolna neenakopravnost	Egalitarizem

Vir: Šadl, Z. (2002): Emocionalno delo in intimni odnosi v pozni modernosti.

Posttradicionalni model je vsebinsko skladen z Giddensovim konceptom »čistega razmerja« ter Jamiesonovo definicijo »odkrite« intimnosti. Skupna točka je vsekakor pričakovanje in zahteva partnerjev po odprtem izražanju čustev.

5. EMOCIONALNO DELO STARŠEV

»Zdrava družina naj bi bila tista, ki je emocionalno odprta kar pomeni, da ustvarja svojo lastno redno družinsko terapijo« (Newton v Šadl, 1999: 239). Zasebna sfera predstavlja prostor realizacije pravega emocionalnega jaza. Zanikanje in neizražanje čustev velja za škodljivo tako za partnerje, kot za starše in otroke. Pravilo »ne pred otroki« za sodobne odnose med starši in otroki ne velja več.

Družinsko življenje se zdi neizogibno povezano z emocijami in večina ljudi smatra družino za prostor čustvovanja, zato se zdi kakršnokoli povezovanje družine z delom nesmiselno. Vendar je v delovanje družinskega življenja vloženo veliko nepriznanega truda in v ohranjanje družine kot oaze udobja je vložena veliko dela, predvsem s strani žensk. Teoretiki

družinskega življenja se strinjajo, da večino gospodinjskega dela in skrbi za otroka opravijo ženske⁷, to pa velja tudi za emocionalno delo (Devault, 1999: 52-54).

V predindustrijski družbi je delo v družini veljalo za družbeno pomembno delo. Razvoj kapitalizma pa je družinsko delo izključil iz seznama produktivnih del. Spremenil pa se je tudi sam pojem ekonomije. V antiki se je pojem ekonomije vezal na dom, v moderni pa se je začel povezovati s trgov. Torej, ko se trg loči od doma ter produktivno delo od neproduktivnega, se družinsko delo začne vezati izključno na en spol, ženski spol. Korelacija med družinskim delom in delom žensk je dobila status »naravne zveze«. Ženske opravljajo to delo, ker naj bi bilo to v njihovi naravi (Rener v Oakley, 2000: 283).

M. Bianchi je družinsko delo razdelila na 3 koncepte, gospodinjsko delo, potrošno delo ter odnosno delo. Pod gospodinjska dela spadajo čiščenje, kuhanje, pospravljanje ... Potrošno delo zahteva od žensk organizacijske sposobnosti, saj gre za sodelovanje z institucijami, ki nam omogočajo nemoten potek vsakdanjega življenja, torej banke, trgovine ... Za večino žensk tako nakupovanje ne predstavlja le golega užitka, temveč delo, saj morajo najti učinkovite načine, kako materialne resurse pretvoriti v zadovoljevanje potreb vseh družinskih članov. Ženske pa tudi opravljajo odnosno delo, ki vključuje oskrbovanje bolnih, starejših, miritev frustracij, ki jih povzroča šola ali služba, skratka skrb, da bo v družini vladalo prijetno počutje. V današnjem času je tovrstno delo znotraj družine vitalnega pomena, saj družina posamezniku predstavlja zatočišče pred ponorelim svetom in mu nudi počitek ter povrnitev moči, da se znova sooči s tegobami in stresi zunanjega sveta (Rener v Švab, 2000: 285-286).

V nadaljevanju je moj namen osvetliti, kako si starša delita emocionalno delo ter preveriti ali lahko potrdimo predpostavke mnogih teoretikov o pojavnosti t.i. »novega očeta«, ki se

⁷ Raziskave kažejo, da so v vseh sodobnih družbah ženske primarne izvrševalke gospodinjskega in družinskega dela, ne glede na to, ali so zaposlene ali ne. Ženske, ki so zaposlene za polni delovni čas zunaj doma, kljub temu doma v povprečju opravijo od 26 do 35 ur gospodinjskega/družinskega dela, polno zaposleni moški pa od 10 do 14 ur. Nezaposlene gospodinje vložijo v dom povprečno 77 ur na teden dela (Rener, 1993: 16). Za vse države, tudi skandinavske države blaginje, je torej značilno, da so v večini ženske tiste, ki opravljajo gospodinjsko delo ter delo povezano z vzgojo otrok, ne glede na zaposlitveni status, torej ali so zaposlene ali ne (Rener v Švab, 2000: 294-295).

posveča svojemu otroku v večji meri kot некоč. Če pa hočemo razumeti transformacijo, ki je zajela sodobne odnose med starši in otroki, se moramo sprva ozreti v preteklost.

5.1. Družinski odnosi v preteklosti

V predindustrijski družbi med starši in otroki ni prevladovala tesnejša vez. Glavna determinirajoča lastnost predkapitalističnih ekonomij (ekonomije preživetja) je bila združitev vseh življenjskih dimenzij v okviru ene same in sicer produkcijske. Produkcijska funkcija pa je negativno obeležila življenjske razmere otrok, posebno najmlajših. Odrasli otrokom niso pripisovali posebnega pomena, do njih so se vedli precej indiferentno (Rener, 1992: 92). Ženska je rodila približno 12 do 20 otrok, navadno pa sta preživela le dva ali trije. Verjeli so, da če se bo rodilo veliko otrok, jih bo vsaj nekaj preživel, kar kaže na izredno hladen odnos do otrok. Od matere so pričakovali, da bo na preprost način »vzredila« vsaj nekaj od svojih številnih potomcev (Oakley, 2000: 37). Resda so otroci predstavljali potencialno delovno silo, vendar dokler niso bili zmožni delati, so na njih gledali predvsem kot na »nekoristna bitja, ki jih je potrebno hraniti in ki obenem otežujejo oziroma posegajo v delovno aktivnost odraslih, posebej žensk« (Rener, 1992: 92).

Na odsotnost globokih eksistencialnih čustev med starši in otroki je bistvena vplivala tudi praksa vaještva. Otrok je ostal doma do sedmega ali deveta leta, nato so ga poslali za naslednjih sedem do devet let v hišo drugih ljudi, kjer so opravljali težke naloge oziroma višje sloje so pošiljali v uk (Aries, 1991: 440, 444, 446). Vaještvo je predstavljalo najsplošnejšo obliko vzgoje. Ta navada je bila skupna vsemu srednjeveškemu Zahodu. Starši v tovrstnih pogojih niso mogli razviti čustvene vezi s svojimi potomci. Na otroke so gledali s vidika njihovega doprinosa k družinski produkciji.

Kot pravi P. Aries je bilo trajanje otroštva v stari tradicionalni družbi skrčeno na tisto dobo, ko si otrok še ni mogel sam pomagati, brž ko si je telesno opomogel, pa je vstopil v svet odraslih. Družina potemtakem ni skrbela za socializacijo otrok in ni imela afektivne funkcije. Čustvo med starši in otroki ni bilo nujno za obstoj družine (Aries, 1991: 8-9).

V revnejših gospodinjstvih je bil v ospredju predvsem boj za preživetje, kar je jemalo staršem vso energijo in jo puščalo malo za ukvarjanje z otroki. Vendar tudi med premožnejšim

srednjim slojem niso bile drugačne razmere, saj so bili otroci v večini prepuščeni vzgoji varušek in guvernant ter so tako le malo časa preživeli s starši, kar pomeni, da ni bilo možnosti za razvoj intenzivnih emocionalnih vezi. Odnos med starši in otroki ni bil odnos med enakovrednimi posamezniki, temveč so bili starši superiorni in od svojih otrok so zahtevali poslušnost ter uslužnost (Jamieson, 1998: 27). »Ne vem, če poznate zlato pravilo 'otroci morajo biti videni in ne slišani'. Nisi smel ugovarjati odraslim. Nikoli se nisi udeleževal pogovorov z njimi ... sploh pa ne v času obiskov. Otroci so bili ločeni od odraslih«, pripoveduje Angus, ki je bil rojen leta 1902 (Jamieson, 1998: 28).

V 19. stoletju je družina postala del zasebne sfere, v kateri je pridobila intimnost (tesni odnosi, empatija, razumevanje, ljubezen in skrb) osrednje mesto. Vse to je obeležilo odnos med starši in otroki, ki je postajal vse bolj emocionalno intenziven (Jamieson, 1998: 18). V tem času je prišlo do ločitve države in civilne družbe oziroma znotraj civilne družbe se je konstituiral posebni, intimni prostor družine, ki pa ni bil več podvržen neosebni, konkurenčnim odnosom, ki so sicer vladali znotraj civilne družbe (Rener, 1992: 97-99). Ta sprememba je sovpadala z rojstvom kapitalističnega produkcijskega načina. Ločitev obeh sfer je še najbolje reprezentirala meščanska družina, edina pa je tudi zares vzpostavila družinsko zasebnost. Glede na zasebno/javno dimenzijo so se jasno zarisale družinske vloge – mož oziroma oče je glavna figura družine, ki deluje v javnosti, žena oziroma mati in otroci pa nimajo javnih in reprezentativnih funkcij, temveč delujejo v zasebni sferi. Meščanska mati je pričela prepuščati upravljanje doma najeti delovni sili in se sama vedno bolj posvečati potomstvu.

Skrb za otroke je tako postala ključna naloga nove družine, vendar vzgoja otrok ni mogla biti domena kogarkoli, v ta namen je bilo potrebno žensko intenzivno »interpelirati« v mater. Pred tem pa je bilo potrebno opraviti z ljudmi, ki so doslej skrbeli za otroke, znotraj meščanstva je bila to služničad. Mati je tako postala prvi in dominantni »objekt želje« za otroka. Ženska kot soproga in mater je postavila svojo individualnost na drugi tir, v smislu investicije le-te v »pomembne druge«. Njena funkcija znotraj družine je postala izrazito »terapevtska« (Rener, 1992: 109-112).

Proces interpelacije ženske v mater je spremljala oziroma predpogojevala zmaga doktrine o dojenju kot bistveni higiensko-profilaktični metodi. Poprej je za dojenčice skrbela dojilja, ki so jo najemali v bližnji soseščini. V 19. stoletju so premožnejše meščanske družine namesto

otroka preselile do jiljo, ki je živel v otrokovi hiši, ker starši niso želeli biti ločeni od otroka. Zmago doktrine pa so spremljale praktične razprave o vzgoji, ki so se kazale kot nasveti staršem. Starše so začeli vzpodbujati, naj postavijo dober zgled za svoje otroke (Aries, 1991: 453, 471). V Evropi se je od 17. do 19. stoletja pojavila množica vzgojnih priročnikov, ki so poudarjali, da mora biti mati prva in dominantna oseba v življenju otrok, vsaj do obdobja adolescence (Rener, 1992: 109).

Materinstvo se je tako konstruiralo okoli novega občutenja otroštva. Mati je bila tista figura, ki je v moderni družini prevzela skrb za vzgojo otroka. Njena vloga je bila bistveno določena preko zasebnosti, medtem ko je oče postal reprezentant javne sfere. Povedano drugače »ženska je postala konstitutivni element družinske zasebnosti« (Švab, 2001: 102). Ženske so začeli naslavljati kot na »gospodarice doma, tovarišice in partnerice, na katere pomoč se je mogoče zmeraj zanesti, skrb za vzrejo in vzgojo otrok, za udobje in okus stanovanja ... « (Rener, 1992: 113). Mati je torej nase prevzela nalogo oblikovanja avtonomnih posameznikov močnih značajev oziroma skrbeti je začela za socializacijo »avtonomnih, racionalnih individuov z občutkom moralne odgovornosti« (Riesman v Rener, 1992: 104).

Načeloma obstaja soglasje med avtorji, ki so se ukvarjali s tovrstno tematiko, da med dejavnike, ki vplivajo na spremenjeno razumevanje materinstva prištevamo: »upad družinske produkcije, dnevna odsotnost moškega, kontrakcija velikosti družine ter upad stopnje rodnosti« (Švab, 2001: 99).

P. Aries (1991: 447) kot pomembno spremembo, ki je povzročila organiziranost družine okoli otrok, omenja tudi nadomestilo vaještva, kot načina vzgoje, s šolo. Šola je predstavljala prehod iz otroštva v odraslost. Ločitev šolarja od družine je bila drugačna od ločitve vaještva, bila je krajša, kar je omogočilo, da se je med šolarjem in družino ohranila tesna vez. Zaslediti je celo mogoče nezadovoljstvo učiteljev, zaradi šolarjevega prepogostega obiskovanja družine, ki jo je lahko obiskoval s pristankom matere. Aries tako sklepa, da se je moderna družina razvila v istem času kot šola.

Patriarhalna moč in vladavina moškega nad domačim okoljem je v drugi polovici 19. stoletja, z ločitvijo doma od delovnega okolja, postopno pojenjala oziroma mož in oče je ni več tako pogosto uporabljal, ker je družba začela poudarjati pomen čustvene topline v odnosu med

starši in otroci. Središče gospodinjstva se je premaknilo od »patriarhalne avtoritete k materinski naklonjenosti« (Ryan v Giddens, 2000: 49).

5.2. Sodobno razumevanje odnosa med starši in otroki

V primerjavi s časi, ko so otroci predstavljali ekonomsko nujnost, je postalo moderno starševstvo vir emocionalnega zadovoljstva. Seveda pa je to le ena stran gledanja, saj se danes od staršev pričakuje veliko več kot nekoč in v skladu s tem so tudi njihove naloge postale zahtevnejše. Že v 19. stoletju se je rodila ideja, da potrebujejo otroci za razvoj v odgovorne odrasle posebno pozornost. V petdesetih oziroma šestdesetih letih 20. stoletja pa se je še okrepilo prepričanje, da starši pomembno oblikujejo otrokovo prihodnost. Otrok je postal center starševske pozornosti (Beck in Beck-Gernsheim, 1995: 127-129).

Z izboljšanjem življenjskega standarda so starši postali primorani, da svojim otrokom ponudijo čim več. S časom so se možnosti za izboljšanje otrokove kompetence spremenile v oblikacijo. Pomembno je postalo, da se popravijo otrokove pomanjkljivosti ter spodbudijo njegove sposobnosti. Študija družin iz nižjega razreda je pokazala, da se jim zdi izredno pomembno, da imajo njihovi otroci boljšo prihodnost kot oni sami in so zato pripravljene vložiti veliko dela (Beck in Beck-Gernsheim, 1995: 129-130). Drugačen odnos do zgodnjega otroštva, kaznovanja otrok, sočustvovanja z otrokovimi željami in strahovi nakazuje na to, da starševske prakse postajajo bolj »otrokocentrične«. Sodobna vzgoja otroka je postala prava znanost, ki se jo je potrebno naučiti.

Spreminjajoči odnosi med starši in otroki so povezani z novejšim razumevanjem otroštva. »Protektivno otroštvo« naj bi v postmodernosti označevalo »številne aktivnosti in prakse, ki izražajo vedno bolj intenzivno skrb za otroke, njihovo blaginjo, izobraževanje ... « (Švab, 2001: 135). Njegovi zametki sicer segajo v obdobje konstituiranja modernega otroštva, intenzivneje pa po drugi svetovni vojni, ko so je začelo razpredati medicinsko in psihološko svetovanje materam glede »dobrega materinjenja in pravilnega vzgajanja otrok« (Roberts v Švab, 2001: 135). Moderno razumevanje otroštva je potekalo sočasno s konstituiranjem moderne meščanske družine, ki je začela posvečati vedno več pozornosti blaginji, negi in varstvu otrok. Tako so začetki modernega otroštva vezani predvsem na meščansko družino,

saj so bili otroci delavskega sloja v drugi polovici 19. in začetku 20. stoletja najbolj izkoriščana delovna sila.

Pereč problem pozne moderne naj bi bil po mnenju nekaterih teoretikov izguba starševske avtoritete. Izguba tradicionalne avtoritete naj bi šla z roko v roki z novo intimnostjo v odnosu med starši in otroki. Starši so danes vključeni v nenehno pogajanje s svojimi otroki. A. Giddens govori o demokratičnem odnosu med starši in njihovimi otroki, ki se je razvil v pozni moderni (Jamieson, 1998: 65). Giddens domneva, da se koncept čistega razmerja lahko razširi tudi na odnos med starši in otroki. Če so priročniki za vzgojo otrok na začetku stoletja staršem svetovali, naj vzdržujejo svojo avtoriteto nad otroki, pa se je danes razvil pogled, da morajo starši razvijati tesne čustvene vezi s svojimi otroki in znati sprejemati njihovo avtonomnost. Starševsko avtoritarnost je tako zamenjala intimnost, s poudarkom na kakovosti samega razmerja (Giddens, 2000: 103). Odnos otrok s starši in drugimi družinskimi člani naj bi se približal razmerju v sodobnem pomenu besede. Giddens trdi (2000: 192), da za razmerje med otrokom in starši veljajo pogoji politične demokracije, torej odrasli morajo otroka obravnavati kot sebi enakega.

Že v sedemdesetih letih 20. stoletja je neka mati o svojem odnosu z otroki povedala naslednje: »gre za nesramnost, nespoštovanje ... Jaz se še v sanjah ne bi tako pogovarjala s svojo materjo, niti ne bi razmišljala na ta način! Prišla sem do zaključka, da so otroci dandanes taki – vsi otroci v naši ulici« (Newson in Newson v Jamieson, 1998: 28). Slednji citat izraža izgubo tradicionalne avtoritete ter distance, ki je nekoč prevladovala v odnosu med starši in otroki. Moški in ženske, ki so bili rojeni osemdeset ali sto let nazaj niso imeli potrebe po prijateljski vezi s svojimi starši. Njihov odnos s starši je temeljil predvsem na poslušnosti in spoštovanju, medtem ko v drugi polovici 20. stoletja morajo starši sami delati na tem, da pridobijo otrokovo ljubezen (Jamieson, 1998: 29).

5.3. Mati kot protagonistka družinskega emocionalnega dela

Znotraj družine naj bi bile ženske primarne izvajalke emocionalnega dela, ki pa je v večini nepriznано in nevidno, kljub temu da obstajajo jasna nakazila, da je nudenje emocionalne podpore prav tako del ženske rutine v družini, kot to velja za gospodinjska opravila ter skrb za otroke (Bielby, 1999: 393-394). Emocionalno delo je v družinskem kontekstu povezano z

odgovornostjo, torej je težko prenosljivo na druge. Tovrstna odgovornost pušča le malo možnosti, da v primeru naveličanosti ženske preprosto prekinejo z nudenjem emocionalnih uslug.

V modernem zahodnem svetu se ideal skrbstva pogosto vizualizira s podobo matere, ki drži otroka. Mati in otrok sta postavljena v domače okolje in skrbstvo se zdi naravna stvar, ki od matere ne zahteva posebnega navora. Mati ponavadi sedi, ne stoji in se ne premika, kar naj bi nakazovalo, da njeno dejavnost ne moremo označiti kot delo. Zdi se, da resnično uživa v skrbi za otroka in tudi otrok je videti srečen in zadovoljen. Tovrstno podobo pogosto najdemo na rojstno dnevnih čestitkah ali pa v ženskih revijah (Hochschild, 2003: 213).

Seveda tudi očetje ljubijo in skrbijo, vendar je specifičnost tega, kar počno matere v tem, da materinijo, to je »obrt skrbenja za druge, ne da bi bilo v dejavnost vpisano pričakovanje, da bo na enak način (po)skrbljeno za njih same« (Rener, 1993: 19).

S. Shields (v Geer in Shields, 1998: 69-71) je naredila analizo več kot petdesetih vzgojnih priročnikov, ki so bili izdani med letom 1915 in 1980 v ZDA in se nanašajo na izražanje emocij staršev v vzgojnih situacijah. Ugotovila je, da se emocionalna ekspresivnost loči po spolni liniji. Matere so portretirane kot pretirano emocionalne, zato se jim svetuje, naj svoje napore usmerijo v obvladovanje svojih emocij, drugače bodo postavile napačne smernice za otrokov razvoj. Otroci, ki jih vzgaja pretirano emocionalno ekspresivna mati, se tudi sami ne naučijo kontrolirati svojih emocij. Ne znajo biti samostojni ter lahko razvijejo izkrivljena pričakovanja v prihodnosti, saj bodo v nenehnem pričakovanju, da jim bodo tudi drugi ljudje, podobno kot mama, posvečali vso svojo pozornost. Na drugi strani pa se od materine vloge znotraj družine pričakuje, da bo izrazila tako pozitivna kot negativna občutja. Za otrokovo socializacijo je pomembno, da mati izrazi nezadovoljstvo ali žalost, saj se le tako otrok nauči, katera njegova dejanja so sprejemljiva in katera ne. Prav tako je pomembno, da se zna mati navdušiti nad otrokovimi uspehi, saj s tem gradi njegovo samozavest. Tako je mati razpeta med zaželeno emocionalno ekspresivnostjo ter grajanjem le te, saj lahko ogrozi otrokov razvoj. Očetje so v vzgojni literaturi reprezentirani kot manj emocionalno ekspresivni od mater, njihova vloga je bolj disciplinarne narave. Očetove emocionalne distance se ne problematizira. Prav tako ni zapisov, ki bi nakazovali na njegove nekontrolirane emocionalne izbruhe, razen v primeru, ko so ti vzpodbujeni od zunaj, zaradi na primer stresnega dneva v službi, kar pa se tretira kot razumljiva reakcija. Analiza tako jasno nakazuje na spolno

določen način izražanja emocij. Žensko izražanje emocij je intenzivno in neobvladljivo ter reflektira njeno naravo. Emocionalna ekspresivnost moških temelji na razumu in je vidna le, ko jo izzovejo zunanji dejavniki.

V drugi polovici 20. stoletja je postalo, kot smo že govorili, samoumevno, da se otroku posveča veliko časa, pozornosti ter naklonjenosti. Na začetku stoletja je bila dobra mati označena kot oseba, ki skrbi za svoje otroke in jih ljubi, od druge polovice 20. stoletja pa mora znati tudi sočustvovati z njimi ter jih poskušati razumeti (Jamieson, 1998: 18).

Šele v petdesetih letih 20. stoletja se od matere ni več pričakovalo, da bo za otroke skrbela le preko gospodinjskih opravil, temveč, da bo prevzela odgovornost tudi za psihološko dobrobit otroka. Med strokovnjaki v poznem 20. stoletju prevladuje konsenz, da je dobra mati tista, ki najde pravo razmerje med permisivnostjo in strogostjo, pri tem pa se poslužuje psihološke kontrole, ne pa fizičnega kaznovanja. Materinski ideal je tako mešanica kontrole in visokih zahtev do svojih otrok na eni strani ter na drugi strani topline in pripravljenosti na pogovor z otroki, torej sprejemanje njihovih stališč in izražanje lastnega gledanja na stvari (Woollett in Phoenix v Jamieson, 1998: 47). Izraz materinske ljubezni preko opravljanja gospodinjskih nalog se je tako dopolnil z novimi dimenzijami intimnosti, ki zahtevajo nenehno delo z otroki, z namenom, da bi jih bolje poznali in razumeli. Sodobni ideal materinstva tako vključuje »intenzivno materinstvo – otrokocentrično, pod kontrolo ekspertov, emocionalno vpijajoče, delovno intenzivno ter finančno zahtevno« (Jamieson, 1998: 47).

Danes se torej od staršev veliko pričakuje in če hočejo zadovoljiti otrokove potrebe, pravice in interese, morajo pogosto sami žrtvovati svoj čas in energijo. Oseba, ki najbolj občuti posledice otrokocentrične družbe je mati, saj je ona tista, ki skrbi za dnevno družinsko rutino. Pogosti pa se zgodi, da intenzivna emocionalna vez z otroki pusti le malo časa za partnersko razmerje. Če sta oba starša zaposlena, ponavadi svoj prosti čas izkoristita za druženje z otroki, kar pomeni, da ostane le malo trenutkov, ki bi jih lahko posvetila le drug drugemu. V situaciji, ko je le oče zaposlen, mati pa posveča svoj čas skrbi za otroka, se zgodi, da ob koncu dneva zakonca posvetita pogovor poročanju o tem, kaj se je čez dan dogajalo z otrokom in ne razpravi o njunem odnosu (Beck in Beck-Gernsheim, 1995: 135).

Množični mediji poskrbijo, da vzgojni nasveti dosežejo vse družbene sloje. Rezultat pa je »razširjena praksa uvajanja otroštva kot izobraževalnega programa za družino« (Zinnecker v

Beck in Beck-Gernsheim, 1995: 133). Še najmanjši spontani znak afekcije postaja institucionaliziran. »Še nerojeni otrok lahko čuti razpoloženje, stimuliranje ... namerni starševski dotik deluje kot spodbujevalec za otrokov razvoj ... položite svoje roke rahlo na trebuh in si predstavljajte, da ljubeče objemate svojega otroka« (Beck in Beck-Gernsheim, 1995: 133).

Visoko industrializirana družba je olajšala fizično, gospodinjsko skrb za otroke, hkrati pa je prinesla novo breme, saj je otroka v današnjem času izredno težko vzgajati. Kot pravi Aries (v Beck in Beck-Gernsheim, 1995: 132) so starši postali obsedeni z fizičnim, moralnim in seksualnim razvojem otroka. Družina se je znašla pod vzgojnim pritiskom, ki ga v zgodovini niso poznali.

Matere se priporočilom ekspertov preprosto ne morejo izogniti, saj so posledice le tega jasno nakazane. Če ignorirajo otrokove potrebe tvegajo nepopravljivo škodo, ne samo trenutno, ampak glede otrokove celotne prihodnosti. Zdi se torej, da sta delo v povezavi z otrokom in ljubezen neizogibno povezana, večja kot je ljubezen, večji vložek dela se zdi sprejemljiv. Starši, predvsem matere, se tako težko izognejo kulturno predpisanim vzorcem, zato raje storijo več, pa še takrat imajo občutek, da so storile premalo. Mati ima tako občutek, da lahko svojega otroka na nek način oblikuje. Pri tem se starši pogosto obrnejo na strokovne nasvete, vendar je v večini primerov mati tista, ki poišče potrebno pomoč. Otroka pelje k zdravniku, spremlja njegov napredek v šoli, mu pomaga pri domačih nalogah, organizira rojstno dnevne zabave ... Danes ni več sprejemljivo, da otroci postanejo podobni staršem, pričakuje se, da jim bo šlo bolje na vseh področjih, zato jih morajo starši voditi, čuvati, disciplinirati, občudovati ... (Beck in Beck-Gernsheim, 1995: 131-132).

Materinstvo v moderni strokovni predstavi tako nikakor ne more biti prepuščeno spontanemu ravnanju, temveč strogemu vodstvu strokovnih navodil, kot so na primer tehnike ljubkovanja, toplotno reguliranje oblačenja, odmerjanje spanja ... Strokovni prispevki v reviji Naša žena⁸ negirajo to, kar imenujeta Echrenreichova in Englishova »libidinalno mater ... to je ženska z zalogo notranjih instinktov in nabojev čustvenih energij materinstva, ki se samodejno aktivirajo v trenutku, ko se rodi otrok« (Echrenreich in English v Vidmar, 2002: 50). V

⁸ Naša žena je prva in najstarejša povojna ženska revija in ravno zato predstavlja pomemben vir sodobne ikonografije ženske (Vidmar, 2002).

diskurzu Naše žene instinktivno mater, ki se biološko odziva na otrokove potrebe nadomesti tehnološka mati, ki je rezultat procesa učenja tehnik materinjenja.

Ravno zato, ker se materinska ljubezen smatra za tako pomembno, obstajajo opozorila, kaj mati sme in kaj je prepovedano pri vzgoji otroka. Mati mora znati izraziti ravno zadostno količino ljubezni do svojega otroka, saj v nasprotnem primeru, če je preveč ljubeča, lahko nepopravljivo škodi otroku. Nekateri avtorji govorijo celo o »afekcijskem indeksu«, s katerim starši vzdržujejo pravo mero afekcij do otroka in ne stopijo čez mejo. Vse to pomeni, da morajo znati uravnavati najgloblja občutja, v smislu »pravi občutek, ob pravem času, v pravi meri« (Beck in Beck-Gernsheim, 1995: 134).

Skrb za otroka vključuje vse od fizične skrbi pomešane z ljubeznijo in emocionalnim vodstvom. B. Seery (v Devault, 1999: 54) je delala intervjuje z belopolnimi ženskami srednjega razreda in ugotovila, da si prizadevajo oblikovati otrokovo emocionalno izkustvo in razvoj. Njene intervjuvanke so govorile o zavestni želji, da obvarujejo otroke pred različnimi razočaranji, da jim pomagajo pri vsakodnevnih problemih, da preživijo čim več časa v njihovi družbi ter da pomagajo pri organizaciji pomembnih dogodkov oziroma praznovanj. Matere so priznale, da pogosto kontrolirajo svojo jezo in frustracije, saj nočejo storiti nekaj, kar bi prizadelo njihove otroke. Seersova je tako skozi pogovore z materami identificirala delovni proces, ki vsebuje več korakov, od poznavanja družinske situacije, ocenjevanja potreb njenih članov do uporabe strateških odločitev.

5.4. Primeri emocionalnega dela mater

Ženske emocionalno delo opravljajo na različne načine, tako da svoje otroke poslušajo, jih prepričujejo, jim dajejo napotke, jih tolažijo, jih varujejo pred zunanjo okolico. »Če nam je kdo nagajal, je mama že zavihala rokave ... nihče se ne dotika mojih otrok, samo jaz« (Cornwell v James, 1989: 24).

Ena izmed respondentk v Rubinovi raziskavi opisuje dogodek, ko posluša prepiranje otrok v sosednji sobi in pravi »kot da je znotraj mene radar, ki ves čas ve, kaj se naokoli dogaja in preprosto ga ne morem izklopiti« (Rubin v Duncombe in Marsden, 1998: 213).

R. Larson in M. Richards sta s spremljanjem dnevnik aktivnosti petinpetdesetih dvo-starševskih, belopolnih družin z najmanj enim najstnikom, ugotovila da je »komuniciranje medium materinstva« (Devault, 1999: 54). Izkazalo se je, da matere v primerjavi z očeti namenijo več časa komunikaciji z otroki, vendar so ti pogovori za matere manj zadovoljujoči. Avtorja menita, da vzrok tiči v tem, da je tovrstna komunikacija za ženske dejansko delo, saj udeleženske gledajo na komunikacijo kot na lepilo, ki drži družino skupaj, omogoča planiranje dejavnosti, povezuje družinske člane, skozi pogovor ženske nudijo emocionalno oskrbovanje ter reagirajo na potrebe članov družine. Drugačen pogled podaja raziskava R. Erickson in A. Wharton (v Devault, 1999: 54), ki smo jo že omenjali. Avtorici sta ugotovili, da so ženske, ki pravijo, da je emocionalno delo med partnerjema deljeno, zadovoljne v zakonu. Sicer menijo, da emocionalna podpora je delo, vendar je hkrati tudi izvor zadovoljstva.

Večina socialnih politik jemlje za svoj temelj SNAF⁹ model družinskega življenja, ki samoumevno predpostavlja, da bodo družine same nudile fleksibilne emocionalne varnostne mreže (Devault, 1999: 58). Šole samoumevno domnevajo, da se bodo učenci v primeru težav obrnili na starše, v večini primerov so to matere. Zdravstveni sistem računa na to, da bodo družine nudile podporo svojim članom in delovale kot nekakšni »amaterski zdravstveni delavci« ter da se bodo pri nudenju pomoči rekrutirale lokalne skupnosti. Feministične raziskovalke menijo, da to pomeni povečanje družinskega in volonterskega dela, ki ga opravljajo predvsem ženske. V ZDA socialna politika predpostavlja, da si bodo zaposlene matere samohranilke same zagotovile neformalne mreže podpore, ki jim bodo nudile pomoč pri skrbi za otroka.

Starši so tisti, ki posredujejo med svojimi otroki in institucijami, ki nudijo razne servise. Posredniška vloga pa zahteva veliko vložene delo, ki je še posebej naporno in vidno v situacijah, ko so otroci močno odvisni od storitev, ki jih nudijo razne institucije. Za primer lahko vzamemo belopolto mati, ki izhaja iz srednjega razreda in si prizadeva zagotoviti dodatne usluge za svojo dvanajst letno hči, ki ima posebne potrebe. Odpravi se na sestanek s šolskim odborom in predstavi svoj primer, v upanju, da bo naletela na podporo. Pri tem mora zatreti svoje frustracije in jezo, ki ju občuti, ker mora svojo situacijo dati v presojo popolnim

⁹ Večina študij družinskega življenja temelji na tem, kar D. Smith imenuje SNAF (Standard North American Family). V ta vzorec so ponavadi vključeni poročeni pari z otroki, ki izhajajo iz srednjega razreda, so belopolti in se ne soočajo z težavami, kot so revščina, bolezni ali razne oblike invalidnosti (Devault, 1999: 55).

tujcem. Globoko razočarana zapusti sestanek, ki se konča z neodločnim izidom, vendar kljub temu poskusi pozabiti na svoje frustracije in začne načrtovati naslednji korak (Devault, 1999: 55). Otroci s posebnimi potrebami potrebujejo specializirano oskrbovanje, hkrati pa morajo starši, v večini primerov so to matere, spremljati otrokove potrebe ter jim znati ustreči. Mnoge postanejo prave lobistke, ki najdejo podporo pri raznih podpornih skupinah. Tudi očetje niso popolnoma izključeni iz tovrstnih procesov, saj pogosto sodelujejo v pogovorih z institucijami, hkrati pa njihova prisotnost deluje kot nekakšen »statusni ščit«, kar kaže na to, da imajo njihovi pogledi večjo podporo kot pogledi mater.

B.T. Dill ugotavlja, da morajo starši, ki izhajajo iz rasno-etničnih skupin prevzeti prav posebne strategije, če hočejo zagotoviti preživetje svoje družine. V mislih ima predvsem emocionalne vidike teh strategij. Starši, ki se soočajo z revščino, poskušajo po svojih najboljših močeh zagotoviti svojim otrokom možnost izobraževanja, ki jim bo nudila lepše življenje. Nekateri si nakopljejo dolgove, da jim lahko nudijo stvari, na primer obleke, ki jih imajo drugi otroci. Včasih prihaja do neprijetnih in bolečih dialogov med starši in otroki: »Mami nočem študirati na tvoj račun, nočem da delaš cele dneve in zboliš ... omogočila si nam srednje šolanje in lepo življenje. Univerzo si bomo pa sami financirali« (Dill v Devault, 1999: 56).

D. Reay (2002: 3) ugotavlja, da v družini ženska nosi večji del odgovornosti za opravljanje emocionalnega dela. Avtorica se je osredotočila na raziskovanje razmerja med emocionalno vpletenostjo mater ter dosežki njenih otrok na izobraževalnem področju. Njena glavna ugotovitev je, da so pri spremljanju otrokovega izobraževanja prisotne intenzivne emocije mater, tako pozitivne, kot negativne, krivda, živčnost, frustriranost, empatija, spodbujanje. Rezultati pa niso pokazali enoznačnih posledic materine emocionalne vpletenosti. Obstajajo primeri, ko materina jeza nad šolskim neuspehom lahko na eni strani otroka spodbudi, da se bolj potruži, na drugi strani pa so primeri otrokovega upiranja in prekinitve komunikacije z materjo. Učinkovitost negativnih emocij je vidna pri reagiranju obarvanih mater na pojav rasizma v šolah. Matere so se, izhajajoč iz svojih lastnih izkušenj, naučile nuditi emocionalno podporo svojim otrokom, ko so se soočali z rasističnimi opazkami v šoli. Ena izmed mater opisuje situacijo, v kateri se mora soočiti s svojimi močnimi občutki živčnosti in jeze, hkrati pa nuditi emocionalno podporo svojemu sinu. Ob obisku učiteljice opisuje svoje občutke »bila sem besna, vendar sem vedela, da ne smem eksplodirati. Morala sem biti stroga, a prijazna in zagotoviti, da predstavim Akinovo (sinovo) stališče« (Reay, 2002: 10).

Reary-jeva ne omenja le spolnih razlik pri materinem nujenju emocionalne podpore svojim otrokom, temveč piše tudi o razrednih razlikah. Naslanja se na Illouzovo idejo, ki sem jo že omenjala, da je sposobnost emocionalne komunikacije večšina novega srednjega razreda. Nikakor pa ne trdi, da matere iz delavskega razreda ne nudijo emocionalne podpore in spodbude svojim otrokom. Včasih se pojavi celo prevelika identifikacija mater z otrokovimi šolskimi težavami. Mati, izhajajoč iz svojih šolskih neuspehov, deli otrokove občutke strahu in nezadovoljstva tako močno, da ni sposobna nuditi primerne podpore otroku in se istočasno soočati s svojimi negativnimi občutki. Mati, ki se sooča s sinovimi bralnimi težavami pravi: »zelo težko pomagam Leighu, nisem prava oseba za to, ker sem jezna sama nase zaradi svoje izobrazbe ... in problemov s katerimi sem se soočala ... začela sem kričati nanj in grozno sva se sprla ... nisem prava oseba, da mu pomagam, zato ker sem preveč emocionalno vpletena« (Reary, 2002: 8).

Devaultova (1999: 53) navaja nekaj primerov družinskega emocionalnega dela iz svoje raziskave opravljene v osemdesetih letih 20. stoletja. V enem izmed primerov opisuje tipičen dan belopolte ženske iz srednjega razreda. Ko konča v službi, kjer je zaposlena za polovični delovni čas, pelje svoje otroke na športne aktivnosti, nato jim pripravi kosilo, poskrbi, da naredijo naloge, jih skopa in pripravi za posteljo. Zvečer, ko pride mož iz službe in pozdravi otroke, mu skuha večerjo in se mu pridruži, da poklepetata o dnevu, ki je za njima. Skrbno pripravljen obrok je nagrada za možev težak delovni dan. Njena vsakodnevna dejavnost je tako usmerjena v produciranje ugodja za moža in otroke.

V razvitem svetu se prebivalstvo stara. Leta 1991 so države Evropske skupnosti štejele 68 milijonov prebivalcev starejših od 65 let, desetletje kasneje se je ta številka povzpela na 75 milijonov. Predvideva se, da se bo leta 2025 segment prebivalstva starejših od šestdeset let povečal za šestkrat, skupina starejša od osemdeset pa bo kar desetkrat večja (Rener v Oakley, 2000: 291). Najhitreje rastoči segment prebivalstva so tisti, ki so stari osemdeset ali več. Večina držav nima izdelane politike, ki bi poskrbela za segment starajočega se prebivalstva, temveč skrb za starejše odrivajo na področje zasebnega, torej družine. Znotraj družine so tudi te storitve spolno specificirane. Za ostarele tako ne skrbijo svojci in družina, ampak ženske v družinah. Ženske so tiste, ki skrbijo za partnerje, sestre za brate ter snahe in hčerke za starše. (Rener v Oakley, 2000: 293). Predvsem se od neporočenih hčerk pričakuje, da bodo skrbele za ostarele starše. Skrb pa vključuje intenzivno emocionalno in fizično delo. Hčerke so tiste, ki bolj pogosto kot sinovi razporedijo svoj čas tako, da lahko staršem nudijo potrebno oskrbo,

tudi če morajo zato reorganizirati delovni čas ali vzeti dopust. Zaradi daljšanja življenjske dobe lahko ženske pričakujejo, da bodo več časa namenile skrbi za ostarele starše kot pa za vzgojo otrok. Raziskave, ki pod drobnogled postavljajo rasne in etnične manjšine, kažejo da so v afriško-ameriških družinah odrasle hčerke izbrane za neformalnega skrbnika ostarelih staršev. Prav tako družine azijskega izvora preferirajo hčerke kot skrbnice, kljub močnim patrilinearnim idealom. Ženske so tako kot skrbnice »neizpete junakinje družbene integracije« (Bielby, 1999: 399).

5.5. Novo očetovstvo

Očetovstvo je v družboslovni literaturi v zadnjem desetletju postala aktualna tema. Govori se o t.i. »novem očetu«, ki naj ne bi bil samo materialni »preskrbovalec družine« (»breadwinner«), temveč naj bi prevzel novo vlogo in postal akter v različnih segmentih družinskega življenja (Švab, 2001: 115). Danes se od očetov pričakuje, da bodo s polno participacijo v otrokovem življenju poskrbeli za njegovo fizično in emocionalno dobrobit (Atkinson in Blackwelder, 1993: 976-976). V strokovni literaturi je sprememba označena kot transformacija od očeta kot oskrbovalca k očetu kot vzgojitelju. Starševstvo se tako ne enači več samo z materinstvom, temveč se pričakuje, da bo tudi oče prevzel vlogo kompetentnega starša.

Očetovska vloga je bila v zadnjih dveh desetletjih podvržena številnim spremembam, ki jih moramo gledati v kontekstu spremenjenih razmerij med spoloma, med generacijami ter spremembami družbenih razmerij gospostva nasploh. Prelomi, ki so se zgodili na področju delitve družinskega dela med spoloma so okrepili nejasnost očetove vloge. Dokler je bil patriarhalni vzorec družine jasen in trden, tudi očetova vloga ni bila problematična. Z razbitjem stroge očetove avtoritete pa se zgodijo spremembe v odnosih med otroki in očeti (Zavrl, 1999: 16).

V zadnjem stoletju se je vedenje žensk in sama definicija ženskosti drastično spremenila. Pomemben prispevek k spremembi v življenju žensk je doprinesla njihova množična participacija v delovnem procesu zunaj doma. Ženske so z udeležbo na trgu dela postale enakopravne moškim, kar je impliciralo, da ne bodo več ves svoj čas namenile materinstvu in tako se je od moža začelo pričakovati, da se bo njegova očetovska vloga spremenila

(Atkinson in Blackwelder, 1993: 975). Proces zaposlovanja žensk ter novo očetovstvo, torej vključenost moških v nego in skrb za otroke, predpostavlja brisanje spolne delitve dela. To spremembo lahko opišemo kot obrat od »komplementarnega modela starševstva k participativnemu modelu« (Švab, 2001: 127).

Novo očetovstvo pomeni predvsem večjo vpletenost očetov v nova razmerja z otroki. Skupna ugotovitev empiričnih raziskav naj bi bila, da si sodobni očetje želijo in da so pripravljeni razviti tesnejše stike s svojimi otroki, kot so to počeli njihovi očetje ter s tem olajšati delo svoji partnerki, vendar pa je njihova involviranost omejena na »prijetnejša, manj rutinska, nezavezujoča opravila, medtem ko so partnerkam prepuščena vsa ostala opravila in skrb« (Hochschild v Švab, 2001: 125). Tudi empirični rezultati kvalitativne raziskave, ki jo je izvedel M. Van Dongen kažejo, da so očetje res bolj vpleteni v skrb za otroke, vendar kot tudi sami priznavajo, partnerke še vedno nosijo levji delež skrbi (Švab, 2001: 126). C. Barnett in G. Baruch (v Zavrl, 1999: 27) menita, da je materialna preskrba družine še vedno ključna sestavina očetove vloge zaradi trdovratnih razlik med plačami moških in žensk. V. Lamb (v Zavrl, 1999: 65) omenja raziskavo, ki je pokazala, da očetje ne namenijo veliko časa za rutinska opravila povezana z otroki ter ne prevzamejo resnične odgovornost za njihovo dobrobit. Očetje, kot sta tudi ugotovila M. Atkinson in S. Blackwelder (1993:976) še vedno manj časa namenijo skrbi za otroke v primerjavi z materami. Večina očetov vskoči v primeru, ko matere nimajo časa. Prav tako se pokaže, da tudi v situacijah, ko očetje skrbijo za otroke, ne uživajo pri tem tako kot matere ter so manj emocionalno vpleteni in bolj mehanični.

V zadnjih 40.-tih letih so se v sami družinski strukturi zgodili tektonski premiki in sicer priča smo upadu števila rojstev ter naraščanju števila starejšega prebivalstva. Polovica zakonov se konča z ločitvijo, kar pomeni, da narašča število eno-starševskih družin, večinoma materinskih, saj ponavadi ženska dobi skrbništva nad otrokom. Statistike kažejo, da se v veliki večini moški po ločitvi popolnoma odtujijo od otroka, tako emocionalno kot finančno. Tako ostane mati edini skrbnik. Študija izvedena v ZDA pravi, da eno leto po ločitvi polovica očetov popolnoma opusti plačevanje preživnine, večina drugih pa plačuje neredno ali manj kot določi sodišče. Temu vzorcu sledijo tako premožnejši kot manj premožni očetje. Skrb za otroke tako pade na materina pleča (Hochschild, 2003: 215-216). Nekatere študije kažejo, da celo tisti očetje, ki so imeli zelo tesen odnos s svojim otrokom, v veliki večini po ločitvi prekinajo stike. Naraščanje števila ločitev torej hkrati pomeni naraščanje rahljanja vezi med očeti in otroki (Jamieson, 1998: 57).

Pomenljiv je tudi članek T. Renner (1993: 15) z naslovom »Father knows best, for him the play for her the rest«, ki ga povzema po C. Verheyen. Avtorica govori o očetih v ločitvenem postopku, ki se sklicujejo na očetovsko ljubezen in zahtevajo enake pravice kot mati, pri tem pa niso pripravljeni prevzeti nase materinjenja, ki ga prepuščajo ženskim sorodnicam, novi partnerki ali najeti delovni sili.

V kontekstu rizične družbe naj bi bila stabilizacija odraslih, kot ena izmed funkcij družine, pomemben razlog večjega vključevanja očetov v skrb za otroke. T. Parsons je poudarjal, da je psihološka stabilizacija odraslih domena žensk, ki imajo znotraj družine vlogo ekspertnega vodje. V postmodernosti pa se je moška pasivnost, v smislu zgolj prejemanja, ne pa tudi nudenja emotivne terapije, transformirala v njegovo večjo aktivnost, ki jo zaznamo predvsem v odnosu do otrok. Rizična družba ustvarja večje zahteve po osebni stabilizaciji, ki jo moški zadovoljujejo preko povečanega interesa ter vključevanja v skrb za otroke in manj preko vlaganja v partnerski odnos. Po mnenju Švabov naj bi bila »povečana pozornost očetov do otrok v postmodernosti tudi nov mehanizem za njihovo osebno stabilizacijo« (Švab, 2001: 137).

Percipiranje novega očetovstva v postmoderni je tesno povezano s procesom pluralizacije moškosti, ki zavzema mesto tako v znanstvenih diskurzih kot tudi v vsakdanjih praksah (Švab, 2001: 123). Modernost je zrcarila podobo monolitne moškosti. To je bila podoba belega heteroseksualnega moškega, pripadnika srednjega razreda, neizogiben del njegove identitete je bila karierna usmerjenost, znotraj družine pa je imel funkcijo materialnega preskrbovalca. V postmodernosti pa zaznavamo fenomen pluralnosti moškosti, katerega del je tudi pojav novega očetovstva. Nekateri teoretiki in empirične ugotovitve kažejo, da bi bilo nekorektno govoriti o homogeni ali monolitni očetovski identiteti.

Russellova govori o štirih tipih očetov (v Švab, 2001: 123)

- nezainteresirani očetje, ki doma preživijo le malo časa,
- tradicionalni očetje, ki preživijo kar nekaj časa doma, vendar je njihova očetovska investicija omejena na igro z otroki,
- dobri očetje, ki so udeleženi pri negi in skrbi za otroke, hkrati pa so pripravljeni pomagati partnerkam,
- netradicionalni očetje, za katere je značilna enakopravna delitev družinskega dela.

M. LaRossa (v Atkinson in Blackwelder, 1993: 976) ugotavlja, da se je spremenila kultura očetovstva, vedenje očetov pa ni sledilo tej spremembi. Avtorica je mnenja, da je vedenjska sprememba spodbudila spremembo v kulturi očetovstva, vendar pa se je z vključitvijo žensk na trg dela spremenilo njihovo in ne vedenje očetov. M. LaRossa prav tako argumentira povezavo med stopnjo rodnosti ter kulturo očetovstva. Na začetku stoletja je le malo mater delalo zunaj doma in stopnja rodnosti je bila dokaj visoka, očetje pa so imeli vlogo hranitelja družine. V današnjih časih, ko so zaposlene matere nekaj običajnega in stopnja rodnosti upada, pa je očetovska vloga definirana bolj v smislu vzgojitelja.

Analize novega očetovstva se zelo razhajajo v pogledih, kar pomeni, da težko najdemo enotno interpretacijo ali konsenz. Kvantitativne analize so ponavadi tiste, ki opirajoč se na empirične podatke o vpletenosti v družinske aktivnosti, zanikajo obstoj novega očetovstva. Empirične analize namreč potrjujejo, da je skrb za družinsko delo in obveznosti še vedno v domeni žensk. A. Dienhart (v Švab, 2001:117) pa opozarja, da empirične študije pogosto enačijo očetovsko vlogo z alokacijo družinskega dela, pri tem pa ne upoštevajo drugih vidikov očetovstva. Seveda pa ne moremo zanikati koristnosti tovrstnih podatkov, ki kažejo na asimetrično delitev dela ter preprečujejo idealiziranje t.i. novega očetovstva. Kvalitativne raziskave, ki bi podale kompleksnejšo analizo novega očetovstva pa so bolj redke, kar še dodatno prispeva k nestabilnosti in raznolikosti fenomena novega očetovstva.

5.5.1. Vloga očeta v preteklosti

Odnos oče-otrok je bil skozi zgodovino ne samo zasnovan, temveč tudi doživet eno-dimenzionalno. Oče je bil tista figura v družini, ki je skrbela za otrokovo finančno podporo. Očetje so kot oskrbovalci družine imeli komplementarno vlogo. T. Parsons je v tem kontekstu govoril o očetu kot instrumentalnem voditelju družinskega gospodinjstva (Jamieson, 1998: 48).

Sociološka pa tudi psihološka literatura je v preteklosti očeta pogosto puščala ob strani in se bolj osredotočala na mater kot tisto osebo, ki skrbi za otroke in njihovo socializacijo znotraj družine. Tako so raziskave o očetih iz sedemdesetih letih 20. stoletja odražale misel M. Mead, »da so očetje vsekakor biološka nujnost, sicer pa družbeni nebodisigatreba« (Zavrl, 1999: 19). Sredi leta 1980 se je začelo govoriti o spreminjajočih se starševskih vlogah, ki zadevajo

moško fizično in emocionalno skrb za otroka. Spodbuda za tovrstno razmišljanje pa je bila povezana z družbenimi spremembami, ki so pod vprašaj postavljale spolno segregacijo starševskih vlog. Intimna vpletenost očetov v družinsko življenje je postala z bližanjem moške in ženske vloge kompatibilna z moškostjo (Zavrl, 1999: 25).

J. Pleck (v Švab, 2001: 121) govori o štirih obdobjih oziroma kulturah očetovstva:

- 1.oče kot avtoritativen moralni in verski pedagog (18. in zgodnje 19. stoletje)
- 2.oče kot distancirani preskrbovalec družine (druga polovica 19. in sredina 20. stoletja)
- 3.oče kot vzor za ponotranjanje spolne vloge (od 1940 do 1965)
- 4.novi oče, ki neguje in skrbi otroke in je hkrati zaposlen (od poznih 1960-ih do danes)

Pleckova časovna periodizacija očetovstva kaže, da se je očetovska vloga transformirala vse od klasične patriarhalne vloge, ki je bila usmerjena v zagotavljanje očetovske avtoritete, do vloge materialnega preskrbovalca družine, ki se razvije sočasno z moderno meščansko družino, pa vse do današnje vzgojne vloge, kjer naj bi bil oče odgovoren za nego in skrb za otroke.

5.5.2. Emocionalna (ne) evolviranost novega očeta

M. Atkinson in S. Blackwelder (1993: 975-984) sta analizirala popularne članke, ki so izhajali v revialnem tisku v časovnem obdobju od leta 1900 do 1989 v ZDA, da bi odkrila, ali se je definicija očetovstva v tem času spremenila. Spremembe v interesu za očetovstvo sta preverjala s frekventnostjo pojavljanja člankov, ki se osredotočajo na vlogo očeta. Primerjala sta članke, ki obravnavajo očetovstvo s tistimi, ki se naslavljajo na matere ter tistimi, ki nagovarjajo starše na splošno. Predpostavljala sta, da se je interes za očetovstvo v zadnjem stoletju povečal ter, da se je definicija očetovske vloge kot oskrbovalca oziroma hranitelja transformirala tako, da poudarja vlogo vzgojitelja. Prav tako sta predvidevala, da se bo z večjo stopnjo udeležbe žensk na trgu delovne sile interes za očetovstvo povečal ter, da se bo od očeta pričakovalo, da bo zavzel vlogo vzgojitelja. Zadnja hipoteza pa je bila, da se bo z dvigom stopnje rodnosti definicija očetovstva skladala s tisto, ki pravi, da so očetje oskrbovalci oziroma hranitelji.

Ugotovila sta, da se v tem časovnem obdobju, med letom 1900 in letom 1989, interes za očetovstvo ni povečal, temveč spreminjal. Najbolj vidna sprememba je premik k spolno nespecifičnemu starševstvu. Čeprav bi si to lahko razlagali kot povečanje interesa za samo očetovstvo, pa moramo biti previdni, saj je lahko starševstvo postalo le bolj sprejemljiv izraz, pri tem pa je mišljeno materino vedenje, še posebej, ker raziskave kažejo, da otrokom še vedno posvetijo več časa matere kot pa očetje. Vseeno pa premik k spolno nevtralnemu starševstvu kaže tudi na spolno nevtralni pogled na svet. Še najbolj verjetno pa je, da povečano zanimanje za samo starševstvo nakazuje, da so ljudje mnenja, da bi tako matere kot očetje morali v enaki meri posvečati svoj čas otroku.

Rezultati so pokazali, da obstaja korelacija med stopnjo rodnosti ter poudarjanjem vloge očeta kot oskrbovalca in sicer, ko stopnja rodnosti narašča, se očetovstvo pogosteje definira s terminom oskrbovalec kot vzgojitelj. Vendar avtorja menita, da je povezava pogojena z ekonomskimi razmerami. Ko so ekonomske razmere ugodne, očetje lažje dosegajo ideal oskrbovalca družine in v tem času stopnja rodnosti narašča, v nasprotnem primeru pa stopnja rodnosti pada in očetje so pogosteje označeni kot vzgojitelji.

Analizirani članki predstavljajo tako oskrbovalno oziroma instrumentalno vlogo očeta kot tudi vzgojno oziroma ekspresivno vlogo. Vendar vlog ne moremo kategorično razdeliti na dva pola, v smislu instrumentalna vloga je hladna in brezskrbna, ekspresivna pa topla in ljubeča. Primer vzgojne očetovske vloge je oče, ki raje opravlja delo na domu, da bi več časa preživel z otrokom. »Če uporabim svoje delo kot izgovor za distanciranje od otrok, bo čas mineval, njihove osebnosti se bodo oblikovale in moj odnos z njimi bo prizadet«, pravi eden od očetov (Atkinson in Blackwelder, 1993: 979). Drug primer očetovske ekspresivne vloge, ki se je prelevila iz prvotne instrumentalne, govori o fantu, ki se spominja, kako sta z očetom v času njegovega otroštva hodila na športne tekme. Šele, ko ta oseba odraste in se spominja nazaj, se zave, da so bile skupne tekme očetovo izražanje ljubezni do njega.

Študija izvedena na vzorcu angleških staršev srednjega razreda (Backett v Jamieson, 1998: 58) kaže, da kljub prepričanju, da si morata starša deliti delo, dejanja kažejo ravno nasprotno. Če se zgodi, da sta oba starša doma, je mati tista, ki je bolj vpletena v delo z otroki. Starša sta imela pripravljene razne izgovore, zakaj se mati bolj udeležuje pri skrbi za otroke. Mati zna pač bolje, gre samo za začasno fazo, oče vedno lahko vskoči, kljub temu, da le redko to dejansko stori. Zdi se, da starši vzdržujejo prepričanje o enakosti, dejansko pa tega

prepričanja ne udejanjijo. Starševska odgovornost se tudi pri parih, ki delijo prepričanje o egalitarno razdeljenih vlogah, cepi po tradicionalnih linijah (Coltrane v Bielby, 1999: 396).

Ameriška študija belopolnih staršev srednjega razreda ugotavlja, da očetje pogosto preživljajo čas z dojenčkom zaradi občutka obligacije in ne zaradi notranjega zadovoljstva. Večini ugaja družbeno odobravanje, ki ga prinese skrb za otroka in ne toliko dejansko ukvarjanje z njim. Tak primer je vožnja otroka v vozičku, ki sicer prinese odobravanje okolice, pri tem pa je dejansko potrebna minimalna interakcija z otrokom. (LaRossa in LaRossa v Jamieson, 1998: 58-59).

Moški še vedno le občasno priskočijo na pomoč materam pri skrbi za otroka in čeprav se zdi, da uživajo pri igranju z otroki, pa to ne nakazuje na opravljanje emocionalnega dela. Mati je nenehno na preži in posluša, kaj se dogaja z otrokom. Rubinova (v Duncombe in Marsden, 1995: 166) opisuje situacijo, ko mati v pogovoru z možem z enim ušesom posluša, kaj se dogaja z otrokom v sosednji sobi, medtem ko očetje niso dovzetni za tovrstne zadeve. Drugi primer, ki nakazuje na emocionalno delo žensk, je vožnja otrok v šolo. Mati pogosto izkoristi to priložnost za pogovor o šoli in morebitnih težavah, ki pestijo otroka.

Rezultati raziskav govorijo, da matere opravljajo hkrati dvojno aktivnost, skrbijo za otroka, obenem pa postorijo gospodinjske naloge. Tudi, ko otroci odrastejo, matere še vedno ostajajo bolj vključene v njihova življenja. Angleška študija ugotavlja, da so v veliki večini matere tiste, ki poznajo prijatelje svojih sedemnajst letnih otrok in ne očetje (Jamieson, 1998: 59).

C. Lewis in R. O'Brien (v Duncombe in Marsden, 1995: 152) sta v svoji raziskavi ugotovila, da kljub trditvi očetov, da jih rojstvo otroka precej gane, pa kasneje preživijo le malo časa doma in svojemu otroku ne namenijo veliko pozornosti. Ženske se pritožujejo, da morajo nenehno interpretirati očetovsko vlogo partnerju in jih podpirati. Ena izmed anketirank v neki raziskavi pravi, »mož govori, da ima otroke rad in na nek način jih ima, vendar pa se zdi, da ne čuti isto do njih kot jaz. Lahko jih preprosto 'odklopi', ko njemu ustreza, jaz pa tega ne morem« (Furstenberg in Cherlin v Duncombe in Marsden, 1995: 153). Nekateri se sprašujejo, ali so možje sploh želeli otroke, ali pa jim ustreza le slika srečnega doma, v katerega pa niso pripravljeni emocionalno vlagati.

Raziskava, ki je bila izvedena leta 1996 na vzorcu docent in asistentk ljubljanske in mariborske univerze je pokazala na družinsko obremenjenost akademsko delujočih žensk in ni potrdila, da bi moški oziroma očetje v svojem prostem času prevzemali večino skrbi za otroke. Na vprašanje: »kdo porabi več časa za stike z ustanovami, ki so povezane z družinskimi nalogami« so odgovorili bili sledeči:

	Docentke (N=34)	Asistentke (N=49)
Jaz sama	70,6% (24)	63,2% (31)
Oba približno enako	26,4% (9)	34,7% (17)
Partner	3,0% (1)	2,1% (1)

Na vprašanje: »če je vaš otrok bolan, kdo ostane pri njem doma« pa takole:

	Docentke (N=34)	Asistentke (N=49)
Vedno le jaz sama	35,3% (12)	26,5% (13)
Večinoma jaz, včasih partner	41,2% (14)	19,0% (24)
Oba približno enako	11,7% (4)	8,2% (4)
drugi	17,6% (6)	16,3% (8)

Starševske obveznosti tako ostajajo večinoma v domeni mater. Delitev dela v družini se spreminja zelo počasi in na podlagi odgovorov lahko sklepamo, da novo očetovstvo še ni trdo zasidran trend, saj očetje še vedno v kritičnih trenutkih ostajajo oddaljeni. To kažejo odgovori pod rubriko »oba približno enako« (Jogan, 1998: 994).

A. Lareau (v Reay, 2002: 10-11) je v svoji raziskavi o vpletenosti staršev v otrokovo izobraževanje ugotovila, da očetje sicer sodelujejo, vendar z določeno distanco. Matere so tiste, ki so intenzivno vpletene in kažejo simptome stresa, še posebej ko so otroci v šoli neuspešni. Mati, ki je sodelovala v raziskavi, se počuti kot, da ji je spodletelo v njeni vlogi nadzorovanja ter spodbujanja hčerke pri izobraževanju. Odgovornost za emocionalni management v domači sferi leži v večji meri na plečih mater.

Številne študije, ki raziskujejo zvezo med nezaposlenostjo očetov in njihovo vpletenostjo v skrb za otroke, kažejo, da nezaposleni moški neradi poprimejo za gospodinjska dela, prav tako ne prisostvujejo v večji meri v skrbi za otroka. Zdi se, da bi to ogrozilo njihove predstave

o moškosti. Če že, potem raje pomagajo pri gospodinjskih nalogah, kar pomeni, da je le majhna verjetnost razvoja globljih vezi med njimi in otroki (Jamieson, 1998: 59). J. Brines (v Bielby, 1999: 393) je prav tako ugotovila, da ekonomska negotovost pri moških povzroča večjo obremenjenost z vlogo oskrbovalca, ki bi bila z večjim vložkom v družinska opravila po njihovem mnenju ogrožena.

Obstajajo pa tudi primeri očetov, ki so izredno predani odnosu s svojim otrokom in dajejo prednost družini pred plačanim delom. Gre za moške srednjega razreda, ki želijo umiriti tempo svojega življenja ali pa za moške delavskega razreda, ki so zašli v slepo ulico (Gerson v Jamieson, 1998: 61). Oboji pa obžalujejo, da jim lastni očetje niso posvetili več svojega časa, ko so odraščali. Večina si želi, da bi bil njihov delavnik bolj fleksibilen in bi jim omogočal več časa za otroke.

Bolj vpleteni očetje pogosto to ne postanejo zaradi lastnih želja ali kot rezultat verovanja v novega moškega, temveč se to zgodi zaradi spleta okoliščin, ko postanejo samski ali pa ker si morajo deliti delo zaradi ženine kariere (Russell v Jamieson, 1998: 62). Samski očetje si ponavadi ne izberejo sami svojega položaja, temveč se po smrti ali odhodu partnerja znajdejo v vlogi edinega skrbnika svojega otroka. Nekateri se upirajo novo nastali situaciji ter obdržijo vlogo hranitelja, materinsko vlogo pa prepustijo sorodnicam. Spet drugi pa poskušajo biti mati in oče svojemu otroku.

5.5.3. Ali znajo očetje materiniti?

Očetovstvo je v primerjavi z materinstvom manj podvrženo ideološko definiranim praksam. Moški niso podvrženi istim kulturnim scenarijem starševstva kot ženske. Očetovstvo sicer definira očetov položaj v odnosu do otroka in matere, vendar ne definira aktivnosti, ki jih asociira očetovska vloga (Bielby, 1999: 396). Ekspresivne prakse kot so izkazovanje ljubezni in naklonjenosti otroku ter preživljanje časa z njim so sicer pomembne za mamo in očeta, vendar moški ne čutijo tolikšne potrebe, da bi otroke socializirali v takšnem duhu, kot to počnejo matere. Prav tako se očetje in matere na različen način lotijo spremljanja otrokovega razvoja. Očetje manj sodelujejo pri odločitvah o otrokovi vzgoji ter kažejo manj zanimanja za učenje vzgojnih tehnik.

Zahteve po enakovredno razdeljeni skrbi za otroka so močno prisotne, vendar obstajajo skeptične ocene, ali očetje sploh zmorejo vzpostaviti enak odnos z otroki kot matere. A. Rossi (v Jamieson, 1998: 51) na osnovi bioloških in psiholoških raziskav sklepa, da so ženske bolj veščje za ukvarjanje z otroki. Kljub temu pa meni, da bi v primeru, ko bi oba starša posvetila svoj čas in energijo vzgoji otroka, lahko prispevala k razvoju številnih otrokovih veščin, kar se ne zgodi, če je vzgojitelj zgolj mati.

Psihoanalitične feministke delijo mnenje, da lahko moško okrnjeno zmožnost za intimnost povežemo z njihovim zgodnjim otroštvom. N. Chodorow meni, da v procesu socializacije mati otroka moškega spola bolj spodbuja k neodvisnosti kot otroka ženskega spola, kar posledično pri fantkih povzroča emocionalno distanco in s tem otežuje razvoj intimnosti v kasnejšem življenju (Jamieson, 1998: 53). Moški so ravno zaradi zgodnjega distanciranja od matere previdnejši pri razvijanju tesnejših razmerij, saj nočejo ponavljati vzorca navezanosti in izgube. Zato je pri moških odkrita intimnost, torej razkrivanje svojih čustev, delo na sebi in sočustvovanje z drugim, problematična. Torej lahko sklepamo, da če bi bila oba starša prisotna pri zgodnji vzgoji otroka, bi to pomenilo, da se spolne razlike v intimnosti ne bi razvile. Moški bi lahko razvili empatičen, emocionalen in skrbstveni občutek, če bi se spremenil prevladujoči vzorec starševstva. »Moški morajo sodelovati pri vzgoji otrok, da lahko razvijejo svojo nežno skrbstveno stran ... Če bi že od rojstva za nas skrbela tako oče kot mama, fantje in punce ne bi razvili tako različnih osebnosti. Punce bi imele manj težav pri osamosvajanju in fantje ne bi bili primorani zatreti svoje nežnejše plati, da postanejo pravi moški« (New in David v Jamieson, 1998: 53).

Feministke zunaj psihoanalitične tradicije pa ne posvečajo toliko pozornosti materinstvu in očetovstvu, temveč se bolj osredotočajo na zunanje dejavnike, ki vzdržujejo moško dominacijo (Jamieson, 1998: 53). Konvencionalno spolno delitev dela podpirajo na primer različne delovne možnosti ter različna dohodkovna distribucija, kar pomeni, da je brez zunanje podpore težko spremeniti globoko zakoreninjene vzorce vzgoje, ki bi jim sledila radikalna rekonstrukcija spolne neenakosti

Pogosta percepcija očeta je, da ni sposoben prispevati k družinskemu delu. Tovrsten kulturni kontekst gledanja na očetovsko vlogo daje močno spodbudo za t.i. »materinsko čuvanje« (»maternal gatekeeping«). S tem terminom S. Allen in A. Hawkins (1999: 200-202) označujeta ženska prepričanja in delovanja, ki omejujejo priložnosti, da bi se moški naučili

skrbeti za dom in otroke. »Materinsko čuvanje« je lahko pomemben razlog moškega neudejstvovanja v družinskem delu. Matere imajo občutek, da morajo nadzorovati moževo participacijo v gospodinjskih opravilih in skrbi za otroka, saj naj sami preprosto ne bi znali oziroma nimajo razvitih potrebnih veščin. Vendar pa lahko negativno percipiranje moške družinske dejavnosti jemlje voljo moškim ter spodbuja ženske, da same določajo standarde ter regulirajo partnerjevo vključevanje v družinske aktivnosti. Pogosta interakcija med možem in ženo je razmerje manager-pomočnik. Žena deluje kot manager ter organizira, planira, nadzoruje moževo delo. Možje opravijo zaželeno in čakajo na nova navodila. S tem, ko žena organizira moževo udejstvovanje, ga obenem distancira od prevzemanja večjih odgovornosti.

Materino rigidno vzdrževanje dominacije nad domačim ognjiščem se povezuje tudi z ohranjanjem lastne identitete, saj se jedro ženske identitete pogosto enači z materinstvom in skrbjo za druge. Egalitarnejša delitev pa pri nekaterih materah povzroči ambivalentne občutke, saj menijo, da zanemarjajo svojo primarno vlogo. Delno prepuščanje opravil moškemu v ženskih očeh pomeni okrnitev vloge dobre mame in gospodinje (De Luccie v Allen in Hawkins, 1999: 204).

T.i. novega očeta terapevtski priročniki pogosto opozarjajo na negativne posledice, ki zadevajo »nevarnost, da se moški spuščajo v svet ženskih čustev in s tem postavijo na kocko svojo očetovsko avtoriteto« (Zavrl, 1999: 16). Sodobnim očetom se tako svetuje naj si svojo partnerko delijo vsakodnevno skrb za otroke, ob tem pa naj vseeno ne pozabijo na svoje značilne moške attribute.

Novi oče naj bi bil manj avtoritativen ter naj bi se znal čustveno približati svojim otrokom ter prisluhniti njihovim čustvenim potrebam, prav tako naj bi vsakodnevno razvijal svojo senzitivno sfero z vzdrževanjem intimnih, skrbnih odnosov. Ob tem pa so prisotni dvomi o teh pozitivnih lastnostih novega očeta. Postavlja se namreč vprašanje, ali je vzgoja senzitivnih očetov boljša kot je bila vzgoja prejšnjih generacij tradicionalnih očetov. Očetovo avtoriteto, meni C. Verheyen, vse bolj zamenjuje očetovo materinjenje, vendar se pri tem sprašuje, ali ne bo očetov poseg v ženski svet čustev preprečil, da bi se otroci razvili v zrele osebnosti. T. Knjin meni, da je avtoritativni oče tisti, ki prekine simbiotično vez med materjo in otrokom in zato »tisti, ki kaznuje, ne more biti tisti, ki skrbi« (Zavrl, 1999: 110).

Sodobni moški, meni Bly, se spreminjajo v smeri »ponovne vzpostavitve povezave z globljo stranjo moškosti« (Bly v Zavrl, 2002: 162). To pomeni, da se pri moških dogaja resen premik k ekspresivnosti, torej izražanju čustev, iskanju povezanosti z naravo in svetom žensk. Kot pravi Bly, so začeli odkrivati »žensko ozaveščenost«. Vendar pa sam ni privrženec moškega prevzemanja ženskih lastnosti. Sodobne očete Bly imenuje »pomehkuženi očetje« oziroma »soft male«, za katere pravi, da znajo povedati »čutim tvojo bolečino« ali »menim, da je tvoje življenje enako pomembno kot moje« ter »skrbel bom zate in te tolažil«, vendar ta sprememba ne pomeni večjo moško svobodo, saj ne znajo izraziti kaj želijo. Pri tem pa avtorjev namen ni zagovarjanje moške dominacije nad žensko ali zadrževanje žensk v ozadju, temveč želi problematizirati zahteve po izenačevanju očeta in matere, saj v tem vidi problem otrokovega razvoja. Tukaj se nanaša na Laschovo kritiko upadanja očetovske avtoritete, ki pušča za sabo infantilne in narcisoidne otroke.

Za odnos med starši in otroki danes vsekakor ni več značilen strog hierarhični ali patriarhalni vzorec, temveč lahko celo trdimo da vlada določena stopnja demokratičnosti. Otroci imajo danes več avtonomije in svobode. Starši so usmerjeni v doseganje pogojev, ki bodo otroku zagotovili čim boljšo eksistenco. Pri tem pa pogosto pozabijo, da je otroku potrebno postaviti določene meje, če jih hočejo vzgojiti v odgovorne odrasle osebe. Odgovorno starševstvo je ravno v tem, da najdemo ravnovesje med permisivnostjo ter strogostjo, torej da pustimo otroku svobodo, hkrati pa mu znamo postaviti meje. Starša si morata v procesu vzgoje otrok deliti vloge, kar pomeni, da ni samo eden strog, drug pa popustljiv, temveč se morata srečati na pol poti. Vendar če realno pogledamo, je še vedno mati tista, ki poseduje »feminilne« lastnosti, kot so sočutje, razumevanje, prijaznost, medtem ko se večina očetov še ne poslužuje emotivnih strategij pri vzgoji otroka.

5.5.4. Očetje na razpotju

Še vedno živimo v kulturi, ki predstavlja mater kot osebo, ki se intuitivno odziva na potrebe otrok in drugih, in je skrbna brez pomislekov. V očetovstvu je sicer zaslediti trend v smeri pridobivanja senzitivnih lastnosti, vendar gre bolj za to, da so očetje priskočili materi na pomoč, kot pa na enakopravno razdelitev odgovornosti pri skrbi za otroka. E. Banditer (v Zavrl, 1999: 108) meni, da se senzitivnost očetov povečuje z leti. Po štiridesetem letu se moški spremenijo in se odprejo navzven, torej niso več usmerjeni le k svoji moči in uspehu,

temveč se posvetijo drugim in pokažejo lastnosti, ki se sicer obravnavajo kot izključno ženske.

G.Swedin je tako opisal novo očetovstvo:

Tradicionalno za ženske je, da imajo v svojih odnosih rajši bližino in zasebnost, medtem ko moški težijo k občutku naklonjenosti, pri čemer ohranjajo razdaljo in samostojnost. Mnogi moške se celo bojijo občutka prave bližine in ta bojazen jih ovira in jim preprečuje, da bi v celoti izrabili svoj čustveni register. Vse kaže, da gre sedanji razvoj v smeri očetovstva, ki zajema večjo čustveno bližino med očeti in otroki in to je edina dolgoročna možnost zmanjševanja te bojazni tako za može, ki jo izkušajo, kakor, če ne predvsem, za njihove sinove. Potrebno je imeti dovolj hrabrosti za vzpostavitev modela, kjer očetovstvo postane skladno s čustvenostjo in hkrati ne izgubi moštosti. Tvrstna integracija je verjetno predpogoj za tisto, kar bi lahko imenovali zrelo moštost (Zavrl, 1999: 114).

Očetje niso več to, kar so bili v preteklosti, torej le finančni podporniki družine ter glava družine oziroma patriarh, ki ukazuje ženi in otrokom. Tradicionalni model očetovstva danes ni več zaželen, hkrati pa t.i. novi oče še ni zgradil svoje nove identitete. Očetova odsotnost pri negi in skrbi za otroke se je v preteklosti opravičevala s prisotnostjo moških na trgu delovne sile, v smislu moških izjav »delam, torej skrbim za svojo družino« (Zavrl, 1999: 21-22). Šele v zadnjih dveh desetletjih pa so očetje sprevideli, da njihov vloga ne pomeni zgolj materialne preskrbe družine.

Ideologija novega očetovstva ustvarja podobo spolno nevtralnega starševstva, torej enakomerno delitev dela pri skrbi in odgovornosti za otroka. Hkrati pa ekonomski, pravni ter kulturni diskurzi moškega še vedno izključujejo iz prevzemanja družinskega in emotivnega bremena povezanega z otroki. Kot pravi A. Hoschschild (v Švab, 2001: 129) se očetovska vpletenost v skrb in vzgojo otrok kaže kot počasen proces oziroma »zavlačevana revolucija« (»stalled revolution«).

Zdi se torej, da so se moški znašli v vrtincu kontradiktornih zahtev. Od njih se zahteva, da materialno preskrbujejo svoje otroke in jih obenem emocionalno negujejo. Vendar se zdi, da dejanska težava ne leži v dvojni obremenjenosti moških, saj je le ta vsakdanja realnost tudi za ženske. Dejanska težava novih očetov leži v nepoznavanju praks očetovanja. Postmoderni

očetje niso bili deležni socializacije v aktivnosti starševanja, zato tudi niso večji kompleksnejših praks skrbi za otroke. Očetove aspiracije po večji vpletenosti v vsakdanje življenje svojih otrok pogosto ostajajo nerealizirane ter vidne le v obliki pomoči preobremenjenim materam. Novejše prakse vključujejo tudi spremljanje partnerkine nosečnosti s prisotnostjo pri ginekoloških ter ultrazvočnih pregledih ter pomoč pri skrbi za dojenčka. Ideologija spolno nevtralnega starševstva je za moške problematična predvsem zato, ker ne znajo materiniti. Empirične ugotovitve nekaterih raziskav (Lupton in Barclay v Švab, 2001: 131) nakazujejo, da se izkušnja materinstva zelo razlikuje od miselne prakse očetovstva. Moški in ženske kot starši različno delujejo, mislijo in čutijo, saj je izkušnja materinstva še vedno percipirana kot neizogiben del ženske identitete.

Vendar mora novi vpleteni oče razviti spolno specifično prakso očetovanja, ki bo vključevala odpovedovanje ter dovezetnost za skrb za druge. Očetje bodo tako v prihodnosti morali oblikovati svoj avtentičen stil očetovanja, ki ne bo kopija materinstva (Zavrl, 1999: 115). Kot pravi A. Švab »problem moške vključenosti v družino je problem kulturnega imaginarija, ki v ontologijo družine umešča materinstvo kot ekskluzivno, nenadomestljivo ter za obstoj in reprodukcijo družbe nujno vlogo« (Švab, 2001: 131).

6. ZAKLJUČEK

Predmoderno družbo so označevali manj racionalni procesi, torej magične in religiozne podobe sveta ter emocionalizem. Moderno družbo je zaznamovalo »odčaranje sveta« (izraz po M. Webru). Za postmoderno družbo pa je značilna reafirmacija emocionalnosti v družbenem in individualnem življenju (Šadl, 1999: 230). Konec zaupanja v razum kot skupni imenovalec ideje napredka, znanosti, tehnologije pomeni premik k osebni izkustvu ter zanimanju za čustva in urejanje čustev.

V današnjem času čustva zasedajo pomembno vlogo tako v zasebni kot v javni sferi. Nekateri teoretiki govorijo o t.i. »afektualni revoluciji«, kot posledici povečanega družboslovnega in sociološkega interesa za raziskovanje čustev. Če je bil v modernih družbah emocionalizem potisnjen v zasebno sfero, je danes mogoče govoriti o preboju emocij v javno sfero oziroma o brisanju meja med javnim in zasebnim. Proces »emancipacije emocij« lahko pojasnimo z več vzroki, kot so vzpon psihologije in terapevtske kulture v 20. stoletju, ki zagovarja emocionalne potrebe posameznikov/-ic, obsežne transformacije gospodarstva, ko govorimo o premiku potrošnje od izdelka k izkustvu, detradicionalizacija in fragmentacija družbenega življenja, ki posameznika napeljuje, da v emocijah vidi »rešilni pas« in še bi lahko naštevali (Šadl, 2003: 938). Dokaz, da so emocije postale pomembno gonilo delovanja v sodobnih zahodnih družbah najdemo v navzočnosti emocionalnih tem v medijskem prostoru, prezentaciji politikov kot emocionalnih oseb ter nudenju »storitev z nasmehom« oziroma vzpostavljanjem emocionalnih vezi med korporacijami in potrošniki.

Urejanje in izražanje čustev oziroma »priti v stik« s svojimi čustvi je pomembna značilnost sodobnih intimnih razmerij. A. Giddens v svoji razpravi o spremembah v intimnosti govori o »demokratizaciji« čustev med heteroseksualnima partnerjema. Seveda je njegov model čistega razmerja idealnotipski, vendar kljub temu nakazuje pomembno noviteto, ki ruši prepričanje o čustvenih ženskah in nečustvenih moških, saj naj bi partnerja znala svoja čustva razkriti, se o njih pogovarjati in jih analizirati ter vzajemno reševati emocionalne težave (Šadl, 1998: 65). Vendar je realnost pogosto drugačna. V obdobju transformacije intimnosti so odnosi med spoloma prišli do točke, ko je težko napovedati kako dalje. Ne več samo moški, temveč tudi ženske imajo danes več možnosti za izbiro v svojem življenju kot so jih imeli kdaj koli prej, kar pomeni, da se lahko posvetijo sebi in svojim željam. Oba sta prisotna na trgu delovne sile in ne velja več, da se želijo samo moški realizirati v javni sferi, temveč

imajo tudi ženske podobne ambicije. Služba pogosto zahteva človeka in pol, kar pomeni, da se od družine pričakuje, da bo blažila frustracije in rane, ki pustijo svoje sledi tekom delovnega dne. Vzdrževanje ljubezni in družinske sreče postaja v individualizirani družbi vedno večji napor. »Kaotična ljubezen«, kot jo imenujeta U. Beck in E. Beck-Gernsheim, je posledica definicije ljubezni in zakonske zveze, ki v središče postavlja medsebojna čustva partnerjev. Ukvarjanje s čustvi pa zahteva od obeh trdo delo, kar pomeni, da ženske pričakujejo, da bodo v moških našle kompetentne emocionalne sogovornike. Raziskave kažejo, da so ženske nemalokrat razočarane nad emocionalno zadržanostjo partnerjev ter menijo, da kvaliteto intimnega razmerja določa ravno sposobnost partnerja, da izrazi svoje misli, čustva, občutke.

Kljub temu torej, da tradicionalne striktno organiziranja družinskega življenja ne veljajo več in da imamo tako moški kot ženske možnosti za izbiro svobodnega načina življenja ter da se (vsaj v razvitem delu sveta) ljudje vedno bolj ukvarjajo sami s seboj, pa posameznik/-ica še vedno išče sopotnika za trajnejše razmerje, ki bo emocionalno zadovoljujoče. Slovenke in Slovenci kot pomembne vrednote ocenjujejo razumevanje s partnerjem, družinsko srečo ter ljubezen (Toš in drugi, 1995).

Znotraj družine se je zgodilo tudi demokratično prestrukturiranje razmerij med starši in otroki. Hierarhični odnosi so danes v vsakdanjem družinskem življenju redkost. Med starši in otroki se je vzpostavilo razmerje v pravem pomenu besede. Namreč ne velja več, da so starši tisti, ki postavljajo pravila, otroci pa jim pokorno sledijo. Tako kot v partnerskem razmerju, se tudi starši in otroci med seboj nenehno pogajajo o vsakdanjih stvareh. Seveda pa težko trdimo, da gre v tem razmerju za enakovredne posameznike, saj so starši že zaradi vloge hranitelja v nadrejenem položaju, vendar kljub temu lahko rečemo, da ta vloga staršem ne daje absolutne moči. Starši svojim otrokom danes ne nudijo zgolj vzgojnih nasvetov, temveč predvsem čustveno podporo. Nudenje čustvene podpore pa zahteva intenzivno, odnosno ter pogajalsko delo z otroki. Ker pa je še vedno ženska oziroma mati negovalka odnosov, pade skrb za čustveno podporo na njena pleča. Moški se novo nastalimi razmeram tako v partnerskem odnosu, kot v odnosu z otroki s težavo prilagajajo. Res je, da se moški vedno bolj zavedajo pomembnosti emocionalnega dela, vendar ob tem še vedno občutijo nelagodje ter negotovost. »Moški prej pobegnejo, prej se ustrašijo tega zares težkega in napornega dela« (Rener v Grah, 2001:23).

Moja diplomska naloga se je ukvarjala z emocionalnim značajem partnerskih ter družinskih odnosov. Potrebno pa je poudariti, da ljudje danes ne organizirajo svojega življenja le v okviru klasične nuklearne družine. V zadnjih desetletjih smo priča pluralizaciji oblik družinskega življenja. Porast števila enostraševskih družin, samskih gospodinjstev ter homoseksualnih parov nakazuje, da ne moremo govoriti o eni in edini legitimni obliki družinskega življenja. V tem kontekstu bi bilo zanimivo preverjati emocionalno vedenje oziroma delitev emocionalnega dela pri homoseksualnih parih za katere A. Giddens pravi, da so najboljši primer čistega razmerja. Zanimiva tema za nadaljno analizo bi tudi bila, kako se matere samohranilke ali samske ženske soočajo z emocionalnim delom. Moja predpostavka je, da v obeh primerih ženske iščejo podporo v prijateljskih mrežah ali pri bližnjih sorodnikih.

Namen moje diplomske naloge je bil prikazati delitev emocionalnega dela v sodobnih heteroseksualnih razmerjih. Pripadnost spolu je še vedno pomemben dejavnik, ki vpliva na emocionalno vedenje in izražanje. Od žensk se pričakuje, da bodo znale poskrbeti za potrebe drugih znotraj družine, torej partnerja in otrok. Pomembno se mi zdi poudariti, da ženske nimajo »naravno« danega občutka za prepoznavanje potreb drugih, temveč gre za družbeno določeno pričakovanje. Ženska in moški se skozi primarno in kasneje sekundarno socializacijo naučita čustvovati v skladu z družbeno definicijo ženskosti in moškosti. Deklice se uči naj svoja čustva razkrivajo, fante pa naj jih potlačijo. Individualizirano življenje v sodobni družbi, ki tako moškega kot žensko spodbuja, da negujeta svoje interese, cilje in čustva ustvarja svojevrsten paradoks, saj se od žensk na eni strani še vedno pričakuje, da poskrbijo za zadovoljevanje potreb drugih, pogosto na račun lastnega osebnega razvoja, na drugi strani pa jih družbene razmere (trg dela) silijo, da naj svoje občutke postavijo na prvo mesto.

Drug pomemben dejavnik, ki določa emocionalno vedenje in sem se ga v svoji nalogi tudi dotaknila, pa je pripadnost razredu. Komunikacijska vrzel v čustveni komunikaciji ni samo stvar moškega in ženske, temveč tudi njune razredne pripadnosti. Izsledki raziskav, ki sem jih prebirala, kažejo, da so ženske pripadnice delavskega razreda dvojno obremenjene. Kot prvo zato, ker pri partnerju ne najdejo posluha za vsakodnevne težave, kot drugo pa ker skrb za otroke večinoma pade na njihova pleča. Šolske težave otrok, obisk zdravnika, nakupovanje oblek za otroka za matere z nizko izobrazbo in majhnimi denarnimi dohodki, pomeni vsakodnevno soočanje s stresnimi situacijami, ki zahtevajo velik vložek emocionalnega dela. Kot sem že omenjala v nalogi, matere hočejo pomagati svojim otrokom in zato mnogokrat

potlačijo svoja negativna občutja, ki so posledica soočanja z različnimi institucijami, na primer šolo (omenila sem primer matere, ki se trudi zagotoviti dodatne storitve za svojo hči s posebnimi potrebami) in se trudijo, da njihova slaba volja ne bi vplivala na otroka. Nikakor pa ne trdim, da se matere, pripadnice srednjega razreda ne srečujejo s težavami pri vzgoji otrok. Razmišljam le v smeri, da imajo boljše možnosti za spopadanje z vsakdanjimi tegobami (avtorica E. Illuzova omenja njihovo kompetentnost emocionalnega izražanja ter pogajanja). Vsekakor pa se tako pripadnice delavskega, kot srednjega razreda srečujejo z nepripravljenostjo številnih moških na egalitarno delitev družinskega dela.

7. LITERATURA

Allen, S. M. in Hawkins, A. J. (1999): Maternal gatekeeping: Mother's beliefs and behaviours that inhibit greater father involvement in family life. *Journal of marriage and the Family*, 61 (1): 199-212.

Aries, P. (1991): *Otrok in družinsko življenje v starem režimu*. Studia humanitatis, Ljubljana.

Atkinson, M. P in Blackwelder, S. P. (1993): Fathering in the 20th Century. *Journal of Marriage and the Family*, 55 (4): 975-986.

Bartky, S. L. (1996): Feeding Egos and Tending Wounds: Deference and Disaffection in Women's Emotional Labour. V: Rogers M. F., Ritzer G. (ur), *Multicultural Experiences, Multicultural Theories*. The McGraw-Hill Companies, Inc., New York et al, str. 261-274.

Beck, U. (2001): *Družba tveganja: Na poti v neko drugo moderno*. Krtina, Ljubljana.

Beck, U. in Beck-Gernsheim, E. (1995): *The Normal Chaos of Love*. Polity Press, Cambridge.

Bielby, D.D. (1999): Gender and Family Relations, V: Saltzman Chafetz, J. (ur.), *Handbook of Sociology of Gender*. Kluwer Academic/Plenum Publishers, New York et al, str.391-406.

Burns, A. (2002): Women in love and men at work. The evolving heterosexual couple? *Psychology, Evolution & Gender*. Staffordshire University, Avgust: 151-172.

Dalrymple, T. (2000): What's the point of men? *New Statesman*, Avgust: 13.

Devault, M.L. (1999): Comfort and struggle: Emotion work in family life. *Annals of the American Academy of Political & Social Science*, 561, Januar: 52-61.

Duncombe, J. in Marsden D. (1993): Love and Intimacy: The Gender Division of Emotion and Emotion Work - A neglected aspect of sociological discussion of heterosexual relationships. *Journal of the British Sociological Association*, 27 (2): 221-234.

Duncombe, J. in Marsden D. (1995): 'Workaholics' and 'whingeing women': theorising intimacy and emotion work – the last frontier of gender inequality? *Sociological Review*, 43 (1): 150-169.

Duncombe, J. in Marsden D. (1998): 'Stepford wives' and 'hollow men'? Doing emotion work, doing gender and 'authenticity' in intimate heterosexual relationships, V: Bendelow, G., Williams, J.S., *Emotions in social life: Critical themes and contemporary issues*. Routledge, str.211-227.

Erickson, R. J. (1993): Reconceptualizing Family Work: The Effect of Emotion Work on Perceptions of Marital Quality. *Journal of Marriage and Family*, 55, November: 888-900.

Geer. C. G. in Shields. S. A. (1998): Women and Emotion: Stereotypes and the Double Bind, V: Trew, K., Kremer, J. (ur.), *Gender and Psychology*. Arnold, London, str. 63-73.

Giddens, A. (2000): *Preobrazba intimnosti*. Cf, Ljubljana.

Grah, M. (2001): Družinsko življenje na Slovenskem: živeti skupaj in hkrati narazen. *Sobotna priloga*, Oktober: 22-23.

Haralabos, M. in Holborn, M. (1999): *Sociologija: teme in pogledi*. DZS, Ljubljana.

Hochschild, A.R (1983): *The Managed Heart: Commercialization of Human Feeling*. University of California Press, Berkeley, CA.

Hochschild, A.R. (1998): The sociology of emotion as a way of seeing, V: Bendelow, G., Williams, J.S., *Emotions in social life: Critical themes and contemporary issues*. Routledge, str.3-14.

Hochschild, A.R. (2003): *The Commercialization of Intimate Life: Notes from home and work*. University of California Press, Berkeley, CA.

Illouz, E. (1997): Who Will Care for the caretaker's Daughter? Toward a sociology of Happiness in the Era of Reflexive Modernity. *Theory, Culture and Society*, 14 (4): 31-66.

James, N. (1989): Emotional labour: skill and work in the social regulation of feelings. *The Sociological Review*, 37 (1): 15-42.

Jamieson, L. (1998): *Intimacy: Personal Relationships in Modern Societies*. Polity Press, Cambridge.

Jogan, M. (1998): Akademska kariera in spolna (ne) enakost. *Teorija in praksa*, 35 (6): 989-1014.

Newton, T. (1998) :The sociogenesis of emotion. A historical sociology? V: Bendelow, G., Williams, J.S., *Emotions in social life: Critical themes and contemporary issues*. Routledge, str.60-80.

Oakley, A. (2000): *Gospodinja*. Cf, Ljubljana.

Reay, D. (2002): Gendering Bourdieu's concept of capitals?: Emotional capital, women and social class. Paper presented at the Feminists Evaluate Bourdieu Conference. Manchester University, London, str.1-14.

Rener, T. (1992): Razmerje med zasebno in javno dimezijo družine in spolna struktura zasebnosti. Doktorska disertacija. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.

Rener, T. (1995): Politika materinjenja ali Father Knows Best:for Him the Play, for Her the Rest. *Časopis za kritiko znanosti*, 21 (162-163): 15-21.

Rener, T. (2001): O delu iz ljubezni, V: Oakley, A., *Gospodinja*. Cf, Ljubljana, str.279-298.

Seidler, J.V. (1998): Masculinity, violence and emotional life, V: Bendelow, G., Williams, J.S., *Emotions in social life: Critical themes and contemporary issues*. Routledge, str.194-210.

Sieder, R. (1998): *Socialna zgodovina družine*. Studia humanitatis, Ljubljana.

Statistični urad RS: <http://www.stat.si>, 16.2.2005.

Šadl, Z. (1998): Sodobne oblike čustvovanja. Družboslovne razprave, 14 (27/28): 63-71.

Šadl, Z. (1999): Usoda čustev v zahodni civilizaciji. Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana.

Šadl, Z. (2002): Emocionalno delo in intimni odnosi v pozni modernosti. Družboslovne razprave, 39 (18): 59-71.

Šadl, Z. (2003): Emocionalizacija javne sfere. Emocionalna zasičenost medijev, ekshibicionizem politikov in komodifikacija emocij. Teorija in praksa, 40 (5): 937-954.

Švab, A. (2001): Družina: od modernosti k postmodernosti. Znanstveno in publicistično središče, Ljubljana.

Toš, N. (1995): Slovensko javno mnenje 1995/2. Fakulteta za družbene vede, Inštitut za družbene vede, Ljubljana.

Vidmar, H.K. (2002): Njena (re) kreacija – ženske revije v Sloveniji. Mirovni inštitut, Ljubljana, str.32-51.

Wharton, A.S. in Erickson, R.J. (1995): The Consequences of Caring: Exploring the Links Between Women's Job and Family Emotion Work. Sociological Quarterly, 36 (2): 273-296.

Williams J. S. in Bendelow G. (ur.) (1998): Emotions in social life: Critical themes and contemporary issues. Routledge, str.15-27.

Zavrl, N. (1999): Očetovanje in otroštvo. Znanstveno in publicistično središče. Ljubljana.

Zavrl, N. (2002): Kdo se boji moških v predpasniku. Časopis za kritiko znanosti, 30 (207/208): 161-171.

